

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Environmentální pojetí kvality života

Environmental Aspect of the Life Quality

Vedoucí práce:

RNDr. Jana Leontovyčová, CSc.

Autor:

Bc. Jana Řezáčová

Praha 2008

Poděkování

Především bych ráda poděkovala RNDr. Janě Leontovyčové, CSc., za její vstřícný přístup, ochotu a cenné rady, které mi při vypracování mé diplomové práce poskytovala. Dále děkuji všem pracovníkům sdružení TEREZA, kteří mi umožnili realizaci praktické části této práce, podporovali mě a poskytli mi odbornou konzultaci i potřebné materiály.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citované literatury.

V Praze dne 9. dubna 2008

Jana Řezáčová

Anotace

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala téma „Environmentální pojetí kvality života“. Velkou inspirací pro napsání této práce pro mě bylo sdružení pro ekologickou výchovu Tereza, kde od dubna 2003 pracuji jako externí lektorka výukových programů a zájmových kroužků.

Diplomová práce pojednává o environmentální výchově, ekologických výukových programech, školních ekologických projektech, podává přehled o střediscích ekologické výchovy a zaměřuje se na environmentální výchovu ve školách.

Cílem mé práce je zmapování environmentálního myšlení v rodinách, v mimoškolních zařízeních i škole samotné a zvýšení kvality ekologických vzdělávacích programů nabízených sdružením TEREZA.

Annotation

For my graduation theses I have chosen the topic „Environmental Aspect of the Life Quality“. A great inspiration for my work was the Association for Ecological Education called Tereza, where I have been working since 2003 as an external instructor for educational programs and free-time activities. The Graduation theses deal with environmental education, ecological educational programs, ecological school projects as well as give summary of ecological educational centres and target the environmental education at schools. The goal of my graduation theses is not just to map environmental thoughts in families, free-time centres and schools, but especially to enhance quality of ecological educational programs, which were offered by Tereza Association.

Klíčová slova

Environmentální výchova, základní škola, školní ekologické projekty, výukový program, sdružení TEREZA, hodnocení, učitel, žák.

Keywords

Environmental education, basic school, ecological school projects, education program, TEREZAs' association, evaluation, teacher, student.

**„Tady je to mé tajemství, úplně prostinké: správně vidíme jen srdcem.
Co je důležité, je očím neviditelné.“**

Antoine de Saint-Exupéry, *Malý princ*

Obsah

OBSAH	6
ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1. ENVIRONMENTÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ A VÝCHOVA	11
1.1 Pojmy a definice environmentální výchovy	12
1.2 Historie a vývoj environmentální výchovy	15
1.3 Cíle a poslání environmentální výchovy	21
1.4 Základní dokumenty v oblasti environmentální výchovy v ČR	29
2. EKOLOGICKÉ VÝUKOVÉ PROGRAMY.....	31
2.1 Výukový program	31
2.2 „Ekopedagogovo osmero“ – doporučení pro přípravu a vedení ekologických výukových programů	34
2.3 Klíčové kompetence, které by žáci měli získat ekologickou výchovou.....	36
3. ŠKOLNÍ EKOLOGICKÉ PROJEKTY	37
3.1 Dlouhodobé programy Sdružení TEREZA	39
3.2 M.R.K.E.V. – Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy	40
3.2.1 Přehled dosažených výsledků	42
3.3 Metody	43
4. STŘEDISKA EKOLOGICKÉ VÝCHOVY	44
4.1 Střediska ekologické výchovy a jejich činnost.....	44
4.2 Městská střediska ekologické výchovy	45
4.3 Terénní (pobytová) střediska ekologické výchovy.....	46
4.4 Nabídka středisek ekologické výchovy.....	46
5. KURIKULÁRNÍ REFORMA V ČR A ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA.....	49
5.1 Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě (EVVO) ve školách a školských zařízeních	50

5.2 Hlavní změna z hlediska environmentální výchovy.....	51
5.2.1 Průřezové téma environmentální výchova	52
5.2.2 Hodnocení průřezového tématu	57
5.3 Žákovské portfolio	57
5.3.1 Zkušenosti v ČR – rizika a výhody žákovského portfolia.....	58
II. PRAKTICKÁ ČÁST	61
1. TEREZA – SDRUŽENÍ PRO EKOLOGICKOU VÝCHOVU	61
1.1 Činnost sdružení TEREZA	61
1.2 Poslání a cíle	62
1.3 Pojetí environmentální výchovy.....	62
1.4 Nabídka sdružení TEREZA	63
2. PŘEDSTAVENÍ MÉ ČINNOSTI VE SDRUŽENÍ PRO EKOLOGICKOU VÝCHOVU TEREZA.....	64
3. DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ.....	65
3.1 Stanovení hypotéz.....	65
3.2 Vyhodnocení otázek.....	67
3.3 Zhodnocení výsledků výzkumu - potvrzení a vyvrácení hypotéz	71
4. EKOLOGICKÉ VÝUKOVÉ PROGRAMY A ZVYŠOVÁNÍ JEJICH KVALITY.....	72
4.1 Cíle a metody ekologických výukových programů.....	72
4.2 Ekologické výukové programy v TEREZE.....	73
4.3 Přínos pro učitele	75
4.4 Zvyšování kvality ekologických výukových programů	77
4.5 Hodnocení ekologických výukových programů.....	87
4.6 Nástroje hodnocení a jejich výběr.....	89
4.7 Dotazník a jeho tvorba	90
4.8 Zavádění nového systému a jeho ověřování.....	97
4.9 Shrnutí.....	100
5. SHRNUÍ	101
ZÁVĚR.....	102

POUŽITÁ LITERATURA 104

SEZNAM PŘÍLOH 109

ÚVOD

Zdá se, že lidstvo bude vnímat 21. století od počátku pod dojmem, že přirozené základy života na Zemi jsou ohroženy. Z mnoha stran zaznívají stále silící hlasy o alarmujícím stavu přírody. Tyto informace způsobily aktivní přístup řady lidí a organizací k ochraně životního prostředí a k ekologicky příznivému chování se vůči životnímu prostředí ve všední každodennosti. Věda i technika odhaluje stále nové souvislosti místních ekologických katastrof a stále hlubším a podrobnějším věděním se mnoha lidem zdá, že čím víme více, tím zřetelnější a horší se ekologická krize jeví. Přitom jsou vyvíjeny a do praxe zaváděny technologie, které jsou k přírodě a jejím zdrojům velmi ohleduplné. Národní i mezinárodní politika se pokouší, s mnohem větší důsledností než kdy předtím, vytvářet podmínky pro celkovou postupnou ekologickou modernizaci hospodářství a společenského života.

Tyto kladné vývojové tendence ukazují, že celkově vzrůstá vědomí nutnosti ekologicky příznivého obratu chování lidstva ve všech sférách jeho působení a že se rozšiřují možnosti jeho uskutečňování. Přitom je ale nutné si uvědomit, že tento zásadní obrat také vyžaduje změnu dosavadního pojetí kategorie pokroku, blahobytu a ekonomické racionality.

Neboť nejdůležitější příčinou ohrožování přirozené podstaty života je takový způsob hospodářství, který již více jak sto let určuje vývojové cesty evropské civilizace. Celý ekosystém Země by se musel rychle zhroutit, jestliže by i mimoevropské obyvatelstvo spotřebovávalo tolik energie, vody, vzduchu a přírodních surovin, kolik jich spotřebovává nejbohatších 10% obyvatelstva v „nejrozvinutějších“ oblastech Evropy, Ameriky a Asie.

Kolapsu lze zabránit jen tehdy, jestliže se tyto regiony včas přizpůsobí zcela jiné vývojové cestě. Tato cesta vyžaduje radikální změny v postojích a způsobech chování, novou technologickou revoluci, jejímž těžištěm bude ochrana a zachování přirozeného životního prostředí, a globální politické myšlení s mnohem delší a širší časovou perspektivou vnímání problémů než je jen určité volební období.

Zásadní změny naší kultury, k níž patří i vzdělání a škola, jsou nevyhnutelné, jestliže chce lidská civilizace zachránit vlastní existenci a přistoupit na zcela nové modely dalšího vlastního vývoje.

Téma, které jsem si pro svou diplomovou práci vybrala, mě nutí zamyslet se nad tím, co mě vůbec přivedlo k environmentální výchově.

Zájem o prostředí, ve kterém žijeme a také odpovědnost za své chování, které má na toto prostředí dopad, ve mně vzbudili jednak moji rodiče a jednak vedoucí nejrůznějších mimoškolních zájmových kroužků a později dalších volnočasových činností.

Díky nim jsem si uvědomila, že právě výchova má nesmírný vliv na náš vztah k přírodě, a uvědomování si souvislosti mezi naším chováním a celkovým fungování naší planety.

Nutnost environmentálního vzdělávání a výchovy je dána současným stavem životního prostředí a potřebou změnit styl života naší konzumní společnosti. Tato potřeba se projevuje i tím, že již není otázkou několika aktivistů bojujících za ochranu životního prostředí, ale je otázkou politickou a celospolečenskou.

Cílem mé práce je zmapování environmentálního myšlení v rodinách, v mimoškolních zařízeních i škole samotné a vytvoření strategie zvyšování kvality ekologických vzdělávacích programů nabízených sdružením TEREZA.

V teoretické části své diplomové práce se věnuji environmentální výchově, ekologickým výukovým programům, školním ekologickým projektům, představuji zde střediska ekologické výchovy a dotýkám se i environmentální výchovy ve školách.

Praktickou část jsem rozdělila na tři části. V první části představuji svou činnost v Tereze, druhá část je věnována dotazníkovému šetření, které bylo určené pro učitele základních škol. Cílem tohoto šetření je zjistit názor pedagogů na ekologickou výchovu a na činnost středisek ekologické výchovy. Pro dotazníkové šetření jsem si stanovila tyto hypotézy:

1. „Učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou“
2. „Činnost středisek ekologické výchovy není učitelům známá.“
3. „V rámci výuky učitelé s dětmi střediska ekologické výchovy příliš nenavštěvují.“

Třetí část praktické části tvoří vytvoření strategie zvyšování kvality ekologických vzdělávacích programů nabízených sdružením TEREZA, kde od dubna 2003 pracuji jako externí lektorka výukových programů a zájmových kroužků.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. ENVIRONMENTÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ A VÝCHOVA

Environmentální výchova má v České republice vybudovanou dobrou základnu především ve střediscích ekologické výchovy a volnočasových organizacích jako je ČSOP (Český svaz ochránců přírody) z jehož základních organizací některá střediska ekologické výchovy vznikla. Některá střediska mají tradici delší než 15 let a s jejich vývojem se vyvíjely metody a formy environmentální výchovy. Tyto formy a metody musejí vycházet z pojetí environmentální výchovy, které směřuje spíše k postojům a dovednostem. Znalosti mají být základem k jejich vytvoření. Proto právě metodika práce středisek ekologické výchovy je v mnohém napřed před školním vyučováním, kde se dosud směřovalo spíše ke znalostem. Střediska tak mohou nabídnout učitelům mnoho zkušeností s tím, co se nyní od nich podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání vyžaduje.

Formy a metody učení, které se při realizaci environmentální výchovy používají, vedou k rozvíjení mnoha klíčových kompetencí (především kompetence řešení problémů, občanské kompetence, komunikativní a sociální). Střediska ekologické výchovy a další organizace uskutečňující environmentální/ekologickou výchovu používají ve svých programech zkušenosti učení, metody kritického myšlení, kooperativní formy výuky, metody řešení problémů, projektovou výuku a mnohé další aktivizující a nové metody učení, které jsou efektivnější formou vzdělávání.

Environmentální výchova přesahuje obsahy jednotlivých předmětů. Není obsahem pouze přírodopisu nebo zeměpisu, jak se mnozí domnívají, ale prolíná se téměř do všech předmětů včetně matematiky, českého jazyka a hudební nebo tělesné výchovy. Ekologické výukové programy jsou výbornou ukázkou zpracování interdisciplinárních témat, kterými průřezová témata jsou. Průřezová témata nejsou pouze mezipředmětovými vztahy, jak si je mnozí interpretují, ale takovou integrací vzdělávacích obsahů, která se má promítnout především do formování osobnosti žáků.

Střediska ekologické výchovy nabízejí školám projekty, které mohou uskutečňovat na svých školách. Např. sdružení TEREZA nabízí školám v celé ČR dlouhodobé programy

(Ekoškola, GLOBE, Les ve škole – škola v lese), při kterých školy tvoří školní projekty a realizují tak environmentální výchovu. Projektová výuka je jednou z možných cest, jak pracovat s průřezovými tématy a rozvíjet klíčové kompetence.

Průřezové téma environmentální výchova má na rozdíl od ostatních průřezových témat (mediální výchova, výchova demokratického občana...) metodický pokyn MŠMT, který již od roku 2001 doporučuje školám zpracovat školní plán environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO); určit si koordinátora EVVO a mnoho dalších doporučení, které jsou na rozdíl od popisu průřezového tématu environmentální výchova v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání konkrétní a poskytují jasnější návod pro uskutečňování environmentální výchovy na školách.

Organizace specializující se na environmentální výchovu mají svou síť. Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina, založené roku 1996, mimo jiné dbá na kvalitu činnosti a důvěryhodnost svých členů a podporuje jejich odborný růst.

V České republice je i řada organizací a mezi nimi i školy, které poskytují vzdělávací kurzy, metodiku a další podporu učitelům, přestože se prvotně nezaměřují na environmentální výchovu. Jsou to např. Kritické myšlení, AISIS či organizaci Člověk v tísní s projektem Varianty.

1.1 Pojmy a definice environmentální výchovy

V současné pedagogické praxi se v souvislosti se vzdělávací a výchovnou činností, týkající se životního prostředí, používá několik termínů, které jsou vykládány velmi diferencovaně. Jsou to především ekologie, ochrana přírody, ekologická výchova, environmentální výchova a výchova k trvale udržitelnému rozvoji. Přestože právě pojmy „ekologie“ a „environment“ mají zcela jiný význam, je ekologická výchova s environmentální používána pro označení stejné oblasti výchovy a vzdělávání. Ekologie je vědní obor, který se zabývá vztahy mezi jednotlivými organismy a jejich prostředím a mezi organismy navzájem. Naproti tomu termín „environment“ pochází z anglického jazyka a přeložil by se jako životní prostředí. Přesto se ekologická výchova svým obsahem a cílem kryje s výchovou environmentální.

Pojmy ekologická a environmentální výchova se i v odborných kruzích často zaměňují. Ze své zkušenosti mohou potvrdit, že pojem ekologická výchova je pro mnohé srozumitelnější, ale

může být zavádějící. Dnes se již ve většině státních dokumentů používá pojem environmentální, přesto jsou organizace zabývající touto výchovou stále označovány jako střediska ekologické výchovy. Pro ujasnění si této terminologie, uvádím přehled její historie:

Od počátku 70. let se začíná na mezinárodním poli užívat termín "environmental education", v češtině "výchova a vzdělávání k péči o životní prostředí".

Od poloviny 80. let se v Československu začíná používat termín „ekologická výchova“, který má zdůrazňovat podstatu výchovy směřující k pochopení provázanosti vztahů v prostředí. Termín ekologická výchova je v ČR oficiálně používán. V usnesení vlády ČR č. 232/92, je chápán tento termín jako pojem obsahově totožný s „environmentální výchovou“. V roce 1998 byl vypracován návrh Koncepce environmentální osvěty, výchovy vzdělávání v resortu životního prostředí. Termín „ekologická výchova“ zde byl nahrazen termínem „environmentální výchova“. Bylo to z důvodu přípravy vstupu ČR do Evropské unie, kdy se také musela mimo jiné sjednotit terminologie v ČR s terminologií používanou v Evropské unii, potažmo na celém světě.

V současné době se na mezinárodním poli prosazuje termín "*education for sustainable development - výchova k trvale udržitelnému rozvoji*", který signalizuje provázanost ekologické výchovy s výchovou k pochopení sociálních, ekonomických, kulturních a dalších zákonitostí vývoje společnosti.

Zajímavý je různý výklad pojmu ekologická výchova dvěma odborníky a praktiky této oblasti výchovy. Jiří Kulich definuje ekologickou výchovu takto:

*„**Ekologická výchova** (a vzdělávání) - zdůrazňuje zaměření na vztah člověka a prostředí, ("v polemice" s předchozím názvem tedy nikoli jen na poznání okolí obklopujícího člověka = životního prostředí). Zdůrazňuje tedy celostní (holistické) pojetí, lze ji odvodit od "ekologie člověka" (sociální/humánní ekologie/humanitní environmentalistiky), aplikovaného oboru zkoumajícího vztah člověka a jeho prostředí (viz např. návrh Josefa Vavrouška na výuku "Ekologie člověka"). Termín je použit např. v zákoně 114/1992, tradičně se objevuje v názvech specializovaných pracovišť - středisek ekologické výchovy.“¹*

---

¹ KULICH, J.: Pojetí, rozsah a obsah ekologické výchovy. In: *Environmentální výchova na ZŠ a SŠ - teoretický základ, praktická aplikace* (sborník). UK PedF, Centrum ekologického vzdělávání a výchovy. Praha 2001, s. 144-148

Jan Činčera chápe ekologickou výchovu jako jeden z proudů environmentální výchovy:

*„Ekologická výchova - zabývá se otázkami jako např. co to je ekosystém, biodiverzita, potravní pyramida, atd. Přes zjevnou návaznost na zásadu „Poznej a chraň“ můžeme vytknout, že příliš biologické zaměření nemusí být blízké nebiologům, ztrácí se filosofický i prakticko každodenní aspekt věci“.*²

Chápání těchto dvou pojmů mohou být tedy různá. Pojem environmentální výchova se slučuje s označením průřezového tématu v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání a s označením pro tuto oblast výchovy v oficiálních dokumentech ČR. Označením specializovaných zařízení pro tuto výchovu jako střediska ekologické výchovy se nenechme mást a berme v úvahu dobu jejich vzniku.

Pro chápání předmětu této výchovy jsou důležitější definice, které jsou ovšem také různé: *„Výchova, osvěta a vzdělávání se provádějí tak, aby vedly k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách.“*³

Definice ze zákona č. 17/1992 Sb. o životním prostředí

*„Ekologická výchova je výchova o životním prostředí, v životním prostředí a pro (ochranu) životní(ho) prostředí.“*⁴

Bělehradská charta, 1975 a závěry Tbiliské konference, 1977

---

² ČINČERA, J. Směry a proudy environmentální výchovy. [on-line] Kroměříž: ZO 60/03 Planorbis ČSOP Kroměříž. 2007 [cit.15.2.2008]. Dostupné na WWW:

<http://www.naucnastezka.cz/clanek.asp?id=155&clanek=Smry%20a%20proudy%20environmentln%20vchovy>

³ *Platná právní norma: Zákon č.17/1992 Sb. - Zákon o životním prostředí.* [on-line] Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR. 2007. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW:

<http://www.env.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e8900296e32/5b17dd457274213ec12572f3002827de?OpenDocument>

⁴ DAŇKOVÁ, L. a kol. *Škola pro život.* Praha: SSEV Pavučina. 2003.

ISBN 80-903345-04

„Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (EVVO) vede k myšlení a jednání, které je v souladu s životním prostředím tak, aby se udržela jeho kvalita i pro budoucí generace.“⁵

Cenia – česká informační agentura ŽP

„Environmentální výchova vede jedince k pochopení komplexnosti a složitosti vztahů člověka a životního prostředí, tj. k pochopení nezbytnosti postupného přechodu k udržitelnému rozvoji společnosti a k poznání aktuálních hledisek ekologických, ekonomických, vědeckotechnických, politických a občanských, hledisek časových (vztahů k budoucnosti) i prostorových (souvislostí mezi lokálními, regionálními a globálními problémy), i možnosti různých variant řešení environmentálních problémů. Vede jedince k aktivní účasti na ochraně a utváření prostředí a ovlivňuje v zájmu udržitelnosti rozvoje lidské civilizace životní styl a hodnotovou orientaci žáků.“⁶

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

„Za jednu z životně důležitých podmínek uchování kontinuity lidské společnosti a její kultury nutno považovat výchovu k ochraně životního prostředí ve smyslu zajištění udržitelného rozvoje společnosti, kdy jde nejen o zprostředkování poznatků, ale i o vytvoření citlivého vztahu k přírodě a získávání schopností i motivace k aktivnímu utváření zdravého životního prostředí a odstraňování chudoby v celosvětovém měřítku.“⁷

Bílá kniha – národní program rozvoje vzdělávání

1.2 Historie a vývoj environmentální výchovy

Kořeny ekologické výchovy sahají do doby, kdy lidstvo začíná vnímat krásu přírody a vzniká potřeba ji chránit, později nutnost čelit ekologickým katastrofám a pochopení toho, že současný konzumní způsob života není udržitelný pro další generace. Od doby, kdy se

---

⁵ *O environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě.* [on-line] Praha: CENIA, česká informační agentura životního prostředí. 2007. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW:

[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGSJ1VT](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGSJ1VT)

⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* Stařeč: Infra, 2005. ISBN 80-86666-24-7

⁷ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bílá kniha.* Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. ISBN 80-211-0372-8

začíná negativně projevovat vliv lidské činnosti na přírodu, začíná vznikat potřeba ji chránit, žít v souladu s ní a vychovávat k tomu další generace.

Dle Aleše Máchala, patří k prvním kořínkům ekologické výchovy u nás časopis ABC mladých techniků a přírodovědců. Koncem šedesátých let začal vycházet časopis Tramp.

Se začátkem sedmdesátých let přišlo období normalizačního temna, které přineslo již třetí ukončení činnosti Junáka v jeho dosavadní historii. Pro mnohé byl přestup do Pionýra nepřijatelný, jiní dali přednost možnosti pracovat s dětmi legálně a do Pionýra přešli. Někteří riskovali a stáhli se do ilegality. Část skautů pracovala s dětmi pod hlavičkou Tisu - Svazu pro ochranu přírody a krajiny, který měl po Čechách, Moravě a ve Slezsku zřízeny sekce ochrannářského dorostu a umožňoval svým dětským klubům na tehdejší poměry svobodnou činnost. Tis se stal pospolitým útočištěm ochrannářsky smýšlejících lidí. Vnější podmínky se však hodně rychle zhoršovaly a došlo k rozpuštění organizace. Tím byly nuceny oficiálně ukončit svou činnost i všechny Kluby mladých ochránců přírody Tisu.

Vznikající Český svaz ochránců přírody (ČSOP) v následujících letech dlouho trpěl nedostatkem lidí ochotných budovat loajální, státem kontrolovanou organizaci, která ve skutečnosti nesměla být přímou pokračovatelkou Tisu. Nakonec se podařilo pozdvihnout ČSOP na dobře vnitřně organizovanou a ochraně přírody prospěšnou společenskou organizaci, která si na svůj účet připsala řadu úspěšných a užitečných činů.

Důstojnou roli odvážného a nezávislého periodika sehrála také Nika - časopis založený v roce 1978, který vychází dodnes.

Od poloviny osmdesátých let byla v Brně vydávána Veronica - kultivovaný ochrannářský časopis, který se dodnes zabývá propojováním slovesného a výtvarného umění s ochranou přírody.

Ochrannářským fenoménem mládežnického dění sedmdesátých a osmdesátých let bylo Hnutí Brontosaurus, které je i nadále respektovanou nevládní organizací.

V září 1991 byla založena Nadace ekologické výchovy EVA jako nevládní a nezisková organizace nabízející služby všem zájemcům o oblast výchovy a životního prostředí.

„Národní středisko ekologické výchovy“ (NSEV) vzniklo jako projekt Nadace EVA v dubnu 1993 s posláním napomáhat rozvoji ekologické výchovy a jejímu oficiálnímu začlenění do výchovného procesu. Přes tříleté úsilí se nepodařilo vytyčený záměr naplnit a Ministerstvo životního prostředí nakonec od projektu ustoupilo. Bylo však zapotřebí vzájemně koordinovat

činnost existujících středisek a tak v roce 1996 došlo k založení občanského sdružení s plným názvem „Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina“.

Podle platných stanov podporuje Pavučina např. vzájemnou výměnu zkušeností svých členů, zprostředkovává příjem a šíření aktuálních informací zvenčí, výměnu informací mezi členy, zastupuje, obhajuje a prosazuje zájmy členů ve vztahu k ústředním orgánům státní správy, k partnerským organizacím a sponzorům, napomáhá udržování pospolitosti a poskytování vzájemné podpory mezi členy, dbá na kvalitu činnosti a důvěryhodnost svých členů a pečuje o jejich odborný růst.

Jiří Kulich dělí vývoj, který předcházel současné podobě této oblasti výchovy a vzdělávání, do třech etap (Kulich, 2001):

1. Vznik ekologie jako vědy a vznik zájmu veřejnosti o ochranu přírody (od 19. století po polovinu 20. století)

Do tohoto období se datuje:

- vznik ekologie jako vědy
- tzv. návrat k přírodě, který můžeme zaznamenat ve filozofických, literárních i malířských dílech, u nás se tento aspekt pojí s hnutím národního obrození, vznikají společenská hnutí jako např. woodcraft, skauting, tramping, vzniká masová turistika a rekreace v přírodě
- vznik soukromých a občanských iniciativ na ochranu přírody, na něž navazuje i vznik státem organizované ochrany přírody (např. národní parky v USA)
- lokální "ekologické" krize a katastrofy s prokazatelným vlivem na člověka vrcholící známou "londýnskou katastrofou" v r. 1952
- první náznaky cíleného zařazení tématu do výuky na školách jako prvního předchůdce pozdější výchovy k ochraně přírody a ekologické výchovy

2. Vznik ekologického hnutí/environmentalismu (od poloviny 20. století)

V tomto období:

- ekologické krize a katastrofy nabývají globálního charakteru a zvětšuje se jejich dopad na člověka
- současně se zvýšením rychlosti šíření informací vzniká masový zájem veřejnosti o životní prostředí a ekologické hnutí (environmentalismus).

- vzniká ekologická výchova jako pedagogický obor
- vznikají občanské organizace a hnutí a "zelené" politické strany
- vznikají vládní politiky a mezinárodní spolupráce v ochraně přírody a posléze životního prostředí a udržitelného rozvoje
- vzniká environmentalistika - nauka o životním prostředí

3. Vznik a vývoj výchovy k ochraně životního prostředí a ekologické výchovy

(od 60. let 20. století)

Jako jasněji vymezená oblast výchovy a vzdělávání se ekologická výchova formuje od 60. let 20. století. Vývoj jejího pojetí charakterizují tyto tři vývojové fáze:

1. výchova k ochraně přírody (60. léta)

Klade se důraz na přírodovědný základ, soustředí se na chráněné části přírody, první impulsy přicházejí spíše z mimoškolní oblasti. V šedesátých letech u nás vznikají první metodiky výchovy k ochraně přírody, hlídky ochrany přírody časopisu ABC či školní přírodní rezervace a stanice mladých ochránců přírody v Prachaticích (= předchůdce středisek ekologické výchovy). U nás patřili k prvním jejím šířitelům např. RNDr. Jan Čerovský a zakladatel zmíněné školní přírodní rezervace v Prachaticích pan učitel Aleš Závěský.

2. výchova k ochraně/pěči o životní prostředí (70. a 80. léta)

Ekologická výchova postupně směřuje ke komplexněji pojaté výchově o životním prostředí, která zahrnuje rovnoměrně přírodovědná, technická i společenskovední témata. Její základní rysy jsou vymezeny Bělehradskou chartou (1975) a závěry Tbiliské konference (1977- první mezistátní konference k ekologické výchově). Dochází k oficiálnímu (ale často ještě jen formálnímu) začlenění i do školní výuky (u nás v polovině 70. let první vládní usnesení). Významnými představiteli byly u nás např. Dr. Dana Kvasničková, Květoslava Burešová (dnes středisko Chaloupky) či iniciativy Správy KRNAP (Eva Nováková).

3. pronikání konceptu "udržitelného rozvoje/udržitelného způsobu života". (90. léta)

V tomto období se rozvíjí střediska ekologické výchovy a řady specializovaných zařízení. Jsou přijímány státní / národní programy, koncepce či politika ekologické výchovy ve většině evropských (ale i dalších) zemích.

Do politiky i zájmu environmentální výchovy se dostává „Strategie trvale udržitelného rozvoje neboli života“. Je věcně i deklaratorně přijímána všemi vyspělými státy světa i nadnárodními institucemi, počínaje Organizací spojených národů, Evropskou unií nebo Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj.

Trvale udržitelný rozvoj představuje pokus, jak účinně čelit mnohotvárným hrozbám, jež sebou přinesl vývoj lidské civilizace. Výklad toho pojmu však vždy není jednotný a objevuje se několik jeho definic. První z nich je definice norské političky Gro Harlem Brundtlandové, uvedená v díle „Naše společná budoucnost“⁸: „*Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.*“ Tato definice obsahuje základní princip trvalé udržitelnosti, princip odpovědnosti vůči budoucím generacím. Objevuje se však v ní vysoká míra antropocentričnosti, tzn. přílišný důraz na postavení člověka jako specifického organismu ve světě přírody.

Josef Vavroušek (první federální ministr ŽP) proto tuto definici rozšiřuje: „*Trvale udržitelný rozvoj nebo život můžeme definovat jako takový způsob života, který usiluje o ideály humanismu a harmonie vztahů mezi člověkem a přírodou, a to na základě vědomí odpovědnosti vůči budoucím generacím a úcty k živé i neživé přírodě. Je to přístup k životu prosazující pozitivní řešení vzájemně spjatých ekologických, sociálních, ekonomických i dalších problémů, před kterými dnes stojíme.*“⁹

Aby mohla být tato strategie realizována, je nezbytné změnit některé lidské hodnoty a postoje. Tuto změnu dobře popisuje Vavrouškovo desatero trvale udržitelného života, ve kterém autor nejprve uvádí vztah charakteristický pro euroamerickou společnost a na druhém místě vztah, jenž by byl slučitelný s trvale udržitelným životem.

„1. Vztah člověka k přírodě:

A. *Kořistnický vztah k přírodě;*

B. *Vědomí sounáležitosti s přírodou.*

2. Vztah lidského individua ke společnosti:

A. a) *Jednostranný důraz na individualismus a soutěživost*

⁸ BRUNDTLANDOVÁ, G. H. (ed.): *Naše společná budoucnost*, Academia, Praha 1991. ISBN 80-85368-07

⁹ KELLER, J.: *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem*. Praha: G plus G, 1995. 80-901896-1-X

(typický pro „reálný kapitalismus“);

b) Jednostranný důraz na kolektivismus

(typický pro „reálný socialismus“);

B. Vyvážený důraz na jednotlivce a kolektiv, doplnění soutěživosti kooperací.

3. Vztah k toku času a smyslu dějin:

A. Posedlost ideou kvantitativního růstu;

B. Důraz na kvalitativní rozvoj lidské společnosti.

4. Vztah ke smyslu vlastního života:

A. Hédonistická orientace na konzumní způsob života;

B. Důraz na kvalitu života, uvědomělou skromnost a odříkání se věcí zbytečných.

5. Vztah ke svobodě a odpovědnosti:

*A. Jednostranný důraz na lidská práva a svobody, eroze vědomí
spoluodpovědnosti za běh věcí;*

*B. Rozvoj lidských práv a svobod při respektování vědomí odpovědnosti,
která je s nimi spojena.*

6. Vztah k úrovni našeho poznání:

*A. „Pýcha rozumu“ spočívající v jednostranném důrazu na racionalitu a v přeceňování
rozsahu, hloubky a spolehlivosti znalostí lidí i jejich schopnosti předvídat a usměrňovat
budoucí vývoj;*

B. Opatrnost při všech zásazích do přírody i do společnosti.

7. Vztah k vlastnímu životu:

*A. Odcizení člověka vlastnímu životu, oslabení pudu sebezáchovy a zpětných vazeb
umožňujících korigovat nesprávné nebo neúspěšné jednání;*

B. Obnovení pudu sebezáchovy lidí.

8. Vztah k budoucím generacím:

*A. Preferování krátkodobých zájmů nad zájmy dlouhodobými a trvalými, život na úkor
budoucích generací;*

B. Respektování dlouhodobých důsledků lidských činností.

9. Vztah k odlišným názorům a jiným civilizacím:

*A. Netolerance k názorům jiných, ideologická, náboženská, rasová či jiná nesnášenlivost
a snaha o řešení problémů silou;*

B. Vzájemná tolerance, snaha o vcítění se do situace občanů jiných zemí, řešení problémů jednáním.

10. Vztah k věcem společným:

A. Rezignace na spolurozhodování o společných záležitostech;

B. Rozvoj participativní demokracie spojující přednosti reprezentativní demokracie se samosprávou.¹⁰

Josef Vavroušek založil Společnost pro udržitelný rozvoj, která je zaměřena na zkoumání a vytváření předpokladů trvale udržitelného života na místní, regionální, národní a globální úrovni. Je také zakladatelem oboru „Ekologie člověka“, jenž označují J. Kulich a M. Čaha za nové paradigma spočívající v poznání, že člověk musí utvářet své normy nejen s ohledem na vztahy společenské, ale i na souvislosti komplexnější, ekologické. Josef Vavroušek svými myšlenkami a činy ovlivnil po roce 1990 ekologickou výchovu i ekologické myšlení mnoha lidí. Bohužel v roce 1995 tragicky zahynul.

1.3 Cíle a poslání environmentální výchovy

Cílem jakékoli výchovy je dosažení určitých poznatků, vědomostí, určitého chování či jednání. Cílem environmentální výchovy by měl být člověk, který dokáže přemýšlet nad vzájemnými vztahy mezi jednotlivými ději a jevy v životním prostředí, mezi člověkem a přírodou, a to nejen v krátkodobém hledisku. Současně by si měl také uvědomit, že není něco extra, co do celého ekosystému nezapadá, ale že je jeho nedílnou součástí a může způsobit stejně závažné problémy jako celé lidstvo samo - tím co dělá, jak jedná. Pomocí environmentální výchovy by se měl naučit co nejehospodárněji využívat plodiny a suroviny, které nám dává příroda a zároveň pomoci přírodě v případě nouze - zbytečně ji nezatěžovat a nesnažit se z ní „vyždímat“ vše, co má - naučit se žít v dokonalé harmonii se svým okolím.

Cílem ekologicko-výchovného působení je člověk nejen ekologicky gramotný, ale i aktivně projevující a obhajující své nesobecké občanské postoje ve prospěch přírody a přirozenějších způsobů lidského pobývání na Zemi, člověk, který je schopen „bohatého života skromnými prostředky“ a má přirozený cit či smysl pro jednání v souladu s ekologickou etikou. Smyslem takto pojímané ekologické výchovy je usilovat o zřetelný posun sociálních norem ve prospěch

---

¹⁰ KELLER, J.: *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem*. Praha: G plus G, 1995. 80-901896-1-X

udržitelnějších způsobů života. Jednou ze základních snah ekologické výchovy je tedy vzbuzovat poptávku po méně konzumních, duchovnějším způsobech života. Jinak řečeno, jak uvádí A. Máchal ve své knize „Průvodce praktickou ekologickou výchovou“: „střídmější životní styl může být důsledkem bohatšího a pestřejšího duchovního naplnění života včetně smysluplnějších a tvořivějších způsobů trávení volného času“.

Podle mého názoru omezení lidských hmotných tužeb není spojeno s ochuzením lidské existence, ale naopak uvolněním místa pro potřeby cennější a koneckonců i perspektivnější a radostnější.

O cílech environmentální výchovy hovoří již Tbiliská deklarace sepsána na první konferenci o ekologické výchově v roce 1977:

„Cílem environmentální výchovy je:

- 1. posílit naše vědomí a porozumění ekonomické, sociální a ekologické provázanosti v městských i venkovských oblastech;*
- 2. poskytnout každému příležitost dosáhnout znalostí, hodnot, názorů, odpovědnosti a dovedností k ochraně a zlepšování životního prostředí;*
- 3. vytvořit nové vzorce chování jednotlivců, skupin i společnosti jako celku vstřícné k životnímu prostředí.“*

Aleš Máchal tedy stanovuje v Průvodci praktickou ekologickou výchovou tyto cíle:

„V nejširším slova smyslu lze ekologickou výchovu popsat jako veškeré výchovné a vzdělávací úsilí, jehož cílem je především

- zvyšovat spoluodpovědnost lidí za současný i příští stav přírody i společnosti, za místo, ve kterém žijí a které je jim domovem, za smysluplné využívání místních zdrojů*
- rozvíjet citlivost, vstřícnost a tvořivost lidí k řešení problémů péče o přírodu i problémů lidské společnosti*
- utvářet ekologicky příznivé hodnotové orientace, které kladou důraz na dobrovolnou střídmost, na nekonzumní, duchovní kvality lidského života.“¹¹*

---

¹¹ MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno: Rezekvítek, 2000.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání definuje cíle v popisu průřezového tématu environmentální výchova: „*Environmentální výchova vede jedince k pochopení komplexnosti a složitosti vztahů člověka a životního prostředí, tj. k pochopení nezbytnosti postupného přechodu k udržitelnému rozvoji společnosti a k poznání aktuálních hledisek ekologických, ekonomických, vědeckotechnických, politických a občanských, hledisek časových (vztahů k budoucnosti) i prostorových (souvislostí mezi lokálními, regionálními a globálními problémy), i možnosti různých variant řešení environmentálních problémů. Vede jedince k aktivní účasti na ochraně a utváření prostředí a ovlivňuje v zájmu udržitelnosti rozvoje lidské civilizace životní styl a hodnotovou orientaci žáků.*“¹²

Všechny tyto definice cílů se ve své formulaci liší, ale ve všech můžeme vysledovat obecné cíle na úrovni znalostí, dovedností, postojů a hodnot. V environmentální výchově musí být rozvíjeny všechny tyto tři oblasti. Konkrétněji je definuje příloha skotského národního programu ekologické výchovy “Learning for Life”. Tato příloha shrnuje myšlenky o ekologické výchově z širokého spektra podkladů, jako jsou dokumenty UNESCO, UNEP, Rady Evropy, CEE (Council for Environmental Education), SEEC (Scottish Environmental Education Council), SCCC (Scottish Consultative Council on the Curriculum), DES (Department of Education and Science) aj.

„Cíle ekologické výchovy“

Znalosti a porozumění (Knowledge and Understanding)

- *Povědomí (Awareness), že životní prostředí je tvořeno různými složkami, např. fyzikální, chemickou, biologickou, společenskou, kulturní.*
- *Povědomí, že všechny tyto složky jsou navzájem propojeny, a tedy změna v jedné může ovlivnit některé nebo všechny ostatní.*
- *Povědomí, že každá lidská bytost je součástí této sítě a je na ní zcela a neustále závislá.*
- *Porozumění (Understanding), že vše živé i neživé má své životní cykly, jejichž každý úsek vývoje je důležitý.*

- *Porozumění, že složky životního prostředí jsou organizovány v systémech, ať už přírodních nebo vytvořených člověkem - ekosystémy, společenstva, populace, národy, města. Složky těchto systémů jsou navzájem propojeny a jsou přizpůsobeny podobným podmínkám.*
- *Porozumění, že tyto systémy se vyvíjejí (krátkodobě i dlouhodobě) jako odezva na měnící se podmínky.*
- *Pochopení procesů, které jsou základem života, zejména toku energie a informací a koloběhu látek, a pochopení jejich umožňujícího i omezujícího působení.*
- *Pochopení, že lidstvo ovlivňuje své prostředí využíváním a přemísťováním obnovitelných i neobnovitelných zdrojů, jeho fyzickým narušováním a nakládáním s odpady, a porozumění, jak je prostředí ovlivněno růstem populace a využíváním technologií.*
- *Pochopení, že naše vlastní vnímání prostředí je ovlivňováno našimi biologickými potřebami a schopnostmi, technickými prostředky, našimi zkušenostmi a touhami, a že nemusí být stejné jako u druhých.*
- *Poznání (Recognition) různých souborů kritérií, podle kterých mohou být hodnoceny změny životního prostředí: ekologických, ekonomických, energetických, estetických, etických.*
- *Rozvoj citu/smyslu (Development of a sense) pro ekologické hodnoty, přispívající ke kvalitě prostředí, jako jsou rozmanitost, zachování (sustainability), přizpůsobivost, odolnost, spolupráce, rovnováha.*
- *Rozvoj citu/smyslu pro společenské hodnoty, které přispívají ke kvalitě prostředí, jako je uspořádání a ztvárnění (structural and design qualities), bezpečnost, pohoda, vztah mezi náklady a užitekem, estetické hodnoty, myšlenky svobody, práv a povinností, kulturní a etické hodnoty, spravedlnost.*
- *Pochopení, jak může být usměrňován proces změny životního prostředí, například pomocí legislativy, plánování, přijetím dobrých ekologických politik doprovázených kontrolou, pomocí úsilí dobrovolníků a dobrovolných organizací a osobní aktivitou.*

Dovednosti (Skills)

- *Pozorování/vnímání s využitím všech smyslů.*

- *Zaznamenávání, sbírání/shromažďování, třídění a prezentace informací.*
- *Používání druhotných zdrojů informací zahrnujících ústní podání a archivní zdroje.*
- *Třídění, hodnocení a vysvětlování číselných dat.*
- *Používání nástrojů pro shromažďování, zaznamenávání a hodnocení dat.*
- *Formování zdůvodněných názorů, vyvážených mínění, formulace a ověřování hypotéz.*
- *Praxe v ohodnocování, předpokládání, projektování, plánování a řešení problémů.*
- *Tvořivá spolupráce s ostatními.*

Postoje (Attitudes)

- *Péče a pocit zodpovědnosti za zdraví a dobrý stav celého prostředí.*
- *Kritický postoj k přijímaným informacím, prověřování předpokladů, opatrnost vůči spolehlivosti osobních interpretací.*
- *Respekt k přesvědčení druhých, k důkazům a racionálním argumentům.*
- *Smysl pro společenství s ostatními lidmi i ostatními živými bytostmi.*
- *Smysl pro souvislost s minulostí a budoucností.*
- *Uznání lidské schopnosti pracovat v rámci limitů prostředí a aktivně tvořit budoucnost.*
- *Závazek přispívat vrozenými schopnostmi ke zlepšení kvality životního prostředí.*¹³

Takto stanovené cíle jsou velice široké a pro mnohé neuchopitelné. Proto se liší i pojetí cílů environmentální výchovy různými organizacemi. J. Činčera dokonce upozorňuje na určité problémy a omyly environmentální výchovy jako je např. domněnka, že vše, co je o přírodě, je environmentální výchova nebo naopak, co není o přírodě, environmentální výchova není. Upozorňuje i na to, že environmentální výchova nemá jasně definovaný cíl a jako doklad toho cituje Steven van Martra „*Jedna z mých oblíbených definic, která se nedávno objevila, říká, že environmentální výchova je výchova v, o a pro životní prostředí. Kruci, není divu, že jsme se dostali na scesti. S touhle definicí, co vlastně není environmentální výchova? (...) Jak může pomoci vyřešit světové problémy životního prostředí, když budeme říkat environmentální výchova téměř každé aktivitě, ať už se odehrává kdekoliv?*“ J. Činčera bere tento výrok jako

---

¹³ *Klíčové rysy ekologické výchovy.* [on-line] Praha: CENIA, česká informační agentura životního prostředí. 2007. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGSJ1VT](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGSJ1VT)

doklad o tom, že problematika stanovení cíle je podceňována a pokládá si otázky: „*Měla by environmentální výchova například sestavovat znalostní kurikula nebo (jak doporučují jiní autoři) by spíše měla nechat výběr témat na studentech a místním kontextu? Měla by se environmentální výchova soustředit na ovlivňování postojů, a pokud ano, tak jakých, a odkud k tomu bere právo?*“¹⁴

Tyto otázky jsou velice hluboké a otvírají v odborných kruzích dlouhodobou debatu. Důležité je uvědomění, že se environmentální výchova může ve své praxi lišit. Co organizace nebo pedagog, to jiné pojetí. Podle mého názoru, jsou obecné cíle environmentální výchovy jednotné. Všichni, kdo dělají environmentální výchovu, chtějí předat znalosti, dovednosti a postoje, které vedou k jednání slučitelné s udržitelným životem na této planetě. Problém však spočívá v tom, zda jsou dílčí cíle konkrétních programů stanoveny tak, aby směřovaly k těmto obecným a zda jsou voleny vhodné prostředky k jejich dosahování.

Jan Činčera odlišuje i různé školy a proudy environmentální výchovy (Činčera, 2005):

- **Ekologická výchova.** Zabývá se otázkami jako např. co to je ekosystém, biodiverzita, potravní pyramida, atd. Přes zjevnou návaznost na zásadu „Poznej a chraň“ můžeme vytknout, že příliš biologické zaměření nemusí být blízké nebiologům, ztrácí se filosofický i prakticko-každodenní aspekt věci.

- **Výchova spotřebitele.** Zde se pohybujeme na úrovni praktických rad domácí ekologie. Co je úsporné, co ne, šetří přírodu i svoji peněženku. Nesměřuje ovšem k jádru věci, neříká proč, jen jak na to.

- **Globální výchova.** Objevuje se v osmdesátých letech v Centru pro globální výchovu při univerzitě v Yorku. Jejím cílem je vychovávat zdravé a vyspělé osobnosti vědomé si svojí odpovědnosti za svět, škola reflektuje propojenost světa, lokální - globální, časová dynamika minulost - budoucnost, provázanost problémů, uvědomění sebe sama (mikrokosmos - makrokosmos). Někdy směřuje více k rozvoji osobnosti, socio-psychologickému výcviku, než k životnímu prostředí.

---

¹⁴ ČINČERA, J.: *8 problémů environmentální výchovy*. In Bedrník, roč. 4 č. 1 s.18 - 20, 2006.

- **Výchova na duchovním základě** (neohumanistická výchova). Její počátky jsou spjaty s, v roce 1955, vzniklou indickou organizací Ananda Marga (Cesta blaženosti), jejímž cílem je rozvoj jednotlivce, zlepšování sociálních, kulturních, ekonomických a ekologických podmínek ve světě. Kromě východních učení je zde cítit vliv C. G. Junga a dalších. Základní myšlenkou je absence spirituální dimenze ve společnosti a víra, že když se lidé nebudou orientovat jen na majetek, stanou se součástí kosmického celku, budou ohleduplnější i k přírodě. Používá meditace, písňe, fantazijní cesty.

- **Výchova na bázi hlubinné ekologie.** Je s výše uvedeným směrem dost příbuzná, liší se silnějším ekologickým akcentem. Vychází zejména z díla filosofa Arne Naesse, dále ovlivnil J. Seed, J. Macyová a další, rovněž inspirace Jungem a východními vlivy, dále šamanismus zejména severoamerických indiánů. Podle ní je příčinou ekologické krize odcizení člověka jeho hlubinné podstatě, přílišný důraz na mužské hodnoty (vychýlení od středu jin-jang), Je třeba poznat své nitro, procítit svoji příbuznost s ostatními živými tvory. Tak jako jsme schopni vcítit se do jiného a pak mu neubližovat, je třeba se identifikovat s mimolidskými druhy, být schopen myslet jako oni (myslet jako hora). Techniky: indiánské tance, rituály, např. rituál Shromažďování bytostí, fantazijní cesty (např. Evoluční rozpominání). Otázkou je, jak se to, co procítíme, dál přenese do života? Nejde více o hezké pocity, než o ekologii?

- **Smyslové vnímání přírody** (earth education). Kořeny tohoto směru jsou v pracích Steva van Metre, v šedesátých letech ve Spojených státech. V roce 1984 vzniká Institut for earth education, jehož pobočky jsou v USA, Kanadě, Velké Británii, Austrálii., Francii. Další centrum příbuzných technik je v Německu (nadace Umwelterziehung). Trochu obdobné jsou i techniky jiných organizací - např. bohatí američané se nechávají vysadit na pár dní do divočiny, aby s ní splynuli a užili si. Škola vede účastníky, aby netradičními smyslovými vjemy (hmatání poslepu, malování zvuků, sbírání vůní) procítili krásu přírody a získali k ní silnější vztah.

- **Výchova uměním.** Snaží se propojit krásy přírody s lidskou potřebou vytvářet estetická díla.

- **Objevování starých řemesel.** Objevováním zapomenutého se snaží obnovit přímý nezprostředkovaný vztah starého řemeslníka k přírodě, kterou využíval.

- **Výchova prací.** Věří v nutnost dobrovolné neplacené práce ve prospěch ohrožené přírody. Má snad největší výchovný dopad, neposkytuje ovšem dostatečné teoretické zázemí a často je zneužívána pro práce s minimálním či sporným environmentálním efektem.

Většina středisek ekologické výchovy je podle mého názoru těmito proudy ovlivněna, ale nedá se říci, že by jeden z nich preferovala. Například v nabídce ekologických výukových programů těchto středisek lze najít prvky ekologické i globální výchovy, výchovy spotřebitele, objevování starých řemesel i ostatní. Pro příklad uvádím anotaci některých programů z nabídky Sdružení TEREZA¹⁵:

„S Užovkou . . .

(3. – 5. třída ZŠ)

...v **obchodě** - Přemýšlím nad tím, co jím, co si oblékám a s čím si hraji. Nakupuji rozumně s ohledem na minimální odpad i dopad na mé zdraví a okolí.

...v **zásuvce** - Zjistil jsem, kde se energie bere a jak dlouhou cestou putuje do zásuvky. Šetřím energií, protože vím, že její zdroje nejsou nekonečné. Jestli chcete, naučím vás to také.

...v odpadkovém koši

Plasty, papír, sklo.. to už by mi šlo. Ale tím já nekončím, rád to druhé naučím.

Jak se žije na Zemi v 21. století..

(8. – 9. třída ZŠ, SŠ)

Orientuji se v globálním světě a umím vysvětlit globální problémy i souvislosti mezi nimi. Pochopím, že moje každodenní činnost ovlivňuje lidi a přírodu na celém světě. Zjistím, jak lze přispívat k tomu, abych byl/a zodpovědnější k planetě každý den.

Co vypráví kolovrátek

(2. – 5. třída ZŠ)

Vlastnoručně si vyzkouším nejen vyčesávání, plstění a předení vlny na kolovratu či vřetenu, ale také tkaní na stavu a výrobu barevných šňůr. Teď mě svetr z pravé vlny hřeje daleko více.

Za Ferdou mravencem a jeho přáteli

(MŠ, 1. třída ZŠ)

---

¹⁵ *Výukové programy* [on-line] Praha: Sdružení TEREZA. 2008. [cit.28.2.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.terezanet.cz/programy/>

Všímám si, co kolem mě létá, leze a bzučí. Vím, proč jsou mravenci důležití pro ostatní obyvatele lesa. Poznám, že mraveniště je velmi promyšlená a náročná stavba, a proto je budu v přírodě chránit.“

Méně se v současné činnosti středisek objevuje vliv výchovy na duchovním základě a výchovy na bázi hlubinné ekologie. Nejblíže k těmto výchovám má dle mého názoru činnost Hnutí Brontosaurus, které ale spíše než výše uvedené proudy uplatňuje kombinaci smyslového vnímání přírody, výchovu prací a výchovu uměním.

1.4 Základní dokumenty v oblasti environmentální výchovy v ČR

Pro oblast environmentální výchova jsou v České republice stěžejní tyto dokumenty:

Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice (SP EVVO). Tento program přijala vláda usnesením č. 1048/2000, jako součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí. Je to základní strategický dokument zajišťující dlouhodobý rozvoj EVVO v ČR, který posouvá pojetí výchovně vzdělávacího procesu z roviny ekologie jako vědy o vztazích mezi organismy a prostředím do roviny environmentální, kde je nezbytné pochopit systémové souvislosti v kontextu stále se zrychlujícího antropocentrického ovlivňování přírodního prostředí. Plnění cílů tohoto programu se uskutečňuje pomocí tzv. akčních plánů, v současné době: **Akční plán Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice na léta 2007 – 2009**

Státní politika životního prostředí pro léta 2004 až 2010.

EVVO je v tomto dokumentu zařazena v části V. Nástroje realizace SPŽP v kapitole 1. Zvyšování povědomí veřejnosti v otázkách životního prostředí, environmentální vzdělávání, výchova a osvěta.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice - Bílá kniha

V úvodu dokumentu se hovoří o integrující se vzdělávací soustavě, kde je vedle sociální, kulturní, politické a hospodářské oblasti zahrnuto i životní prostředí. V kapitole věnované předškolnímu, základnímu a střednímu vzdělávání dokument je environmentální výchova uvedena jako příklad nových trendů, které se ve výuce objevují.

Státní program ochrany přírody a krajiny

V programovém prohlášení ze dne 21. ledna 1998 se vláda České republiky přihlásila k principu trvale udržitelného rozvoje. V pasáži 3.4, která je věnována oblasti informační a výchovné, je popsána úroveň EVVO v naší společnosti.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Byl schválen ministryní školství, mládeže a tělovýchovy dne 23. 8. 2004. Povinné zahájení výuky podle školních vzdělávacích programů je od školního roku 2007/08. Jedním ze šesti průřezových témat, která jsou povinnou součástí základního vzdělávání, je i environmentální výchova.

Metodický pokyn k EVVO ve školách a školských zařízeních

Vydaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v roce 2001. Vyplývá ze zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí a z Usnesení vlády České republiky ze dne 23. 10. 2000 č. 1048 o Státním programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Informuje ředitele základních a středních škol, ředitele školských zařízení o environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě, doporučuje postupy při realizaci environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty. S tímto pokynem úzce souvisí: **Návrh náplně práce koordinátora EVVO.**

Standard dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě (EVVO)

Dokument se zabývá dvěma oblastmi: další vzdělávání všech pedagogických pracovníků a další vzdělávání řídicích pracovníků škol. Kurzy obsahují náměty pro praktické environmentální vzdělávání, výchovu a osvětu v jednotlivých vyučovacích předmětech, praktický nácvik a příklady vyučovacích metod interdisciplinárního aktivního učení, význam péče o prostředí školy, ekologizace provozu, ekologického auditu škol, principy udržitelného rozvoje a mnoho dalšího.

2. EKOLOGICKÉ VÝUKOVÉ PROGRAMY

„Do hlav studentů se vtloukají stovky nesouvislých faktů bez vzájemného vztahu, jejich čas a energii zabírá učení se čím dál většimu množství informací, takže mají málo času na myšlení. Je jisté, že myšlení bez znalosti faktů zůstává prázdné a neskutečné, ale pouhé „informace“ mohou být pro myšlení právě tak překážkou, jako jejich nedostatek.“

E. Fromm

2.1 Výukový program

Pojem „výukový program“ se objevil v oficiálním statistickém výkazu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v roce 1999.

Výukový program je interaktivní výchovně vzdělávací lekce, jejímž cílem je upevnění, prohloubení, a rozšíření učiva a všech stupňů škol v souladu se školními vzdělávacími programy. Výukový program probíhá zpravidla mimo budovu školy, tj. ve středisku zájmového vzdělávání, ve středisku ekologické výchovy, v přírodě apod.

Ekologické výukové programy jsou souhrnným označením programů s obsahem ekologickým (v užším, tj. odborném slova smyslu) environmentálním („životněprostředovým“), resp. biologickým nebo ochranným (tj. zabývajícím se ochranou přírody a krajiny). Společným jmenovatelem ekologických výukových programů je zřetelný důraz na osvojování ekologického myšlení, na nekonzumní hodnotové orientace a na spoluodpovědnost člověka za stav životního prostředí.

Program je zaměřen na práci s prožitkem a zkušeností, empatií, smyslovým vnímáním a fantazií. Využívá prvků projektového vyučování, citové, estetické, pracovní i dramatické výchovy. Důraz je kladen na odbornou úroveň a aktuálnost poskytovaných informací, rozvíjení tvořivosti, komunikace a týmové práce, na řešení problémů konkrétními skutky, na bezprostřední kontakt s přírodninami, přírodními materiály, na aktivní pobyt na zahradě, v terénu apod.

Cílem ekologických výukových programů je pojednat o určitém tematickém celku učiva v souvislostech, napříč vyučovacími předměty s obzvláštním důrazem na ekologické souvztažnosti, na rozvíjení komunikativních dovedností žáků a utváření přátelských postojů vůči přírodě a životnímu prostředí. Podstatnou roli ve výukovém programu hraje také aktivizace žáků a obohacování o praktické poznatky - např. určování živých přírodnin,

jednoduché monitorování stavu životního prostředí, ale i pozapomenuté dovednosti jako třeba upletení velikonoční pomlázky.

Volba obsahu programů i ekopedagogických metod musí být úměrná nejen věku, ale i zkušenostem žáků, úrovni jejich ekologickému vědomí.¹⁶

Výukové programy středisek ekologické výchovy určené pro žáky základních a středních škol obvykle volně navazují na platné stanovy jednotlivých vyučovacích předmětů.

Programy svým obsahem navazují především na přírodovědu a přírodopis, ale také na chemii, fyziku, občanskou výchovu apod.

Ve výukových programech jsou rovněž využívány a procvičovány znalosti a dovednosti žáků získané i v jiných vyučovacích předmětech (matematika, český jazyk, dějepis,...).

Podle míry návaznosti na osnovy vyučovacích předmětů můžeme rozlišovat tyto typy výukových programů (VP):

1. VP přímo navazující na určité téma osnov

- využívají se jako motivační před vlastním probíráním tématu ve škole, nahrazují výklad ve škole nebo procvičují a rozšiřují již probrané učivo
- jejich nevýhodou je využitelnost pouze v krátkém období školního roku

2. Komplexnější VP

- navazují na znalosti a dovednosti žáků získané ve více tematických okruzích i v různých předmětech, prakticky je procvičují, rozšiřují a upevňují
- většinou je nelze jednoznačně přiřadit do jediného tematického celku osnov
- tvoří převážnou část programové nabídky SEV (Středisek ekologické výchovy)

3. Specializované VP

- na osnovy navazují pouze volně, věnují se konkrétním problémům životního prostředí s cílem přispívat k utváření proekologických hodnotových orientací a zaměřovat aktivitu žáků žádoucími způsoby (např. ke třídění a sběru odpadů, ke snižování jejich podílu na globálních problémech apod.).

---

¹⁶ MÁČHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou. Brno, 2000*

V nabídce středisek v současné době převažují komplexní programy, a to zvláště v regionech s velkým počtem škol. U středisek s méně početnou klientelou bývá podíl programů navazujících na určité téma osnov vyšší, neboť některé třídy využívají návštěvy střediska opakovaně.¹⁷

Středisko ekologické výchovy (SEV) by mělo nabízet jen to, v čem je v okruhu své působnosti jedinečné a těžko zastupitelné - tj. takové programy, které nemůže (popř. neumí) dát dětem škola. Kvalitní výukový program může ovlivnit žáky ve prospěch životního prostředí a zvýšit úroveň jejich ekologického vědomí.

Při přípravě a uskutečňování výukových programů je vhodné přihlížet k těmto zásadám:

- dbát na vysokou odbornou a pedagogickou úroveň všech VP, průběžně přijímat přímé i nepřímé podněty od žáků a jejich učitelů, a to i v oblasti ekologizace vlastních postojů;
- zařazovat únosné množství aktivizujících prvků, co nejčastěji využívat živých přírodnin, výuky v terénu, bezprostředního kontaktu s živou přírodou;
- klást stálý důraz na objevování a zdůrazňování souvislostí v přírodě a v životním prostředí člověka, snažit se každé téma přijatelně ekologizovat a probírat v různých souvislostech, s využitím prvků globální výchovy a mezipředmětových vztahů; veškeré podávané informace je nutno průběžně aktualizovat;
- místo závěrečného zkoušení zařazovat opakovací hry, hodně s dětmi hovořit, rozvíjet jejich komunikativní dovednosti, oceňovat schopnost uznat lepší argument, kultivovat mluvní projevy žáků, skupinovou práci umožňovat a oceňovat více než výsledky jednotlivců;
- využívat všech možností k vyzkoušení praktických činností, jako např. vyrobit svíčku ze včelího vosku, tvaroh z mléka, recyklovaný papír ze starých novin, utkat vlněný hadřík, tvořit z keramické hlíny, pozorovat lupou, mikroskopem či dalekohledem apod.;
- soustavně zlepšovat kultivovanost vlastního projevu včetně spisovné mluvy;
- v prostorách SEV vždy uvádět děti do přátelského a estetického prostředí, co nejpříjemnějšími způsoby jim ukazovat cesty k dobrovolné střídmosti, k běžnému uplatňování tzv. domácí ekologie; to vše raději formou překvapivých zjištění a rozmanitých zážitků - vlídný interiér budovy se spoustou živých rostlin, barev, vůní, úsporný splachovač na záchodě,

---

¹⁷ MÁČHAL, A. *Špetka dobromysli. Brno, 1996*

jednopáková baterie v umývárně, důslednost ve třídění odpadků, ale třeba i poznatek, proč tetrapakový obal považujeme za nevhodný, proč je zbytečné nechávat při čištění zubů téct vodu nepřetržitě, proč není salám ideální potravinou ke svačině apod.;

- dle možností na závěr věnovat dětem např. zajímavý letáček s pozvánkou na nejbližší akci střediska pro veřejnost, námět pro rodinný výlet do chráněného území apod.;

- mít na mysli také inspirativnost provozovaných aktivit pro doprovázejícího učitele, pohovořit s ním o jeho názoru na průběh a účinnost výukového programu.¹⁸

2.2 „Ekopedagogovo osmero“ – doporučení pro přípravu a vedení ekologických výukových programů

Pro podporu kvality a efektivity ekologických výukových programů sestavila pracovní skupina SSEV Pavučina tzv. ekopedagogovo osmero:

Ekopedagogovo osmero 2007

1. Ekologický výukový program (dále jen EVP) je nejenom hezký, ale i smysluplný (cíle a smysl EVP v širších souvislostech)

Každý EVP má jasně zformulované výchovně vzdělávací cíle zahrnující environmentální rozměr a je možné je alespoň částečně ověřovat (tzn. nestačí jen, „aby se to dětem líbilo“ nebo „aby se naučily něco o přírodě“). Ekopedagog má cíle programu stále na vědomí a program podle situace upravuje tak, aby jich v co největší míře dosáhl.

2. EVP není ostrůvek v moři výchovy a vzdělávání (návaznost EVP na RVP a další dokumenty)

Každý EVP navazuje na příslušný rámcový vzdělávací program (RVP) a podporuje rozvoj klíčových kompetencí. Středisko ekologické výchovy jej v rámci svých možností přizpůsobuje jednotlivým školním vzdělávacím programům (ŠVP) a potřebám školy.

3. EVP má hlavu i patu (struktura programu podle některého z modelů učení)

EVP má jasně vytvořenou strukturu s logickým sledem aktivit (po uvítání a vzájemném seznámení např. průzkum studovaného jevu – seznámení s konceptem – aplikace; evokace –

---

¹⁸ MÁCHAL, A. Špetka dobromysli. Brno, 1996

uvědomění nového významu – reflexe; informování o konceptu – asimilace aplikace, atd.), která napomáhá dosažení výchovně vzdělávacích cílů. Dílčí aktivity EVP jsou cílevědomě využívány jako prostředky k dosažení těchto cílů. Součástí EVP je stanovení pravidel chování platných pro oslovování, práci ve skupinách, prezentace apod., včetně ujasnění role učitele. Součástí EVP je představení lektorů a stručné představení střediska a jeho jedinečnosti. Závěrem EVP se doporučuje využít některou z metod reflexe či opakování.

4. EVP je pečlivě připravený (důležitost a flexibilita přípravy)

Každý EVP má zpracovanou písemnou přípravu s vytyčenými cíli, postupy s časovou dotací, pomůckami, metodami hodnocení, atd. Obsah i metody v EVP jsou v maximální možné míře vyvážené, adekvátní věkové skupině, aktuální, v souladu se současným stavem poznání.

V EVP jsou preferovány metodické postupy využívající aktivizující metody, komunikaci, spolupráci ve skupině apod.; pokud je to vhodné, zařazujeme praktické činnosti. Příprava ponechává prostor (případně je variantní) pro specifické zvláštnosti konkrétní skupiny (program pro „živé“ děti např. bude klást větší důraz na práci se skupinou, atd.).

5. Součástí EVP je také hodnocení (možnosti a potřeba evaluace)

Každý EVP má předem promyšlený systém hodnocení míry dosažení svých cílů. Ten může být založen na strukturovaném pozorování, analýze práce žáků, ověřování porozumění žáků před akcí a po akci atd. Pro hodnocení ekopedagog může využít doprovázejícího učitele či kolegu ze střediska. Výsledky hodnocení programu nekončí v koši, ale jsou využity pro další zkvalitňování EVP.

6. Ekopedagog v akci (smysl vzájemné komunikace)

... propojuje v průběhu EVP nové poznatky s tím, co žáci o problematice vědí, ukazuje jejich praktické využití a souvislosti místní, regionální i globální, přírodní i sociální.

... dodržuje obecně platná didaktická doporučení včetně důrazu na správné kladení otázek.

... vhodným způsobem zapojuje doprovázejícího učitele, např. i v následném hodnocení.

... pokud možno, vyhýbá se negativnímu hodnocení žáků, používá kladnou zpětnou vazbu.

... upřednostňuje dialog před poučováním, dává prostor pro komunikaci žáků a umožňuje, aby na případnou „nezralost“ vlastních názorů přišli žáci sami v diskuzi s ostatními.

... nevystupuje jako „mentor“ ani jako „zapálený aktivista“.

7. Ekopedagog na sobě pracuje (osobní rozvoj, další vzdělávání ekopedagogů)

Každý ekopedagog se snaží o maximální autenticitu – soulad mezi skutečnými a sdělovanými postoji. Své případné osobní problémy si nechává pro sebe a nenechává se jimi ovlivnit při práci s dětmi. Ekopedagog se snaží slušně vypadat i dobře mluvit, aby žádným způsobem neodrazoval děti od environmentální výchovy. Každý ekopedagog je alespoň občas kritický sám k sobě i k programu. Snaží se neupadnout do stereotypu a hledá další možnosti, jak program inovovat či změnit. Ekopedagog se průběžně vzdělává a zdokonaluje v profesních kompetencích a odborných vědomostech.

8. Ekopedagog se přírody nebojí (podmínky a prostředí pro výuku)

EVP probíhá v příjemném prostředí. Je-li to možné a z hlediska programu přínosné, ekopedagog v programu preferuje přímý kontakt s přírodou před učebnou. V učebně, ale i jinde ve středisku ekopedagog používá jako pomůcky věci estetické, přírodní, či odrážející zásady (trvale) udržitelného rozvoje (tzn. např. recyklovaný papír, vícenásobně použitelné pomůcky, dřevo – leč nikoliv mahagonové atd.). Z provozu střediska musí být patrná snaha o promítnutí zásad (trvale) udržitelného rozvoje do praxe (biopotraviny, třídění odpadu atd.).“¹⁹

2.3 Klíčové kompetence, které by žáci měli získat ekologickou výchovou

Využití kooperativních a komunikačních dovedností jako nástroje pro řešení problémů životního prostředí:

- praktické dovednosti pro pobyt v přírodě
- praktická znalost přírodních a kulturních hodnot životního prostředí v regionu, chápání příčin, následků a projevů jejich poškozování
- probuzení citového vztahu k životnímu prostředí, přírodě i lidem
- porozumění vývoji vztahu člověka k přírodě i odpovědnosti lidí za stav přírody včetně možností řešení jednotlivých globálních problémů životního prostředí
- chápání propojenosti současného světa, vzájemné závislosti ekonomického a sociálního rozvoje v souvislosti se stavem životního prostředí v různých částech planety

---

¹⁹ MÁCHAL, A., ČINČERA, J., DAŇKOVÁ, L., BROUKAL, V. *Ekopedagogovo osmero*. Praha: SSEV Pavučina, 2007

- schopnost, odvaha a vůle k odpovědnému jednání a aktivní kvalifikované, resp. informované účasti v každodenní péči o životní prostředí
- osvojení žádoucí míry pokory vůči přírodě

3. ŠKOLNÍ EKOLOGICKÉ PROJEKTY

K didakticky zajímavým a originálním prostředkům ekologické výchovy patří tzv. školní ekologické projekty využívající řady metod interaktivní výuky a výchovy praktickou zkušeností. Mohou být využívány nejen ve školní výuce, ale i v mimoškolní výchově a v rodinách.²⁰

Školní ekologické projekty jsou v České republice realizovány již přes 10 let. Za tu dobu se v některých školách staly přirozenou, oblíbenou a každoroční součástí školní i mimoškolní výuky. Od roku 2002 získaly projekty ve školách další význam. Pomáhají velmi dobře koordinátorům environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO) na školách při sestavování ročních plánů EVVO, které vyplývají z Metodického pokynu EVVO.

Školní projekty představují jednu z alternativních metod klasického vyučování. Studenti plní v rámci projektů konkrétní úkoly a výsledky práce společně vyhodnocují.

Díky koordinacním centřům mají možnost porovnávat výsledky ze svého okolí s výsledky z jiných míst České republiky i ze světa a s profesionálními údaji. Na základě těchto srovnání a vlastního úsudku studenti organizují různé akce pro zlepšení životního prostředí a motivují okolí ke změně jednání a postojů směrem k trvale udržitelnému rozvoji.

Pro tuto činnost potřebují studenti celou řadu teoretických i praktických znalostí a dovedností z nejrůznějších předmětů. Projekty mohou učitelé začlenit přímo do osnov jednotlivých předmětů a využít vysoké motivace žáků pro projekt k výkladu učiva. Některé projekty využívají nejmodernější technologie a tím studenty i učitele přirozeně informují o nejnovějších poznatcích. Projekty často vyžadují práci více učitelů, čímž významně pomáhají provázat učivo jednotlivých předmětů mezi sebou a obohacovat učivo o nejmodernější poznatky z oblasti přírodních věd.

---

²⁰ MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno, 2000

Školní ekologické projekty:

Jsou založené na principech interaktivní výuky, spolupráce a výchovy zkušeností a zážitkem.

Snaží se probudit v dětech zájem o prostředí kolem sebe.

Umožňují dětem získat potřebné vědomosti a dovednosti nenásilnou, přirozenou formou.

Vedou děti k samostatnému uvažování, získání informací, jejich třídění a hodnocení.

Učí děti přemýšlet a řešit různé situace v širších souvislostech.

Rozvíjí spolupráci (uvnitř školy mezi dětmi i pedagogy, mezi školami v České republice i v zahraničí, v rámci obce - s rodiči, místními zastupiteli, novináři, podnikateli apod.).

Děti si během plnění zadaných úkolů v projektu osvojují nejen mnohé znalosti, ale i sociální dovednosti - komunikaci, spolupráci, schopnost prezentovat výsledky své práce.

Proč jsou školní ekologické projekty velmi snadno použitelné pro sestavování ročních plánů EVVO na školách?

Školní ekologické projekty mohou být jednou z možností a součástí ročního plánu na základních školách, protože naplňují doporučení Metodického pokynu EVVO.

Konkrétně se v rámci projektů daří:

- propojovat jednotlivé předměty
- spojovat s rodinou, obcí a podnikovou sférou
- zavádět integrující přístupy k poznávání a hodnocení vztahů člověka a životního prostředí
- zlepšovat umění komunikace a prezentace u žáků a studentů
- přirozenou cestou využívat internet pro získávání nových potřebných informací
- prakticky využívat jazyky
- prohlubovat spolupráci mezi pedagogy
- připravovat a koordinovat dlouhodobé a trvalé aktivity v péči o životní prostředí
- rozvíjet spolupráci EVVO mezi různými oblastmi naší republiky i v mezinárodním měřítku.

Ekologii v rámci projektů vnímáme nejen jako ochranu životního prostředí, ale v širokém smyslu jako vztah člověka k jeho prostředí i vztahy mezi lidmi navzájem.

Pan profesor Erazim Kohák ve své knize „Zelená svatozář“ o ekologii a ekologické etice píše: „Jde tu o hlubší a širší bádání o hodnotové soustavě života a lidského pobývání ve společenství všech bytostí. Jde nejen o fakta, nýbrž o smysl a hodnotu života - a o normativní úsudek o tom, co je v životě důležité. Je luxus jídelních tyčinek z pravé slonoviny dostatečným

důvodem k vyhubení slonů? Je pohodlí osobního automobilu tak důležité, abychom pro ně riskovali globální oteplení? Proč vůbec je dobré život ochraňovat a zlé život ničit? Co je vlastním smyslem lidského života a jeho místa v Zemi jako celku?“

3.1 Dlouhodobé programy Sdružení TEREZA

Jako podporu školních vzdělávacích projektů nabízí např. sdružení TEREZA tyto dlouhodobé programy:

GLOBE (Global Learning and Observations to Benefit the Environment) je dlouhodobý mezinárodní program, který nabízí žákům prostřednictvím praktických měření a pozorování prováděných v okolí školy, poznávat přírodu kolem sebe, získávat k ní kladný vztah a s tím i potřebu její ochrany. S využitím jednoduchých vědeckých postupů žáci pozorují vývoj počasí, měří kvalitu ovzduší a vody, zkoumají druhy lesních porostů, půdní vlastnosti. Získaná data vyhodnocují a odesílají do celosvětové internetové databáze. Profesionální zpracování dat garantuje NASA. Zpracované výsledky slouží vědcům a studentům po celém světě k dalšímu využití.

Ekoškola (Eco-Schools) je mezinárodní program, v rámci kterého se žáci se učí o environmentálních tématech a zároveň sami usilují o minimalizaci a třídění odpadů, úspory energie či vody a zlepšení životního prostředí školy a jejího okolí. Zakládají celoškolské pracovní týmy ekoškoly, vytvářejí si vlastní ekokodex, analyzují současnou situaci na škole v uvedených oblastech a navrhují zlepšení, která se snaží posléze naplnit. Úspěšné školy získávají mezinárodní titul, vlajku a logo Ekoškola. Program je určen pro celou školu a vede ke spolupráci žáků, učitelů, vedení školy i místní komunity.

V programu **Les ve škole - škola v lese** se žáci učí porozumět ekosystému lesa názorně a v souvislostech. S využitím připravených pracovních listů zkoumají les nejenom ve třídě, ale také venku v přírodě. V programu může škola navázat spolupráci s místní pobočkou podniku Lesy ČR.

Příklady dalších projektů nabízené středisky:

Škola pro udržitelný život - Posláním programu je vzdělávání v oblasti udržitelného rozvoje a zapojení veřejnosti do konkrétních akcí směřujících ke zlepšení životního prostředí. Program je realizován prostřednictvím škol fungujících jako iniciační centrum

a prostřednictvím praktických malých místních projektů. Pomáhá školám a jejich místním partnerům započít a rozvíjet procesy udržitelného rozvoje obce a vytváření dlouhodobého partnerství, které přinese měřitelné výsledky pro celou komunitu a vytvoří podmínky pro vznik a realizaci místní Agendy 21. Zároveň tím škola orientuje výuku na potřeby skutečného života a do školního vzdělávacího programu přirozeným způsobem zahrnuje rozvoj kompetencí potřebných pro řešení problémů současného světa.

Odpad z nebe nepad - Jádrem projektu je realizace „miniprojektů“, která spočívá v plánování, přípravě a uskutečnění konkrétních opatření vedoucích ke zlepšení nakládání s odpady ve škole. Ekodomov poskytuje školám v průběhu realizace „miniprojektů“ odbornou a metodickou pomoc v podobě konzultací a návštěv na školách a zajišťuje potřebné pomůcky.

Kromě projektů nabízenými středisky realizují školy vlastní školní projekty, které jsou součástí jejich plánu EVVO (podle pokynu MŠMT) nebo realizací průřezového tématu.

3.2 M.R.K.E.V. – Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy

V rámci své praxe jsem se přihlásila na seminář školních ekologických projektů (jako asistentka koordinátorky projektů Mgr. Ilony Kočové), který proběhl pro 2. stupeň ZŠ. Semináře představují jednotlivé projekty ekologické výchovy, materiály a pomůcky, které jsou jejich součástí. Semináře jsou interaktivní – účastníci jsou zapojeni do dění a zkouší si doporučené metody sami na sobě.

Náplní semináře bylo:

- seznámení s metodami projektového vyučování
- představení konkrétních projektů, které lze ihned využít
- modelové příklady ze škol
- prožitkové aktivity, hry
- ukázky výukových materiálů, pomůcek a pracovních listů
- motivace dětí,
- využití ve škole.

Semináře se zúčastnilo 12 učitelek z nejrůznějších základních škol z celé České republiky. Na základě tohoto semináře jsem obdržela certifikát za absolvování semináře akreditovaného MŠMT ČR - školní ekologické projekty, projektové vyučování.

Díky tomuto osvědčení jsem měla možnost spolu s další lektorkou výukových programů a projektů prezentovat sdružení TEREZA jako lektorka ekologických výukových projektů na III. PRAŽSKÉ KONFERENCI O EKOLOGICKÉ VÝCHOVĚ.

Tato konference byla věnována ekologické výchově na pražských školách a uskutečnila se v ekologickém centru hlavního města Prahy - Toulcův dvůr.

Setkání bylo součástí celorepublikového projektu M.R.K.E.V. (Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy), který je koordinován členskými organizacemi SSEV Pavučina.

Pražská M.R.K.E.V. je určena pedagogům mateřských, základních a středních škol a osobám, které se věnují dětem v rámci jejich volného času.

Hlavním tématem konference bylo začlenění ekologické výchovy do školní výuky. Účastníci byli seznámeni s nabídkou dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v ekologické výchově, s aktuálními možnostmi spolupráce středisek ekologické výchovy a pražských škol a s dosavadními výsledky projektu M.R.K.E.V.

Hlavním pořadatelem byl ZČ HB Botič (Toulcův dvůr, Ekola Praha), na akci bylo přítomno 63 účastníků, 11 lektorů a 34 zástupců škol a školských zařízení. Program trval 8 hodin.

V rámci konference proběhlo několik praktických dílen (školní ekologické projekty, projektové vyučování a jeho začlenění do výuky, smyslové hry ve výuce, a další).

Naším úkolem bylo v dopoledním bloku představit Terezu a její činnost a v odpoledním programu jsem spolu se svou kolegyní vedla odpolední dílnu s názvem: „Projektové vyučování a školní ekologické projekty“.

V další části práce bych ráda představila naši praktickou dílnu, které se zúčastnilo 10 učitelek z nejrůznějších základních škol.

Na začátku programu měly za úkol rozřadit se do dvojic a to hrou. Každá paní učitelka chytla za jeden konec provázku, jež jsem nastříhané držela v jednom svazku. Po puštění svazku se vytvořily dvojice. Ve dvojicích měly za úkol seznámit se, získat co nejvíce informací, zjistit, z jaké školy jsou, odkud přijely, zda se sdružením Tereza spolupracují a jestli už mají zkušenosti se školními ekologickými projekty.

Po vzájemném představení se, jsme vytvořily dvě skupiny. V jedné skupině byly učitelky, které se již v nějakém školním ekologickém projektu angažovaly a druhou skupinu tvořily ty, co nikdy žádný projekt nedělaly. V každé skupině měly za úkol sepsat, jak by definovaly, co je to projekt a v čem vidí výhody a nevýhody školních ekologických projektů.

Výsledky tohoto úkolu se povětšinou shodovaly. Projekt definovaly jako tvořivé zpracování určitého tématu v rámci mezipředmětových vazeb.

Mezi výhody uvedly možnost nenásilného zapojení všech dětí, spojení teorie s praxí, oživení výuky, motivaci, vzájemnou kooperaci a komunikaci.

Mezi nevýhody uvedly nedostatek financí na škole, nezájem ze strany kolegů, některých dětí a rodičů a v neposlední řadě i časovou náročnost.

V další části naší praktické dílny jsme se seznámily s tím, co všechno sdružení Tereza všem účastníkům školních ekologických projektů poskytuje. Jsou to především potřebné metodické a výukové materiály, pracovní listy a sešity pro děti, nezbytné pomůcky a vybavení, propagační a populárně naučné brožury a plakáty, odborný a metodický servis po celou dobu projektu, průběžnou koordinaci projektů, doplňkové akce pro děti, semináře pro učitele a vychovatele, kontakty na ostatní účastníky z ČR i ze světa a vyhodnocení a závěrečné zprávy zpracované na základě údajů získaných účastníky projektů.

Dále jsme pak ukazovaly a představovaly jednotlivé projektové balíčky. Celá skupina měla možnost vyzkoušet si některé z daných úkolů, které děti musí plnit v rámci projektu. Mezi ně patřila například část z projektu „Lišejníky“, kde se jednalo o skládání lišejníku pomocí velkých dřevěných puzzlí + určování různých druhů lišejníku. V další části jsme rozdaly pracovní listy z projektu „Kyselá dešť“, a jejich úkolem bylo správně pospojovat přeházený slovníček týkající se tohoto tématu. Z projektu „Energie“ jsme vybraly logickou úvahu, v které neobstála ani jedna z nich.

Seznámily jsme se s keltským kalendářem a představily jim i další z řady projektů.

3.2.1 Přehled dosažených výsledků

Projekt v roce 2004 naplnil očekávání v počtu setkání, uskutečnilo se celkem 13 akcí, ovšem pouze ve 12 krajích ČR. Přesto výrazně přispěly k realizaci EVVO na školách a k výměně zkušeností v daných regionech. Zúčastnilo se jich celkem 1107 účastníků a zastoupeno bylo 738 základních a středních škol. Zapojilo se celkem 13 členských středisek.

Pro informaci bych ráda uvedla význam školních ekologických projektů očima účastníků. V roce 2005 TEREZA zjišťovala pomocí dotazníků ve 45 základních školách, jaký význam mají školní ekologické projekty pro zúčastněné školy.

Bylo zjištěno, že školní projekty:

- pomáhají zviditelnit školu v regionu
- rozšiřují znalosti a obzory studentů
- pomáhají zapojit studenty do odborné práce
- pomáhají studentům získat první dojem o vědecké práci
- zvyšují zájem studentů o ekologii
- zlepšují komunikaci mezi učiteli a studenty
- vychovávají k zodpovědnosti
- vedou studenty k vytrvalosti
- pomáhají v hledání souvislostí při výuce
- pomáhají zapojit studenty se specifickými poruchami učení
- jsou velmi dobře využitelné při biologických olympiádách
- vytváří výborné podmínky pro skupinové vyučování

3.3 Metody

Metody používané při realizaci environmentální výchovy odpovídají jejím cílům, kterými nejsou jen znalosti, ale především dovednosti a postoje. Proto je většina metod aktivizujících a založena na zkušenostním učení.

Mezi metody, které se často používají při realizaci environmentální výchovy, nejčastěji patří:

- kooperativní hry, hry s rolemi, simulační hry
- diskusní metody a metody tvůrčího řešení problémů
- případové studie, metody projektového a problémového vyučování
- výtvarné dílny a práce s přírodními materiály
- literární, hudební a dramatická tvorba
- samostatná pozorování, měření, dokumentace a vyhodnocování
- metody kritického myšlení aj.

4. STŘEDISKA EKOLOGICKÉ VÝCHOVY

Environmentální výchova je v ČR kromě škol, realizována v největší míře středisky ekologické výchovy. V širokém slova smyslu jimi rozumíme výchovně vzdělávací subjekty zřizovaná nejčastěji nevládními neziskovými organizacemi, jejichž snahou je podílet se na ekologické výchově, vzdělávání a osvětě nejrůznější měrou a rozličnými způsoby.

Kromě škol a středisek ekologické výchovy se v ČR environmentální výchovou okrajově zabývají:

Státní správa a samospráva a vládní instituce (např. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Český ekologický ústav, Ministerstvo životního prostředí ČR, referáty životního prostředí na krajských či městských úradech, magistráty měst a Správa chráněných krajinných oblastí ČR)

Kulturní a informační zařízení (knihovny, muzea, městská informační střediska)

Zoologické zahrady, stanice pro handicapované živočichy, botanické zahrady a biologické stanice

Komerční subjekty (EKOKOM, SCIENTIA)

Hromadné sdělovací prostředky - příkladem může být Česká televize se svými pořady: Popularis, Hra na zelenou, Na větvi – blok ekologické publicistiky aj.

Další subjekty: střediska volného času (SVC) a domy dětí a mládeže (DDM), ekologické poradny (ROSA České Budějovice, Zelený bod Ostrava), hvězdárny a planetária, ekologické farmy přístupné veřejnosti (včetně možnosti pobytu) aj. osvětová a kulturně vzdělávací zařízení aplikující v praxi EVVO.

4.1 Střediska ekologické výchovy a jejich činnost

Střediska ekologické výchovy se zaměřují především na ekopedagogické služby a činnosti zaměřené pro žáky i pedagogy mateřských, základních a středních škol. Některá se zabývají dětmi a mládeží mimo školu v podobě kroužků, dílen, či jednorázových akcí pro veřejnost, které již přesahují do osvětové činnosti a vzdělávání dospělých, kterým také nabízejí besedy, dílny nebo ekologické poradny. Kromě nabídky ekologických výukových programů pro školy spočívá těžiště jejich činnosti v poskytování ověřených námětů, metodických návodů

k nejrůznějším aktivitám, ve tvorbě učebních pomůcek, publikační činnosti, ale i v oblasti vzdělávání pedagogů. Nabízejí také školám zapojení do dlouhodobých projektů, které jim pomáhají realizovat environmentální výchovu přímo ve škole. V současnosti reagují střediska na potřebu pedagogů zařadit environmentální výchovu do svých školních vzdělávacích programů jako průřezové téma: metodickou pomocí a poradenstvím, vzděláváním koordinátorů environmentální výchovy a ostatních pedagogů či přizpůsobováním nabídky programů tak, aby jim pomohla k realizaci průřezového tématu environmentální výchova. Některá střediska – především ta, která k tomu mají vhodné prostory – nabízejí i vícedenní terénní pobytové programy, která bývají pro svou délku, prostředí a možnost hlubší a intenzivnější práce se skupinou velice efektivní.

Síť středisek ekologické výchovy Pavučina

Většina středisek ekologické výchovy v ČR je členem sítě středisek ekologické výchovy Pavučina (SSEV), která podporuje vzájemnou výměnu zkušeností svých členů v oblasti praktické ekologické výchovy, vzdělávání a osvěty; zprostředkovává příjem a šíření aktuálních informací zvenčí, výměnu informací mezi členy a dle potřeby členů podporuje spolupráci a koordinuje jejich činnost; zastupuje, obhajuje a prosazuje společné zájmy členů ve vztahu k ústředním orgánům státní správy, k partnerským organizacím, k dárcům a sponzorům napomáhá udržování pospolitosti a poskytování vzájemné podpory mezi členy SSEV Pavučina; dbá na kvalitu činnosti a důvěryhodnost svých členů a podporuje jejich odborný růst.

4.2 Městská střediska ekologické výchovy

Činnost těchto zařízení by měla více směřovat k hledání možností jak podporovat přírodněji (resp. přirozeněji) orientovaný život v sídlištích a historických jádrech velkoměst. Příznačným projevem jejich osvětového působení se stále častěji stává rozšiřující se nabídka nejrůznějších podob revitalizace (znovuoživení) staré zástavby a „navrácení přírody“ do měst, např. v podobě zahrádek ve vnitroblocích, minifarem s ukázkami hospodářských zvířat, sadů, parčíků, stěn porostlých popínavými rostlinami, hřišť, fontánek s pitnou vodou a podobných prvků. Snahou městských středisek by měla být rovněž podpora poptávky po produktech ekologického zemědělství, po pobytu ve zdravé přírodě i po informacích o chráněných částech přírody a možnostech aktivní pomoci při jejich údržbě.

4.3 Terénní (pobytová) střediska ekologické výchovy

Vysoce ceněná je především výuka zabezpečovaná terénními středisky ekologické výchovy, která poskytují ucelené (většinou pětidenní) pobytové programy zaměřené na terénní pozorování a ochranu přírody v biotopech, na vývoj vztahu člověka ke krajině, na současný stav životního prostředí v regionu apod.

Výchovný vliv a vzdělávací význam jednorázově navštíveného ekologického výukového programu nelze přeceňovat. Můžeme se domnívat, že na žáky zapůsobí spíše inspirativně, povzbudivě, uvědoměním si myšlenky či souvislosti, která je dosud nenapadla. Podstatně větší formativní vliv i informativní účinek na jednotlivce i kolektiv mohou mít právě výukové programy pobytové.

4.4 Nabídka středisek ekologické výchovy

Ke střediskům ekologické výchovy, která jsou provozována péčí nevládních organizací, patří například:

Toulcův dvůr - Ekologické centrum hl.m. Prahy, ZČ HB Botič

Základní článek Hnutí Brontosaurus Botič připravuje v areálu ekologického centra Toulcův dvůr ekologické výukové programy pro školní kolektiv (MŠ, ZŠ, SŠ). Organizuje semináře a tvůrčí dílny pro pedagogy, studenty pedagogiky a vedoucí dětských kroužků a akce pro volný čas dětí a rodin. Koordinuje činnost zájmových kroužků a mateřského klubu „Mateřídouška“.

Toulcův dvůr má za sebou bohatou historii. Na 8 hektarech plochy se nachází komplex památkově chráněných budov, přírodně zajímavá společenstva a zelené plochy obhospodařované člověkem. Součástí areálu je hospodářský dvůr s huculskými koňmi, ovce, kozami a dalšími domácími zvířaty.

Toulcův dvůr je zakládajícím členem Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina.

SEVER - Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory, Horní Maršov

Středisko SEVER připravuje výchovné a školící akce, projekty, konzultace a další služby v prostorách pobytového střediska v Krkonoších a denních středisek v Hradci Králové a v Litoměřicích a na dalších místech v ČR.

SEVER inicioval vznik Regionálního systému ekologické výchovy v Královéhradeckém kraji a každoročně pořádá krajskou konferenci k ekologické výchově - KAPRADÍ.

SEVER koordinuje několik projektů na celostátní či regionální úrovni - např. „Ekologická výchova v chráněných krajinných oblastech a národních parcích“, „Škola pro udržitelný život“, „M.R.K.E.V. -Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy“.

Chaloupky - středisko pro vzdělávání a výchovu v přírodě, o.p.s., Kněžice

Středisko je nestátní školské zařízení, které je zřízeno a provozováno Českým svazem ochranářů přírody Kněžice. Chaloupky přibližují dětem přírodu, její krásu a zákonitosti. V rámci jednodenních a týdenních programů děti zažijí pobyt v přírodě, „výzkumnou“ činnost při pozorování rostlin a živočichů, krmení hospodářských zvířat v dětské farmě, topení v kamnech, vaření čaje z léčivých rostlin a spoustu doteků přírody a života na venkově.

Projektový týden „Škola o přírodě“ je určen základním školám z celé České republiky, jednodenní programy zejména pro mateřské, základní a střední školy z kraje Vysočina. Středisko má bohaté zkušenosti se zařazováním ekologické výchovy do nejrůznějších předmětů ZŠ.

Vita - občanské sdružení, Ostrava

Nabízí dětem, studentům i pedagogům pestrou nabídku interaktivních výukových programů o přírodě, v učebně i terénu. Dále rukodělné dílny i přírodovědné semináře s využitím prvků z dramatické a výtvarné výchovy. Poskytuje konzultace k diplomovým pracím a náslechy studentům učitelství. Vita získala statut fakultního pracoviště Ostravské univerzity. Pro veřejnost připravuje inspirativní a praktické programy pod širým nebem s ukázkami lidových zvyků a řemesel. Obcím nabízí komplexní programy práce s veřejností, realizaci projektů Lokální agendy 21.

Iniciuje vznik občanských skupin, podporuje komunitní programy. Spolupracuje s organizacemi i odborníky z ČR i zahraničí.

Ekocentrum Paleta, Pardubice

Ekocentrum má bohatou nabídku programů pro tvořivou činnost z přírodních materiálů (ovčí vlna, včelí vosk, ruční papír), poznávání přírodních zákonitostí a ekosystémů, poznávání

globálních problémů, vztahu člověka k okolí či řešení problémů se separací a recyklací odpadků.

Uprostřed města má ekocentrum vybudován přírodní „Areál ekologické výchovy Paleta“. Areál se skládá z různých ploch pro hry, výtvarné aktivity i výchovu prožitkem. Součástí areálu je dále originální dřevěná osmiboká budova uzpůsobená pro celoroční provoz.

Ekocentrum provozuje také další specializované učebny - s živými zvířaty, s textilními loukami pro mateřské školy, repliku staré chalupy s tkalcovským stavem, apod.

Sluňákov- sdružení pro ekologickou výchovu, Olomouc

Kromě jiné vede středisko přírodovědné oddíly dětí a připravuje letní dětské tábory. V rámci environmentální osvěty středisko pořádá „Ekologické dny Olomouc“ (EDO) - každoroční festival kulturních pořadů s tématy blízké ekologickými (přednášky, besedy, exkurze, koncerty). Největší akcí EDO je „Ekojarmark“. EDO doplňují „Ekologické večery“- pravidelné debatní pořady zaměřené na zvýšení ekologického povědomí veřejnosti o aktuálních problémech životního prostředí.

Dřípatka- centrum ekologické výchovy, pracoviště SVIS MŠMT, Prachatice

Dřípatka svojí činností navazuje na více jak třicetiletou tradici výchovy k ochraně přírody a péči o životní prostředí ve Stanici mladých ochránců přírody, založenou na dlouholetém působení pana Aleše Závěského - zakladatele ekologické výchovy v ČR. Dřípatka poskytuje zájemcům výukové programy pro školy, které vychází z praktické činnosti přímo v terénu. Dále organizuje zájmové přírodovědné a ekologické kroužky, prázdninové dětské tábory ve spolupráci s NP Šumava, apod.

Lipka - Dům ekologické výchovy, Brno

Lipka je krajské školské zařízení specializované na environmentální vzdělávání a výchovu. Dlouhodobým cílem pedagogické činnosti Lipky je přispívat k šíření ekologicky příznivých způsobů života mezi dětmi, mládeží a pedagogickými pracovníky. Lipka úzce spolupracuje především s Rezekvítkem - Sdružením pro mimoškolní ekologickou výchovu dětí. Nabízí denní i pobytové ekologické výukové programy včetně terénní výuky, ekologická a biologická praktika, zájmové kroužky i inspirativní návštěvy biotopových a permakulturních zahrad.

Tvořivý klub Slaměnka nabízí nejrůznější kurzy práce s přírodními materiály. Učitelům jsou určeny terénní i pobytové vzdělávací programy.

Mezi další nevládní neziskové organizace s působností v oblasti životního prostředí patří například:

Agentura GAIA, Praha 2; Agentura Koniklec, Praha 3; Alcedo, Vsetín; CALLA - Sdružení pro ochranu prostředí, České Budějovice; Cassiopeia, České Budějovice; CEV Pálava, Mikulov; Děti Země, Praha 3; Ekologický institut Veronica, Brno; Greenpeace, Praha 6; Hnutí Duha, Brno; Nadace Sluníčko, České Budějovice; Šípek, Český Krumlov; Tereza, Praha 1 a další.

5. KURIKULÁRNÍ REFORMA V ČR A ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA

Jak jsem již zmiňovala v úvodu, environmentální vzdělávání a výchova je otázkou politickou a celospolečenskou, což dokazují i různé strategie, dokumenty a mezinárodní úmluvy, které již řeší stav životního prostředí a dopady lidské činnosti na něj. Současnou strategií, na které se shodly vyspělé státy, je: „Strategie udržitelného rozvoje“. Udržitelný i pro budoucí generace a pro život na zemi vůbec a rozvoj ne ve smyslu dalšího bezohledného pokroku spojeného s plýtváním přírodních zdrojů, ale ve smyslu rozvoje kvality života. Pro naplňování této strategie je jedním z nejdůležitějších nástrojů právě vzdělávání a výchova. Změna způsobu života i změny, které nás provází, aniž bychom byli jejich iniciátory, vyžadují určité znalosti, dovednosti a především postoje. U dospělých je to otázka spíše osvěty a vlastního uvědomění. U dětí, tedy především v počátečním vzdělávání, jde právě o umožnění získání takových znalostí, dovedností a postojů, které vedou k naplňování strategie udržitelného rozvoje.

Důležitou změnou pro Environmentální výchovu (EV) je současná reforma školství a s ní souvisejí zavádění Školních vzdělávacích programů (ŠVP) - nových „osnov“, jejichž součástí je právě Environmentální výchova jako průřezové téma, dané Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání (RVP ZV). Environmentální výchova tak již není školám pouze doporučena, tak jak to bylo doposud Metodickým pokynem MŠMT

(Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy) k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě, ale jako průřezové téma je pro ně povinná. Problém je právě v tom, že environmentální výchova, samotná průřezová témata i tvorba školních vzdělávacích programů podle rámcového vzdělávacího programu jsou spojena s mnoha problémy.

Současnou reformou se environmentální výchova stává povinnou součástí základního vzdělávání. Jako průřezové téma je povinným obsahem vzdělávání. V Rámcovém vzdělávacím programu však nejsou formulovány očekávané výstupy, ani stanoven obsah, povinné je průřezové téma samo o sobě a jeho tematické oblasti, se kterými se má žák setkat do pátého a znovu pak do devátého ročníku. Není ale stanoveno kdy, jak, co a v jakém rozsahu konkrétně učit. To přináší učitelům volnost, ale také nejistotu v jeho zpracování. Velký náskok před jinými školami mají ty školy, které se řídily Metodickým pokynem MŠMT k environmentálnímu vzdělávání nebo i bez něj zařazovaly do svého učebního plánu environmentální výchovu. Takových škol, ale není mnoho. Metodický pokyn měl pouze doporučující charakter a pro mnohé učitele je pojem environmentální výchova zcela nový.

V tuto chvíli nastává příležitost pro ty, kteří se touto oblastí výchovy dosud zabývali. Jsou to právě většinou střediska ekologické výchovy, která mohou školám nabídnout své dlouholeté zkušenosti. Otázkou je zda školy jejich nabídky využijí nebo pro své pohodlí zařadí průřezové téma do výuky pouze formálně.

5.1 Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě (EVVO) ve školách a školských zařízeních

Významným krokem pro zavedení environmentální výchovy do škol byl Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě (dále také EVVO), který vstoupil v platnost v roce 2001. Tento dokument vymezuje pojem EVVO a doporučuje školám a školským zařízením, jakým způsobem jej realizovat. Jeho doporučující charakter však vedl k malému vlivu na školy a tudíž k nízkému počtu škol, které se jím řídily. Díky svému šetření, které jsem dělala v roce 2007 na osmnácti pražských školách jsem zjistila, že se tímto pokynem řídí jen tři školy. Předpokládám, že tento poměr odpovídal i celkovému stavu v celé ČR. Tento pokyn je dobrým vodítkem pro realizaci environmentální výchovy a mohl školám pomoci.

Metodický pokyn doporučuje:

- jmenovat koordinátora EVVO a vymezuje náplň jeho činnosti
- vytvořit program EVVO jako základní nástroj EVVO ve školách, který by měla škola vypracovat na každý školní rok jako realizační plán dlouhodobého programu vycházejícího z místních a regionálních podmínek
- jakým způsobem začlenit EVVO do výuky
- možnosti spolupráce školy s jinými organizacemi
- další vzdělávání pedagogických pracovníků v EVVO
- ekologizaci provozu školy aj.

5.2 Hlavní změna z hlediska environmentální výchovy

Hlavní změnou z hlediska environmentální výchovy, kterou přináší současná kurikulární reforma je vymezení průřezových témat v Rámcovém vzdělávacím programu. Nejde o předměty, ale o témata promítající se do obsahu základního vzdělávání jako celku, do organizace vzdělávání, jeho časového plánování, metod a forem. Tato témata musí obsahovat školní vzdělávací programy každé školy. Průřezovými tématy v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání jsou:

- Osobnostní a sociální výchova
- Výchova demokratického občana
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- Multikulturní výchova
- Environmentální výchova
- Mediální výchova

Pro environmentální výchovu je podstatný i fakt, že si jednotlivé školy vytváří vlastní školní vzdělávací programy. Pro jeho tvorbu nejsou závazně vymezeny jednotlivé předměty, ale vzdělávací oblasti (např. Člověk a příroda, Člověk a společnost, Člověk a zdraví). Formulování vyučovacích předmětů a jejich obsahu, jejich časová dotace a zařazení do učebního plánu je v kompetenci a odpovědnosti tvůrců školního vzdělávacího programu (dle mantinelů daných Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání).

Učební plán tak může zahrnovat stávající i nově vymezené předměty, včetně možnosti integrace jejich obsahu. Na prvním stupni základní školy je např. možné v důsledku

komplexnosti a úzkého propojení uváděných oblastí s životem žáků, se společenským i přírodním prostředím, ve kterém se žáci pohybují, krajinnými i regionálními zvláštnostmi širšího významu koncipovat jeden vyučovací předmět komplexnějšího charakteru po celé období 1. – 5. ročníku. Tento komplexnější přístup by mohl umožnit žákům poznávat svět kolem sebe v jeho mnohotvárnosti a komplexnosti vhodnějším způsobem, vzhledem ke specifikám poznávání žáků v tomto věku.

V 6. - 9. třídě základní školy jsou vzdělávací oblasti: Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění a kultura, Člověk a zdraví, Technika a svět práce, zařazeny do učebního plánu s možností variabilního přístupu k formulování jednotlivých vyučovacích předmětů a k vytváření předmětů integrovaných a k volné tvorbě jejich časové dotace s ohledem na vymezený obsah učiva, požadované kompetence žáka a respektování pedagogickým záměrům školy. Je vyčleněna časová dotace na tzv. „nadstavbová průřezová témata“ a na formy výuky označené jako „tematický celek“, „projekt“, „modul“ či kurz. Zde je příležitost k zařazení samostatného učebního celku zaměřeného na životní prostředí.

5.2.1 Průřezové téma environmentální výchova

Environmentální výchova prochází stejně jako ostatní průřezová témata napříč vzdělávacími oblastmi a umožňuje propojení oborů. Přispívá tak ke komplexnosti vzdělávání žáků, utváří a rozvíjí klíčové kompetence. Žáci dostávají možnost vytvářet si integrovaný pohled na danou problematiku a uplatňovat širší spektrum dovedností a vlastních zkušeností.

Cíle průřezového tématu environmentální výchova můžeme nalézt v charakteristice průřezového tématu:

„Environmentální výchova vede jedince k pochopení komplexnosti a složitosti vztahů člověka

a životního prostředí, tj. k pochopení nezbytnosti postupného přechodu k udržitelnému rozvoji společnosti a k poznání významu odpovědnosti za jednání společnosti i každého jedince. Umožňuje sledovat a uvědomovat si dynamicky se vyvíjející vztahy mezi člověkem a prostředím při přímém poznávání aktuálních hledisek ekologických, ekonomických, vědeckotechnických, politických a občanských, hledisek časových (vztahů k budoucnosti) i prostorových (souvislostí mezi

lokálními, regionálními a globálními problémy), i možnosti různých variant řešení environmentálních problémů. Vede jedince k aktivní účasti na ochraně a utváření prostředí a ovlivňuje v zájmu udržitelnosti rozvoje lidské civilizace životní styl a hodnotovou orientaci žáků²¹

Za cílové zaměření průřezového tématu Environmentální výchova může považovat také v části přínos průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka:

„V oblasti vědomostí, dovedností a schopností průřezové téma:

- *rozvíjí porozumění souvislostem v biosféře, vztahům člověka a prostředí a důsledkům lidských činností na prostředí*
- *vede k uvědomování si podmínek života a možností jejich ohrožování*
- *přispívá k poznávání a chápání souvislostí mezi vývojem lidské populace a vztahy k prostředí v různých oblastech světa*
- *umožňuje pochopení souvislostí mezi lokálními a globálními problémy a vlastní odpovědností ve vztazích k prostředí*
- *poskytuje znalosti, dovednosti a pěstuje návyky nezbytné pro každodenní žádoucí jednání občana vůči prostředí*
- *ukazuje modelové příklady jednání z hledisek životního prostředí a udržitelného rozvoje žádoucích i nežádoucích*
- *napomáhá rozvíjení spolupráce v péči o životní prostředí na místní, regionální, evropské i mezinárodní úrovni*
- *seznamuje s principy udržitelnosti rozvoje společnosti.*
- *učí hodnotit objektivnost a závažnost informací týkajících se ekologických problémů*
- *učí komunikovat o problémech životního prostředí, vyjadřovat, racionálně obhajovat a zdůvodňovat své názory a stanoviska*

V oblasti postojů a hodnot průřezové téma:

- *přispívá k vnímání života jako nejvyšší hodnoty*
- *vede k odpovědnosti ve vztahu k biosféře, k ochraně přírody a přírodních zdrojů*

---

²¹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Stařeč: Infra, 2005. ISBN 80-86666-24-7*

- vede k pochopení významu a nezbytnosti udržitelného rozvoje jako pozitivní perspektivy dalšího vývoje lidské společnosti
- podněcuje aktivitu, tvořivost, toleranci, vstřícnost a ohleduplnost ve vztahu k prostředí
- přispívá k utváření zdravého životního stylu a k vnímání estetických hodnot prostředí
- vede k angažovanosti v řešení problémů spojených s ochranou životního prostředí
- vede k vnímavému a citlivému přístupu k přírodě a přírodnímu a kulturnímu dědictví²²

Očekávané výstupy na úrovni žáka si v případě zájmu musí tvůrci školního vzdělávacího programu formulovat sami. Obsah průřezového tématu je dán čtyřmi povinnými tematickými okruhy:

1. Ekosystémy
2. Základní podmínky života
3. Lidské aktivity a problémy ŽP
4. Vztah člověka k prostředí

U každého okruhu jsou uvedena i témata, které si učitel volí sám podle podmínek školy a regionu.

Průřezová témata musí být zařazena do výuky všech žáků prvního i druhého stupně. Nemusí být zastoupena v každém ročníku. Environmentální výchovu je vzhledem k její účinnosti vhodné zařadit rovnoměrně v průběhu celé školní docházky. Podmínkou účinnosti průřezových témat (PT) je jejich propojenost se vzdělávacím obsahem konkrétních vyučovacích předmětů a obsahem dalších činností žáků ve škole a mimo školu. To vyžaduje promyslet, naplánovat a realizovat environmentální výchovu tak, aby byla provázána s ostatními předměty, činnostmi a působením.

Pro realizaci průřezových témat nabízí RP ZV několik možných forem:

- integrace průřezového tématu do předmětů
- samostatný předmět
- průřezové téma jako projekty nebo kurzy pro žáky

---

²² *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Stařeč: Infra, 2005. ISBN 80-86666-24-7

- průřezové téma jako kombinace výše uvedeného

Hana Košťálová uvádí v Kritických listech, kromě těchto forem ještě tyto možnosti:

- rozpuštění v životě školy (pravidla soužití, týdenní plány, jídelna, zařazováním metod kooperativního učení, nediskriminujícím hodnocením aj.)
- součást integrovaného a integrujícího předmětu (např. globální rozvojové vzdělávání)
- z průřezových témat se stanou jediné předměty školního vzdělávacího programu, v nichž se realizují všechny očekávané výstupy oborů a všechny klíčové kompetence

Jakou formu školy zvolí, záleží na mnoho okolnostech, jako jsou např.: priority školy, zkušenosti školy (např. s projektovou výukou), spolupráce učitelů apod.

Obecně se doporučují kombinace více forem. Dále je vhodné:

- ustanovení koordinátora pro jednotlivá průřezová témata nebo společného pro všechna témata
- týmově vypracovat školní program Environmentální výchovy a postupně ho vyhodnocovat a dotvářet
- každý rok zpracovat roční plán Environmentální výchovy

Školy, které se řídí Metodickým pokynem k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve školách jsou v tomto napřed.

Optimální školní program Environmentální výchovy by měl zahrnovat čtyři následující oblasti:

„1. Do předmětů a dalších vzdělávacích činností jsou začleněna témata, která jsou aktuální (výuka je zaměřená na aktuální témata a je jimi propojena) – užitečné je zaměřit se i na předměty, které nejsou považovány za typické „ekologickovýchovné“ předměty – např. fyzika, dějepis, další společenskovední předměty, „výchovy“. Ve vzájemném propojení pomáhá společný výběr konkrétních a aktuálních témat, vždy společně pojednaných ve více předmětech v určitém období (tematický den, téma vyhlášené na určitý měsíc) – aktuální mohou být například témata: doprava (v našem městě), krajina našeho domova, globální změny klimatu,...

2. Výuka zahrnuje ucelený pohled na vztah člověka a prostředí (integrující celky učiva) – jde např. o tyto možné formy komplexní integrace:

- *samostatný předmět – například současný povinně volitelný předmět člověk a příroda (praktikum z přírodovědných předmětů) ve vzdělávacím programu Základní škola*
- *týdenní terénní kurzy - např. Týden pro udržitelný život ve středisku ekologické výchovy Sever*
- *vyčlenění dostatečného prostoru v integrujícím předmětu - např. občanská výchova či zeměpis*
- *projekty*

3. Nejde jen o výuku, ale o život školy – „ekologizace“ fungování (prostředí, provozu i celkové atmosféry) školy jako instituce (skryté kurikulum) – „udržitelná škola“ - šetřit energie a materiály - lze se zaměřit např. na odpady, energie, školní kuchyni, ekologicky šetrné výrobky, žákovský energetický audit, pozemek, pitný režim, žákovský parlament; optimální je komplexní přístup, lze stanovit indikátory udržitelného rozvoje školy, vytvořit Školní agendu 21, ekologický audit školy, zjistit a zmenšovat ekologickou stopu školy, zavést systém řízení s ohledem na životní prostředí (EMAS).

4. Nejde jen o život školy, ale o život „širší obce“ – komunikace školy s okolím, s obcí, s ostatními školami, nevládními organizacemi, podniky apod., zapojení se do řešení místních problémů – např. v rámci Místní agendy 21. ²³

Plánování a realizace průřezového tématu Environmentální výchova je stejně jako plánování a realizace školních vzdělávacích programů cyklický proces. Školní vzdělávací program obsahuje i část sebehodnocení, které dává šanci zjistit jeho funkčnost a možnost jeho zdokonalení. Environmentální výchova ve školách se tedy může neustále vyvíjet a věřme, že první ač třeba malé kroky při plánování a realizaci průřezového tématu Environmentální výchova povedou k tomu, že bude environmentální výchova běžnou praxí na našich školách.

---

²³ KULICH, J. *Jak na vzdělávací programy: Průřezová témata*. In Bedrník, roč. 3 č. 4 s.22 - 24, 2005.

5.2.2 Hodnocení průřezového tématu

Hodnocení průřezového tématu stejně jako hodnocení klíčových kompetencí není jasnou a jednoduchou záležitostí. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání nedeterminuje ani nástroje ani způsob hodnocení průřezových témat. Problém je v tom, že cíle EV a dalších průřezových témat jsou v rozporu s dosud nejužívanější formou hodnocení - známkováním a testováním. Mnoho učitelů jinak hodnotit neumí. Projevuje se tak jedna z mnoha potřeb dalšího vzdělávání učitelů.

Způsob hodnocení průřezového tématu Environmentální výchova bude záležet na formě jeho realizace a na přístupu učitele k tématu. Musíme si uvědomit, že přínos průřezových témat k rozvoji žáka je především v oblasti hodnot a postojů. Nemůže, hodnotit postoje žáka a jeho názory, ale to, jakým způsobem své postoje a názory sděluje, o jaké argumenty se opírá a nakolik je schopen o nich diskutovat. Abychom to mohli hodnotit, musíme tyto dovednosti také u žáků rozvíjet a hodnotit především žákův individuální pokrok. Vlastní pokrok žáka a schopnost aplikovat poznatky při konkrétní činnosti a uplatnit je v běžné životní praxi by měly být při hodnocení tím nejdůležitějším. Pokud necháme žáky, aby sami hodnotili svůj pokrok, a propojíme-li danou problematiku s jejich běžným životem, docílíme i jejich zájmu.

Pro hodnocení průřezového tématu je také důležité stanovit si, co se od žáků očekává, čeho mají dosáhnout. Pak lze teprve nastavovat určitá kritéria pro hodnocení. Nesmíme přitom zapomenout, že průřezovými tématy rozvíjíme mnoho klíčových kompetencí a je nutné, aby se promítly do kritérií. Kritéria pro hodnocení nevzniknou najednou, ale budou se vyvíjet, podle získaných zkušeností výuky. Hledání způsobu hodnocení bude probíhat společně se zvažováním vhodnosti využívaných metod a forem práce i způsobu jakým škola k průřezovému tématu přistoupila.

5.3 Žákovské portfolio

Jednou z možných forem hodnocení environmentální výchovy je žákovské portfolio.

Kateřina Jančaříková v časopise *Envigogika* uvádí jako ideální metodu hodnocení environmentální výchovy žákovské portfolio. V ČR se je tato metoda hodnocení používána jen několika málo učiteli. Může dojít i ke špatnému použití této metody. Proto je dobré si ujasnit, co žákovské portfolio je.

Žákovským portfoliem se rozumí nejčastěji krabice nebo pořadač, desky s výkresy, ale také CD nosič nebo videokazeta, do které si žák zakládá vzorek svých prací. Tento způsob umožňuje sledovat celoroční práce a eliminuje zkreslení výsledku hodnocení vlivem krátkodobé indispozice. Stává se tak alternativou k hodnocení na základě psaných testů nebo zkoušení ze znalostí, kde se právě krátkodobá indispozice jako např. tréma objevuje.

Obsah portfolia je velmi individuální, neboť závisí na iniciativě žáka samotného. Výtvarně nadaný žák bude mít v portfoliu více kreseb, literárně nadaný žák více esejů, a podobně. Obvykle portfolio obsahuje: pracovní listy, fotografie, kresby, zápisy z pozorování, mapy, přírodniny, deník z výletů, komentáře pedagoga, odborníků nebo spolužáků k dané problematice apod.

5.3.1 Zkušenosti v ČR – rizika a výhody žakovského portfolia

Portfolia (pod jiným, neustáleným názvem např. soubor, složka, dokumentace) byla a jsou v ČR tradiční součástí přijímacích pohovorů a závěrečných zkoušek na všech typech výtvarných škol pro hodnocení výtvarných prací žáků a studentů při přijímacích a závěrečných zkouškách, na školách technických (architektura, strojírenství) se ke zkouškám obdobně přináší desky s výkresy, deskriptivními rysy, apod. Poprvé v historii bylo portfoliové hodnocení všech předmětů žáků prvního stupně použito v roce 1998 jako nástroj evaluace experimentu „domácí vzdělávání“ na ZČŠ Bratrské škole v Praze, později i na ZŠ Vrané nad Vltavou a ZČŠ Ostrovni v Praze a dalších (Jančaříková, 2007).

O něco později začalo být portfoliové hodnocení používáno také pro hodnocení žáků základních škol mimo individuální vzdělávání, tj. vzdělávaných klasicky, na některých progresivních školách (ZŠ Chlupova v Praze, ZŠ a MŠ Košetice, ZŠ Prachatice aj.). A také na některých progresivních, obvykle pedagogicky zaměřených, školách vysokých (např. na některých katedrách UK PedF).

Pokud chceme zjistit, zda je žakovské portfolio vhodným nástrojem hodnocení environmentální výchovy musíme si zodpovědět, co je cílem jejího hodnocení. Nejdůležitějším cílem hodnocení environmentální výchovy na základní škole by mělo být ověřit, zda v průřezovém tématu environmentální výchova:

- bylo dítě v příslušném období vzděláváno

- došlo k rozvoji jeho dovedností, vědomostí, postojů a hodnot
- dítě se setkalo s dostatečným množstvím podnětů rozvíjejících environmentální senzitivitu
- probíraná látka odpovídá kurikulárním dokumentům

Pro environmentální výchovu má žákovské portfolio tyto výhody:

- přátelský pohovor nad žákovským portfoliem, při kterém žák společně s dospělým listují portfoliem a povídají si o zápiscích, kresbách, vylisovaných rostlinách, fotografiích, atd. zodpoví výše uvedené otázky;
- je dětem příjemné, lze proto předpokládat, že nebude působit kontraproduktivně na rozvoj environmentální senzitivity;
- žáci se díky tomuto způsobu hodnocení naučí dokumentovat svou práci, protože již při práci samotné uvažují, jak ji zdokumentovat, aby „si ji mohli založit do portfolia“;
- hodnocení na základě portfolia buduje kolektiv – znemožňuje seřazení žáků od nejlepšího po nejhoršího a jejich vzájemné porovnávání. Umožňuje ocenění každého žáka pro jeho osobité a jedinečné schopnosti (jeden umí kreslit, druhý zapisovat, třetí je dobrý pozorovatel, další má skvělé nápady, další tmelí kolektiv) a je tedy základem pro kvalitní týmovou práci;
- portfoliové hodnocení umožňuje žákovi reflexi: vrátit se k prožitému resp. naučenému (zavzpomínat si, připomenout si, navázat na ...).
- portfoliové hodnocení poskytuje také platformu pro zlepšení komunikace rodina – škola, protože se na jeho tvorbě mohou podílet (a obvykle i podílejí) i rodiče žáků. Do portfolia se totiž mohou (a měly by se) zakládat nejen zážitky prožité se spolužáky, ale také individuální zážitky s rodinou (rodinné výlety, exkurze). A tyto rodinné aktivity, jak dokazuje kvantitativní výzkum (Jančaříková, 2007b), se na rozvoji environmentální senzitivity podílejí v porovnání s aktivitami iniciovanými učiteli takřka pětinasobně.
- portfoliové hodnocení také umožňuje třetí osobě získat značný přehled o výuce environmentální výchovy a aktivitách s ní spojených. Takže může být nástrojem nejen hodnocení žáka samotného, ale také jeho učitele, rodiny.

S používáním žákovského portfolia jsou spojena tato rizika:

- **etické aspekty:** dítě do portfolia vybírá ze svých výtvorů, portfolio zrcadlí celou jeho osobnost a také atmosféru v rodině, její majetkové poměry, zvyky, náboženské vyznání, vztahy mezi rodiči a sourozenci a další velmi citlivé a intimní informace. Při zacházení s portfolii je nezbytné si uvědomit, že by dětská portfolia mohla být zneužita (např. šikana pro jakoukoli neobvyklost, vykradení movité rodiny, únos), kdyby se k portfoliím dostal nepovolaný člověk, a učinit nějaká preventivní opatření (přechovávat je v uzamčeném prostoru, respektovat dítě jako vlastníka portfolia)
- **financování portfolií** - na začátku je nutné zodpovědět několik otázek: Kdo bude financovat portfolio? Pořizovací náklady na portfolio nejsou velké, ale bude mít škola dost peněz, aby mohla portfolia pořídit všem svým žákům? Nebo budou portfolia financovat rodiče? Budou mít pro tento výdaj dost porozumění? Kdo bude platit náklady spojené s tvorbou portfolia (např. papír, náklady na kopírování, fotografie)? Nebudou děti ze sociálně slabší rodin znevýhodněny např. tím, že jim nebudou rodiče kopírovat do portfolia materiály, fotografie?
- **prostor** - Kde budou portfolia uskladněna? Navíc je nutné, aby byla zajištěna před nepovolanými osobami. Je škola schopna vhodný uzamykatelný prostor pro přechovávání portfolií všech žáků zajistit?

Přes určitá rizika se žákovské portfolio ukazuje jako vhodný nástroj pro hodnocení environmentální výchovy už pro samotnou podstatu tohoto nástroje a také proto, že je jako jedna z mála alternativních forem hodnocení ověřena jak v zahraničí, tak na české pedagogické půdě.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Tuto část své práce jsem rozdělila na tři části. V první části představím sdružení pro ekologickou výchovu TEREZA a svou činnost v tomto zařízení, druhá část je věnována dotazníkovému šetření, které bylo určeno pro učitele základních škol. Cílem tohoto šetření je zjistit názor pedagogů na ekologickou výchovu a na činnost středisek ekologické výchovy. Pro dotazníkové šetření jsem si stanovila tyto hypotézy:

1. „Učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou“
2. „Činnost středisek ekologické výchovy není učitelům známá.“
3. „V rámci výuky učitelé s dětmi střediska ekologické výchovy příliš nenavštěvují.“

V třetí části praktické části mé práce jde o vytvoření strategie zvyšování kvality ekologických vzdělávacích programů (EVP) nabízených Sdružením TEREZA

1. TEREZA – SDRUŽENÍ PRO EKOLOGICKOU VÝCHOVU

1.1 Činnost sdružení TEREZA

Sdružení TEREZA je nezisková organizace s působností v celé České republice a je členem:

- **SKAV** - Stálá konference asociací ve vzdělávání, která vznikla v roce 1999.

(V tomto sdružení se scházely občanské iniciativy, které se zasazovaly o změnu ve vzdělávání. Pedagogové se tu mohli scházet a vyměňovat si své zkušenosti i myšlenky, začali společně formulovat stanoviska k oficiálním dokumentům a dění ve školství. Realizovala se pravidelná setkání sdružených asociací, odborníků ve školství, zástupců MŠMT a krajů. Od roku 2003, kdy SKAV nabývá jako občanské sdružení právní subjektivitu, se zapojuje do připomínkování řízení MŠMT a tím pokračuje v prosazování progresivních změn ve školství.)

- **FEE** - Foundation for Environmental Education (Nadace pro environmentální výchovu)
- **PAVUČINA** - Sdružení středisek ekologické výchovy

1.2 Poslání a cíle

Sdružení TEREZA je občanské sdružení, jehož posláním je pomáhat dětem a mládeži vytvářet zdravé prostředí pro život a stát se zodpovědnými a aktivními členy občanské společnosti.

Svou činnost zahájilo sdružení již v roce 1979, kdy se na „TEREZE“ (TERÉnní ZÁkladně) v Prokopském údolí v Praze 5 začaly scházet desítky mladých nadšenců s cílem chránit tuto vzácnou přírodní lokalitu. Po sametové revoluci se jejím hlavním polem působnosti stává environmentální vzdělávání, výchova a osvěta na celostátní úrovni. Hlavní cílovou skupinou jsou školy – učitelé, a především děti a mládež.

Jak již vyplývá z poslání, lidé ve sdružení TEREZA chtějí pomoci přeměnit českou společnost na skutečně občanskou společnost, která je navíc ohleduplná ke svému životnímu prostředí v tom nejširším slova smyslu. Protože jim jde o hlubokou proměnu společnosti, začínají cíleně u dětí a mládeže. Z důvodu, aby byl dopad činnosti co největší, se zaměřují nikoli na práci s jednotlivými dětmi, ale na zahrnutí environmentální výchovy do běžné výuky na všech základních a středních školách v ČR, které budou mít o spolupráci zájem.

1.3 Pojetí environmentální výchovy

Sdružení TEREZA chápe environmentální výchovu (dále jen EV) jako proces osvojování si a rozvíjení znalostí, dovedností, hodnot, postojů a vzorců jednání, které jednotlivcům a celým společnostem (komunitám) umožňují být aktéry udržitelného rozvoje. Zcela záměrně vypočítává znalosti, dovednosti, hodnoty, postoje i vzorce jednání. EV by neměla vést pouze k nějakému pochopení, uvědomění si významu či zvýšení povědomí. Znalosti o životním prostředí zdaleka nemusí vyústit v aktivní jednání v jeho prospěch. Na druhou stranu by EV neměla vést ani pouze k osvojování si určitých dovedností, hodnot či postojů. EV není náboženství, „třídít odpad“ či „šetřit energii“ nejsou dogmata víry. Sdružení chce vychovávat lidi, kteří skutečně jednají v souladu s udržitelným rozvojem, ale dělají tak na základě porozumění důvodům, smyslu tohoto jednání.

Základní užívanou metodu sdružení TEREZA při práci s dětmi lze označit jako „zkušenostní učení“. To vychází z přesvědčení, že ke skutečnému učení nedochází memorováním, ale na základě prožitku, zkušeností, vlastním konáním. Při zachování tohoto

principu připravuje sdružení vzdělávací aktivity, které spojují týmovou práci dětí s individuálním přístupem k nim. Nabízí tak učitelům připravené programy, projekty a výukové materiály, které vedou děti k vlastní aktivitě: zkoumání a pozorování životního prostředí, vyhodnocování či předcházení jeho možného poškození, úsilí o nápravu, kde už k nějakému poškození došlo apod.

1.4 Nabídka sdružení TEREZA

Sdružení TEREZA pomáhá učitelům se zařazením environmentální výchovy do výuky již 18 let. V současné době pro realizaci environmentální výchovy na školách:

- Vytváří a koordinuje dlouhodobé vzdělávací programy a projekty pro školy (Ekoškola, GLOBE, Les ve škole – škola v lese aj.). Lze je dobře zařadit do školních vzdělávacích programů (ŠVP) a využít pro realizaci především environmentální výchovy, pro rozvoj týmové práce žáků, pedagogů a pro zviditelnění školy.

- Připravuje a vede výukové programy pro mateřské, základní a střední školy z Prahy a okolí. Programy přináší dětem netradiční zážitky v přátelském prostředí a vedou k aktivnímu přístupu v životě.

- Nabízí další vzdělávání pedagogických pracovníků. Připravujeme semináře na míru zaměřené na aktivizující metody ve výuce, projektové vyučování, environmentální výchovu a tvorbu školních vzdělávacích programů.

- Vytváří výukové materiály (pracovní listy, publikace, určovací klíče, vzorníky...). Obdrží je žáci zapojení do projektů, některé lze volně koupit v našem obchůdku.

Do programů a projektů Sdružení TEREZA se od roku 1992 zapojilo přes 2500 škol, statisíce dětí. V současnosti aktivně spolupracujeme s více než 500 školami, programů

2. PŘEDSTAVENÍ MÉ ČINNOSTI VE SDRUŽENÍ PRO EKOLOGICKOU VÝCHOVU TEREZA

Jak jsem již zmínila, v Tereze pracuji od dubna 2003. Od tohoto roku se podílím na vedení ekologických výukových programů pro děti. Během svého působení v Tereze jsem měla možnost účastnit se několika náslechů a vybrat si ze široké škály programů, které jsem následně i vedla.

Svou další činnost jsem směřovala především na programy, které mě nejvíce zaujaly, a začala jsem se jim plně věnovat. Jednalo se především o programy pro 1. a 2. stupeň základních škol. Mezi nimi bych mohla jmenovat programy jako např.: Papírování, Stará řemesla, Lidé celého světa, Ruční papír a odpady, Smyslové vnímání přírody, Království vody, Vodník Čochtan aneb O vodě, Od masopustu do Velikonoc, Stezka zajíce Alberta, Energie a Kyselý déšť.

V roce 2006 jsem se přihlásila jako lektorka ekologických výukových programů na stáž do projektu „Tři kroky k aktivnímu vyučování“. V tomto projektu šlo především o přípravu ukázkových výukových hodin, přípravu anotací a pracovních listů v týmu na zadané téma a následně jsem lektorovala ukázkovou hodinu na téma Energie.

Díky této stáži jsem získala praktické zkušenosti s plánováním výuky podle konstruktivistické pedagogiky, zkušenosti se sestavováním cílů, výběrem metod včetně způsobu hodnocení, praxi v plánování, realizaci a hodnocení vlastní a týmové práce a v neposlední řadě jsem se díky seminářům, supervizím a odborným konzultacím zdokonalila i v lektorských dovednostech.

V roce 2007 jsem v rámci tohoto projektu absolvovala kurz „Vzdělání, které tě posune dál“ v celkovém rozsahu 82 hodin. Součástí tohoto kurzu byly tyto workshopy:

- Úvod do problematiky aktivizujících metod
- Workshop RVP a EV
- Workshop Metody I. a rozšiřující workshop Metody II.
- Kritické myšlení, Hodnocení
- Lektorské dovednosti I., rozšiřující Lektorské dovednosti II.

Po absolvování tohoto kurzu jsem získala osvědčení o absolvování kurzu „Vzdělání, které tě posune dál“.

Ve stejném roce jsem se také účastnila metodického kurzu zážitkové pedagogiky „KOMPOT“, který proběhl ve dvou víkendech. Tento kurz byl pro sdružení Tereza v rámci projektu „Tři kroky k aktivnímu vyučování“ akreditovaný MŠMT a jeho organizátory bylo o.s. HNUTÍ GO ve spolupráci s Fakultou tělesné kultury UP Olomouc.

Hlavní náplň tvořily praktické ukázky programů a aktivit, které byly doplněny teoretickým základem. Tento kurz se zaměřoval na využití zážitkové pedagogiky ve školní i volnočasové praxi. Konečným výstupem tohoto kurzu je akreditovaná licence „Učitel zážitkové pedagogiky“, kterou vydává Fakulta tělesné kultury Univerzity Palackého Olomouc.

3. DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

3.1 Stanovení hypotéz

Cílem tohoto šetření bylo zjistit názor pedagogů základních škol na ekologickou výchovu.

Pro dotazníkové šetření jsem si stanovila tyto hypotézy:

Hypotéza č. 1

„Učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou.“

Hypotéza č. 2

" Činnost středisek ekologické výchovy není učitelům známa."

Hypotéza č. 3

" V rámci výuky učitelé s dětmi střediska ekologické výchovy příliš nenavštěvují."

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 72 pedagogů základních škol z celé České republiky, z toho 16 mužů a 56 žen. Soubor respondentů byl vybrán metodou sněhové koule. Celkem bylo osloveno 100 pedagogů. Návratnost dotazníku byla 70%. Věkové skupiny i poměr mužů a žen odpovídají složení pedagogů na základních školách. Věk respondentů znázorňuje graf

54 pedagogů má vysokoškolské vzdělání, 18 má vzdělání středoškolské. 41 učitelů vyučuje předměty, které se více vztahují k ekologii (přírodopis, fyzika, chemie + 1. stupeň základní školy), zbývajících 31 učitelů vyučuje ostatní předměty (český jazyk, cizí jazyky, matematika apod.). Jako výzkumnou techniku jsem zvolila dotazník. Výhodou dotazníku je jeho finanční a personální nenáročnost a široké použití. Nevýhody: nízká návratnost, velká možnost zkreslení údajů, nemožnost dovysvětlení otázek.

3.2 Vyhodnocení otázek

1. Zajímáte se o ekologii?

Na tuto otázku odpovědělo kladně 88% dotazovaných, záporně 12%. Více se o ekologii zajímají mladší pedagogové do 40 let. V této skupině odpovědělo kladně 100% dotazovaných. Zájem o ekologii s věkem klesá.

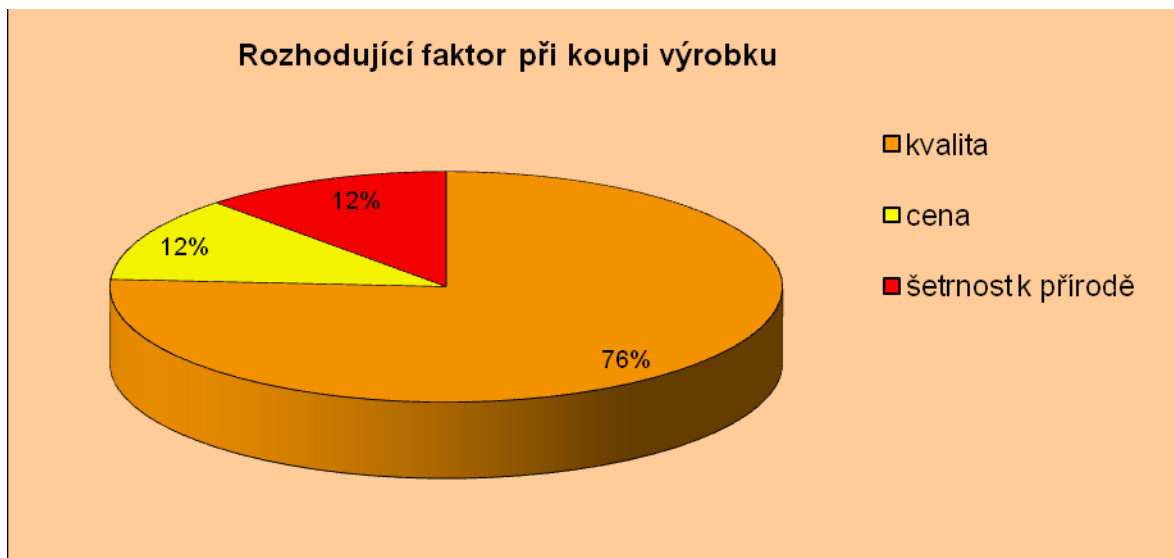
2. Třídíte doma odpad?

Kladně odpovědělo 90% respondentů. Zbývajících 10% dotazovaných, kteří odpad netřídí tvoří 5 mužů a 2 ženy.

3. Chodíte často do přírody? Pokud ano, jak často?

Do přírody chodí často 85% dotazovaných, průměrně 1x týdně.

4. Co je pro Vás rozhodující při nákupu výrobku?

Pro 76 respondentů je rozhodující kvalita, pro 12% cena a pouze pro 12%, zda je výrobek šetrný k životnímu prostředí. Cena je rozhodující především pro osoby mezi 20-30 lety a pro starší osoby od 50 let. U ostatních skupin převažuje požadavek kvality, což je dobré, protože kvalitní výrobky mají dlouhou životnost a tím vzniká méně odpadu.

5. Zajímáte se o domácí ekologii?

6. Hovoříte ve svých předmětech s dětmi o ekologických problémech dnešní doby?

Často o nich s dětmi hovoří 70% dotazovaných, zřídka 30% dotazovaných. Odpověď ne, nezvolil žádný z respondentů.

7. Myslíte si, že je ekologická výchova dětí důležitá? Proč?

Na tuto otázku odpovědělo 100% dotazovaných kladně. Nejčastěji uváděným důvodem pro ekologickou výchovu bylo, že je důležitá pro ochranu životního prostředí a čisté životní prostředí je důležité pro naši budoucnost.

8. Znáte nějaký zákon (předpis) zabývající se ekologickou výchovou?

73% dotázaných žádný takový zákon nezná. Zbylí respondenti uvedli, že nějaký zákon znají. Konkrétní zákon neuvedl nikdo.

9. Víte, čím se zabývají střediska ekologické výchovy?

Ano odpovědělo 73% dotazovaných, 27% odpovědělo záporně. Činnost středisek ekologické výchovy znají především mladší učitelé přírodovědných předmětů.

10. Znáte nějaké ve svém okolí? Pokud ano, kde.

Kladně odpovědělo 48% dotazovaných, záporně 52%. Uvedená střediska byla nejčastěji v Praze a Brně.

11. Navštěvujete ho s dětmi v rámci výuky?

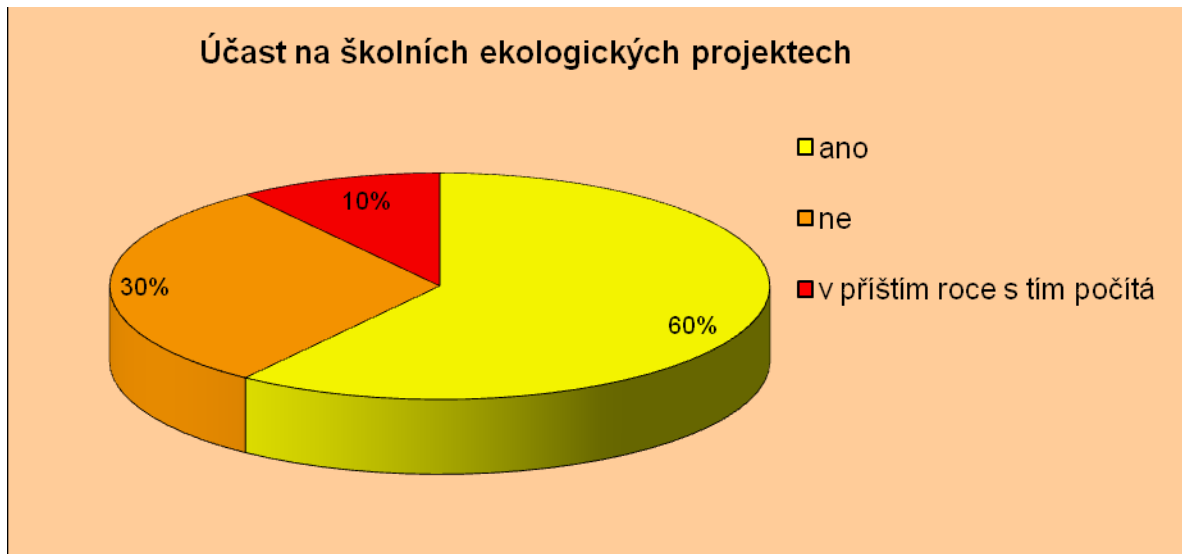

Střediska ekologické výchovy s dětmi navštěvují převážně mladší pedagogové přírodovědných předmětů nebo 1. stupně základní školy.

12. Znáte školní ekologické projekty?

Školní ekologické projekty zná 76% učitelů, 24% je nazná.

13. Účastní se Vaše škola nějakého ekologického projektu?

Školních ekologických projektů se podle výsledků šetření účastní 60% škol, 10% s tím počítá v příštím roce. V této otázce mohlo dojít k velkému zkreslení, protože šetření se účastnil větší počet pedagogů z jedné školy.

14. Je podle Vašeho názoru ekologická výchova na Vaší škole dostačující?

3.3 Zhodnocení výsledků výzkumu - potvrzení a vyvrácení hypotéz

O ekologii se zajímá 88% respondentů. Velké procento dotazovaných se řídí zásadami domácí ekologie, což považují za velmi dobrý výsledek a vzor pro žáky. Všichni dotazovaní učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou, čímž se potvrdila moje první hypotéza: Učitelé považují ekologickou výchovu dětí a mládeže za důležitou.

Je překvapující, že jen velmi málo respondentů zná nějaký ekologický zákon nebo předpis. Dokonce i u učitelů vyučujících přírodopis, bylo procento kladných odpovědí nízké (20%).

Moje druhá hypotéza: Činnost středisek ekologické výchovy není učitelům známá, se nepotvrdila, protože 73% dotazovaných učitelů uvedlo, že zná činnost středisek ekologické výchovy.

Třetí hypotéza: V rámci výuky je s dětmi příliš nenavštěvují, se potvrdila, protože kladně na otázku, zda s dětmi v rámci výuky navštěvují střediska ekologické výchovy, odpovědělo 33% respondentů, 67% odpovědělo záporně.

Velké procento škol se účastní školních ekologických projektů. Třetina dotazovaných považuje ekologickou výchovu na své škole za dostačující, jedná se převážně o školy, které se účastní školních ekologických projektů, třetina ji považuje za nedostačující, třetina neví.

4. EKOLOGICKÉ VÝUKOVÉ PROGRAMY A ZVYŠOVÁNÍ JEJICH KVALITY

4.1. Cíle a metody ekologických výukových programů

Ekologické výukové programy jsou 2 až 3 hodinové strukturované bloky aktivit zaměřených na vybraná témata environmentální výchovy s přesahy do dalších průřezových témat. Jsou realizovány pod střechou TEREZY v historickém centru Prahy nebo v terénu Prokopského a Dalejského údolí.

Cílem EVP je probudit v dětech chuť aktivně zkoumat a ovlivňovat dění v okolním světě. Pro jednotlivá témata EVP jsou stanoveny dílčí cíle, které jsou zpracovány v anotaci každého programu.

S jednotlivými tématy se žáci seznamují díky moderním výukovým metodám, prakticky si vyzkoušejí práci ve skupině, vyhledávat a třídit informace, kriticky myslet, samostatně vyhodnocovat výsledky své práce a řešit problémové situace. Těmito metodami jsou u žáků rozvíjeny klíčové kompetence. Metody práce i témata programů korespondují s RVP. V Tereze jsou programy často obměňovány a doplňovány. V průběhu roku vzniklo i několik nových programů.

Při většině programů je třída rozdělena na několik stejně početných skupin, které pracují samostatně – děti se tak mohou aktivněji zapojit do činnosti a být tvořivější. Vedoucí programu se může věnovat jednotlivcům, kteří to více potřebují či vyžadují. Nenásilně se tedy zapojují i děti zamlklé a bojácné. U menších dětí bývá volena častěji pohádková forma. U větších dětí vychází motivace ze znalostí, které získaly ve škole. Podle toho je třeba celou lekci operativně přizpůsobit. Programy, i komunikace s dětmi je přiměřena věkové kategorii a schopnostem dětí. Všechny programy jsou koncipovány tak, aby se každé dítě mohlo rozhodnout samo za sebe, a zároveň se snaží navodit atmosféru spolupráce (pomoc při realizaci vlastních nápadů dítěte).

Velkým kladem je, že ekologická výchova dává možnost učit i tvořivě využívat mezipředmětových vztahů. Mnohdy je pro studenty celý proces natolik zábavný, že ani nepostřehnou, že jsou vzdělávány.

Zájem o ekologické výukové programy se rok od roku zvyšuje.

4.2 Ekologické výukové programy v TEREZE

Nabídka ekologických výukových programů je členěna na tři tematické oblasti (Sdružení Tereza, 2008):

UDRŽITELNÝ ROZVOJ V PRAXI: „To co dělám ovlivňuje svět“

S UŽovkou . . . (3. – 5. třída ZŠ)

...**v umyvadle** Putuji s vodou v přírodě i ve městě, vím, co zažívá a co jí hrozí po cestě. Proto si vody nesmírně vážím a šetřit s ní doma i ve třídě se snažím.

...**v obchodě** Přemýšlím nad tím, co jím, co si oblékám a s čím si hraji. Nakupuji rozumně s ohledem na minimální odpad i dopad na mé zdraví a okolí.

...**v zásuvce** Zjistil jsem, kde se energie bere a jak dlouhou cestou putuje do zásuvky. Šetřím energií, protože vím, že její zdroje nejsou nekonečné. Jestli chcete, naučím vás to také.

...**v odpadkovém koši** Plasty, papír, sklo.. to už by mi šlo. Ale tím já nekončím, rád to druhé naučím.

Třídí vaše třída? (6. – 9. třída ZŠ)

Umím řešit problém, kam s odpadem. Naučím se předcházet jeho vzniku a zacházím s ním jako se znovuvyužitelnou surovinou.

Energie pro Robinsona (6. – 9. třída ZŠ, SŠ)

Vyzkouším si chvíli pobýt na opuštěném ostrově a zjistím, jak těžké je energii získat. Proto se učím energií šetřit a po návratu z ostrova to zkusím i doma.

Voda, co nás drží nad vodou (8. – 9. třída ZŠ, SŠ)

Účastním se světového zasedání o vodě, dozvím se, kde je vody málo. Zjistím, odkud je voda v našem kohoutku. Získávám argumenty a diskutuji s ostatními o kvalitě vody.

Jak se žije na Zemi v 21. století.. (8. – 9. třída ZŠ, SŠ)

Orientuji se v globálním světě a umím vysvětlit globální problémy i souvislosti mezi nimi. Pochopím, že moje každodenní činnost ovlivňuje lidi a přírodu na celém světě. Zjistím, jak lze přispívat k tomu, abych byl/a zodpovědnější k planetě každý den.

SPOLEČNOST A TRADICE: „Prožít alespoň na okamžik život předků je někdy víc než stoh knih“

Jak krtek ke kalhotkám přišel (MŠ, 1. – 2. třída ZŠ)

Vím, že len je jednou z tradičních textilních surovin. Poznám rozdíl mezi tkaním a předením a sám/a si to prakticky vyzkouším. Už vím, že vyrobit kus látky dá dost práce, víc si proto svého oblečení vážím.

Od adventu do tří králů (2. – 5. třída ZŠ)

Objevím původní smysl vánočních svátků. Znáám symboliku adventního věnce a čtyř nedělí. Prožiji štědrovečerní hostinu tak, jak se slavila dříve. Dávám a přijímám dary a umím si jich vážít.

Od masopustu do Velikonoc (2. – 5. třída ZŠ)

Prožiji celý příběh Velikonoc. Vynáším Morenu a tancuji v masopustním reji masek. Umím srovnat pohanské tradice vítání jara a křesťanské tradice Velikonoc.

Lidé celého světa (4. – 7. třída ZŠ)

Zaposlouchám se do tónů cizokrajné hudby. Společně s ostatními si vyzkouším hudební improvizaci na neobvyklé nástroje. Barvy, mýty a příběhy mi pomohou ponořit se do neevropského světa, a naučím se tak respektovat jeho odlišnost.

Záhada záušnice (4. – 7. třída ZŠ)

Putuji se slovanským kmenem Prokopským údolím. Díky tomu vím, jak náš kmen žije v souladu s přírodou. Vyzkouším si některá slovanská řemesla, vyrobím si záušnici, a navíc rozdělám oheň.

Oni a my (8. – 9. třída ZŠ, SŠ)

Nahlížím z různých stran na soužití lidí odlišných kultur a náboženství. Vžiji se do role uprchlíka v cizí zemi. Hrou a diskusí posílím své tolerantní postoje a schopnost porozumění druhým.

MÍSTO, KDE ŽIJEME: „Místo, kde žiji má i zelené stránky“**Za Ferdou mravencem a jeho přáteli** (MŠ, 1. třída ZŠ)

Všímám si, co kolem mě létá, leze a bzučí. Vím, proč jsou mravenci důležití pro ostatní obyvatele lesa. Poznám, že mraveniště je velmi promyšlená a náročná stavba, a proto je budu v přírodě chránit.

Kudy chodí rozchodník (3. – 5. třída ZŠ)

Prožiji si práci opravdového botanika, naučím se poznávat rostliny i místa, na kterých rostou. Dozvím se, proč kapradí najdeme v lese, kopytník vypadá jako kopyto a rozchodník se rád opaluje.

Voda na Zemi (6. – 7. třída ZŠ)

Putuji krajinou podél potoka a zjišťuji, jak voda krajinu modeluje a ovlivňuje. V týmu určíme kvalitu vody podle teploty, barvy, pH, výskytu vodních rostlin a bezobratlých živočichů.

Telka nebo noviny – hlava naší rodiny (8. – 9. třída ZŠ, SŠ)

Popíšu, čím vším lákají noviny a časopisy své čtenáře, a rozeznám bulvární noviny od jiných. Už vím, že podání jedné události se liší v různých médiích. Na vlastní kůži vytvořím a „odvysílám“ televizní zprávy.

4.3 Přínos pro učitele

Aktivním účastníkem programu nejsou jen děti a lektor, ale také učitel, přestože program nevede a výjimečně se zapojí do aktivit spolu se žáky. Aktivním účastníkem se stává svým zúčastněným pozorováním a hodnocením programu. Program tak může přinášet učitelům:

- možnost zařazení programu do plánování výuky, navázání na program ve výuce
- metodické náměty a inspirace pro jeho práci (např. hry, způsob zpracování tématu, metody hodnocení apod.)
- nové souvislosti a informace k tématu programu
- poznatky z pozorování práce žáků na programu, poznání žáků v jiném než školním prostředí
- možnost ovlivnit program a zvýšit jeho efektivitu svým hodnocením
- seznámení se sdružením Tereza a možnost zapojení se do dlouhodobých programů či zakoupení metodických pomůcek

V roce 2006 jsem provedla výzkum, v němž jsem uplatnila techniku zúčastněné pozorování a jedna z hypotéz, které jsem si stanovila, zněla takto:

„Neformální zájem pedagogů o konkrétní probíranou problematiku je bohužel „prozatím“ sporadický, ale nicméně už samotný zájem o aktivitu je nutno hodnotit velmi pozitivně.“

Závěr tohoto šetření je takový, že jsem se během své praxe setkala bohužel jen s několika málo učiteli, kteří se mnou v průběhu programu spolupracovali a účastnili se celého bloku. Jak jsem již uvedla ve své hypotéze, samotný zájem a aktivitu ze strany učitelů hodnotím velmi kladně. Důležité ale je, aby učitelé vnímali ekologické výukové programy jako vhodný doplněk vyučovacího a výchovného procesu, který často probudí u dětí zájem o daný předmět. Při výuce se mnozí žáci projevují jinak než ve škole a učiteli se tedy nabízí jedinečná možnost stát se na určitou dobu pouhým pozorovatelem svých žáků. Má šanci vidět jejich reakce na nové situace, aktivitu a zapojení při činnostech, vzájemnou podporu a spolupráci ve skupině a možná i odhalit problémové situace a vztahy ve třídě.

Na závěr každého výukového programu následuje shrnutí problému, resp. opakování hry či soutěží, při němž si vedoucí programu, ale i doprovázející učitel mohou ověřit, nakolik byl program úspěšný.

Za dva roky je situace bohužel stále stejná. Učitelé této příležitosti využívají minimálně a samotného programu se z různých důvodů neúčastní.

Programy svým obsahem navazují na jednotlivé předměty, a proto je podle mého názoru důležité, aby se učitelé těchto programů účastnili a využili je jako motivační před vlastním probíráním tématu ve škole. Programy také mohou nahrazovat výklad nebo procvičovat a rozšiřovat již probrané učivo.

Seznámení s některými novými aktivitami, hrami a metodami mohou pak učitelé využít i při své vlastní výuce.

V případě, že se učitelé programu účastní, hodnotí programy převážně kladně. Učitelé si často chválí názornost a zábavnost programu, práci ve skupinách, rozložení programu, zapojení celé skupiny i střídání činností. Velmi pozitivně je také hodnocen zábavný přístup k závažným problémům.

4.4 Zvyšování kvality ekologických výukových programů

Současná podoba programů je dle mého názoru velice kvalitní. Vzniká však potřeba některé programy „revitalizovat“ tedy obnovit a zjišťovat jejich efektivitu pro další zkvalitňování a zefektivnění.

Jako podklad pro vytvoření strategie zvyšování kvality a efektivity EVP jsem použila Ekopedagogovo osmero vytvořené pracovní skupinou Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina. Ke každému bodu tohoto osmera, popisují současný stav, navrhuji potřebné kroky a nástroje k jejich uskutečnění. Viz. tab. č.1

Metody zjišťování současného stavu:

- vlastní pozorování na EVP
- analýza anotací programů a souvisejících dokumentů (např. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání)
- rozhovory a konzultace se všemi pracovníky programového oddělení, lektory a některými učiteli.

Realizace strategie je zajišťována programovým oddělením sdružení TEREZA při zapojení jejích dalších pracovníků (stanovování cílů, supervize aj.), lektorského týmu (např. úprava programů) či externistů (např. semináře pro lektory).

Tab. č. 1 – Strategie zvyšování kvality ekologických výukových programů (EVP)

Ekopedagogovo osmero	Současný stav	Co je potřeba	Nástroje
<p>1. EVP je nejenom hezký, ale i smysluplný (cíle a smysl EVP v širších souvislostech) Každý EVP má jasně zformulované výchovně vzdělávací cíle zahrnující environmentální rozměr a je možné je alespoň částečně ověřovat. Ekopedagog má cíle programu stále na vědomí a program podle situace upravuje tak, aby jich v co největší míře dosáhl.</p>	<p>Cíle některých programů nejsou jasně definované a formulované, to vede i k jejich nejasnému ověřování. Všichni lektori nepracují v programu s cíly.</p>	<p>1. Definovat a formulovat cíle programů na úrovni očekávaných výstupů u dětí, tak aby alespoň některé byly ověřitelné. 2. Vést lektory k práci s cíly na programu.</p>	<p>- týmová práce při definování a formulace cílů metodou SMART - vzdělávání lektorů formou „koučování“ a seminářů</p>
<p>2. EVP není ostrůvek v moři výchovy a vzdělávání (návaznost EVP na RVP a další dokumenty) Každý EVP navazuje na příslušný rámcový vzdělávací program (RVP) a podporuje rozvoj klíčových kompetencí. Středisko ekologické výchovy jej v rámci svých možností přizpůsobuje jednotlivým školním vzdělávacím programům (ŠVP) a potřebám školy.</p>	<p>EVP navazují na RVP a metodami, které jsou v programech používány, rozvíjí klíčové kompetence. Vzhledem k širší klientely (škol) EVP je případné přizpůsobení EVP jednotlivým ŠVP a potřebám školy na individuální dohodě.</p>	<p>1. Zjištění poptávky učitelů po tématech programů (vyplívající např. z jejich ŠVP), zvážení zařazení nových témat do nabídky a případné vypracování nových programů.</p>	<p>- vytvoření dotazníku pro učitele, který bude zjišťovat jejich poptávku - zjišťování potřeb škol na seminářích pro učitele - vytváření nových programů v rámci projektů – např. Tři kroky k aktivnímu vyučování* nebo UŽOVKA**</p>

* Projekt pro 20 pražských škol - komplexní vzdělávací program pro školy tvořený ukázkovými výukovými hodinami, navazujícími semináři a praktickou aplikací získaných znalostí a dovedností ve výuce.

** Projekt „Ve třídě je Užovka“ (praktická aplikace zásad UR do života tříd) pomáhá pedagogům a žákům 1. stupně ZŠ prakticky aplikovat zásady udržitelného rozvoje do běžného života základních škol.

Ekopedagogovo osmero	Současný stav	Co je potřeba	Nástroje
<p>3. Program má hlavu i patu (struktura programu podle některého z modelů učení) EVP má jasně vytvořenou strukturu s logickým sledem aktivit, která napomáhá dosažení výchovně vzdělávacích cílů. Dílčí aktivity EVP jsou cílevědomě využívány jako prostředky k dosažení těchto cílů. Součástí EVP je stanovení pravidel chování platných pro oslovování, práci ve skupinách, prezentace apod., včetně ujasnění role učitele. Součástí EVP je představení lektorů a stručné představení střediska.</p>	<p>Všechny EVP nebyly tvořeny podle konkrétního modelu učení a nemají jasně danou strukturu, přesto je sled aktivit logický. Všechny aktivity nevedou cílevědomě k cíli. Součástí programů EVP je většinou stanovení pravidel pro oslovování, práci ve skupinách, prezentace a je ujasněna role učitele. Lektor vždy představí sebe i sdružení.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stanovit model učení, podle kterého má být tvořena struktura programů 2. Na základě zhodnocení stávající struktury programu ji upravit podle vybraného modelu učení, tak aby program vedl ke stanoveným cílům. 3. Sledovat práci lektorů a vést je k tomu, aby na programech vždy stanovili pravidla a ujasnili roli učitele. 	<ul style="list-style-type: none"> - analýza, výběr a ověření modelu učení - úprava programů se zapojením lektorského týmu a určením garantů programů - supervize na programech a vzdělávání lektorů (např. víkendový workshop Lektorské dovednosti)
<p>4. EVP je pečlivě připravený (důležitost a flexibilita přípravy). Každý EVP má zpracovanou písemnou přípravu s vytyčenými cíli, postupy s časovou dotací, pomůckami, metodami hodnocení, atd. Obsah i metody v EVP jsou v maximální možné míře vyvážené, adekvátní věkové skupině, aktuální, v souladu se současným stavem poznání. V EVP jsou preferovány metodické postupy využívající aktivizující metody, komunikaci, spolupráci ve skupině apod.; pokud je to vhodné, zařazujeme praktické činnosti. Příprava ponechává prostor pro specifické zvláštnosti konkrétní skupiny.</p>	<p>Ke každému programu je vytvořena anotace s vytyčenými cíli, postupy s časovou dotací, seznamem pomůcek a variantami a tipy na rozšíření, příp. zjednodušení programu podle potřeb skupiny. Všechny anotace neobsahují metody hodnocení. Metody jsou aktivizující, podporují spolupráci, rozvíjí komunikaci a jsou založené na zkušenostním učení – tedy praktické činnosti.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Upravit anotace, aby měly jednotnou podobu, byly srozumitelné i pro začínající lektory a měly jasně formulované cíle. 2. Zařadit do všech programů metody hodnocení. 3. Aktualizovat některé aktivity a pomůcky vzhledem k aktuálním poznáním v problematice tématu (např. statistická data) 	<ul style="list-style-type: none"> - vypracování vzorové anotace - výběr vhodných metod hodnocení a zařazení je do programů - stanovení garantů pro jednotlivá témata, kteří pravidelně sledují a zjišťují aktuality k tématu

Ekopedagogovo osmero	Současný stav	Co je potřeba	Nástroje
<p>5. Součástí EVP je také hodnocení (možnosti a potřebnost evaluace) Každý EVP má předem promyšlený systém hodnocení míry dosažení svých cílů. Ten může být založen na strukturovaném pozorování, analýze práce žáků, ověřování porozumění žáků před akcí a po akci atd. Pro hodnocení ekopedagog může využít doprovázejícího učitele či kolegu ze střediska. Výsledky hodnocení programu nekončí v koši, ale jsou využity pro další zkvalitňování EVP.</p>	<p>Systém hodnocení EVP není jednotný a promyšlený, je založen především na iniciativě lektorů.</p>	<p>1. Zavedení systému hodnocení EVP. 2. Zavedení zjišťování efektivity programu v dlouhodobém horizontu.</p>	<p>- vytvoření dotazníků pro všechny účastníky programů, jejichž odděleným i společným vyhodnocováním, lze zjistit míru dosažených výsledků a na jeho základě zvyšovat kvalitu programů - vytvoření nástroje pro zjišťování efektivity v dlouhodobém horizontu</p>
<p>6. Ekopedagog v akci (smysl vzájemné komunikace) Propojuje v průběhu EVP nové poznatky s tím, co žáci o problematice vědí, ukazuje jejich praktické využití a souvislosti místní, regionální i globální, přírodní i sociální; dodržuje obecně platná didaktická doporučení včetně důrazu na správné kladení otázek; vhodně zapojuje doprovázejícího učitele, vyhýbá se negativnímu hodnocení žáků, používá kladnou zpětnou vazbu; upřednostňuje dialog před poučováním, dává prostor pro komunikaci žáků a umožňuje, aby na případnou „nezralost“ vlastních názorů přišli žáci sami v diskuzi s ostatními; nevystupuje jako „mentor“ ani jako „zapálený aktivista“.</p>	<p>Lektoři EVP jsou často studenti pedagogických či přírodovědných fakult a mají zkušenosti s pedagogickou činností např. v rámci vedení volnočasového oddílu. Lektoři musí projít supervizí (zaměřena na bod. 6 a 7 Ekopadagog. osmera) a na základě jejích výsledků se dále rozvíjet. To je zajištěno také jejich vzděláváním (např. Lektorské dovednosti, Vzdělání, které tě posune dál a dílčí semináře dle potřeby)</p>	<p>1. Zajistit, aby všichni lektoři prošli supervizí* a s jejími výsledky bylo dále pracováno 2. Neustále rozvíjet lektorské dovednosti a odborné vzdělávání. 2. Zahrnout sebehodnocení a hodnocení lektora do systému hodnocení.</p>	<p>- koordinátor EVP sleduje, zda všichni lektoři prošli supervizí a případně ji zajistí, zajišťuje supervize u nových lektorů - příprava a realizace dalších vzdělávacích akcí pro lektory - zahrnutí sebehodnotící části do dotazníku pro lektora a zahrnutí otázek na hodnocení práce lektora do ostatních dotazníků vyhodnocování pro identifikaci vzdělávacích potřeb</p>

* Supervize – hodnocení práce lektora zkušeným lektorem na základě pozorování při výukovém programu

Ekopedagogovo osmero	Současný stav	Co je potřeba	Nástroje
<p>7. Ekopedagog na sobě pracuje (osobní rozvoj, další vzdělávání ekopedagogů) Každý ekopedagog se snaží o maximální autenticitu – soulad mezi skutečnými a sdělovanými postoji. Ekopedagog se snaží slušně vypadat i dobře mluvit, aby žádným způsobem neodrazoval děti od environmentální výchovy. Každý ekopedagog je alespoň občas kritický sám k sobě i k programu. Snaží se neupadnout do stereotypu a hledá další možnosti, jak program inovovat či změnit. Ekopedagog se průběžně vzdělává a zdokonaluje v profesních kompetencích a odborných vědomostech.</p>	Viz. bod 6	Viz. bod 6	Viz. bod 6
<p>8. Ekopedagog se přírody ani TUR nebojí (podmínky a prostředí pro výuku) EVP probíhá v příjemném prostředí. Je-li to možné a z hlediska programu přínosné, ekopedagog v programu preferuje přímý kontakt s přírodou před učebnou. V učebně, ale i jinde ve středisku ekopedagog používá jako pomůcky věci estetické, přírodní, či odrážející zásady (trvale) udržitelného rozvoje (tzn. např. recyklovaný papír, vícenásobně použitelné pomůcky, dřevo – leč nikoliv mahagonové atd.). Z provozu střediska musí být patrná snaha o promítnutí zásad udržitelného rozvoje do praxe (biopotraviny, třídění odpadu atd.).</p>	EVP probíhají v sídle Sdružení TEREZA, jehož vybavení a provoz odpovídá zásadám trvale udržitelného života (třídění odpadu na, nábytek z vyříděného tetrapaku nebo ze dřeva, eko-čisticí prostředky, používání recyklovaného papíru, opatření pro úspory energie a vody aj.). Součástí tohoto vybavení jsou i informace pro děti aj. návštěvníky. Na jaře a částečně na podzim probíhá většina programů v terénu.	Hledání dalších způsobů, jak lze snižovat spotřebu spojenou s provozem střediska. Neustále pracovat na vytváření příjemného prostředí pro vedení EVP.	- zjišťování aktualit ve výchově spotřebitele apod. - zapojení lektorů a dalších brigádníků do vylepšování prostorů učeben (např. vymalování, nástěnky...)

Zjišťování současného stavu kvality programu formou analýzy anotace programu (příklad):

„VÝUKOVÝ PROGRAM ENERGIE PRO 2. STUPĚŇ“

Autor programu: Bára Pešková, Justina Nováková (přepracovaná verze z roku 2005)

Cíle a stručné shrnutí programu: Program je vhodný jako doplněk předmětů fyzika, ekologie, zeměpis, přírodopis. Cílem je seznámit děti s různými zdroji energie, jejich využitím a dopadem na životní prostředí. Dále s možnostmi úspor energie v domácnosti doplněné praktickými ukázkami, program zahrnuje také seznámení se Zelenou architekturou a pokus o vlastní návrh ekodomu. Program obsahuje řadu pestrých aktivit a ukázek k doplnění tématu. Cílem je také motivovat děti k úsporám energie.

Pomůcky: Plachta s nakreslenými zdroji energie, nalepovací kartičky s názvy zdrojů, časová osa + kartičky a obrázky, obrázky a informační karty k jednotlivým druhům energie, hra – věty + čtvrtky a kuličky, staré noviny, obrázek skleníkového efektu, grafy s druhy energie, kinetický model + tahák, solární hračka, fotografie tibetského mnicha, odhad ceny kolektoru, ukázky biomasy – pelety, kartičky k přiřazování, mapa ČR + kartičky jednotlivých zdrojů, atlas obnov. Zdrojů, křížovka – zadání + šablony, provaz, úkoly do skupin na úspory, energie, měřidla EKM + rychlovarné konvice, teploměry, obrázky domů, plakát Kdo šetří + obr. šetření s energií, kartičky s odhadem spotř. energie, ukázky těsnění, obrázky zelené architektury, Chyby architektů – nákresy domů, fixy, houbičky výtvarné věci a požitiviny k nepožiti + papíry, nůžky, lepidla..., materiály k projektu info pro děti a učitele, Energetický test spousta materiálů.

Aktivity se nedají stihnout všechny, proto je vždy nutné vybrat a přizpůsobit aktivity věku a momentálnímu stavu dětí.

Společný úvod:- v místnosti necháme zhasnuto, zapálíme pouze **svíčku**, jako jeden z nejstarších zdrojů světelné energie a necháme ji kolovat – každý řekne **asociaci**, která ho napadne ke slovu **ENERGIE**, poté rozsvítíme a povídáme si co je to energie, na co všechno je potřeba, co se všechno musí stát, abychom mohli takto rozsvítit... – rozdat každému jmenovky

1. část

Zdroje energie - Děti rozdělíme do skupin - předem připravíme obrázky k různým zdrojům energie podle počtu dětí, tak aby se rovnoměrně rozdělili do 6 skupin /každý si vylosuje

obrázek a najde další děti, které mají obrázek ke stejnému druhu energie / Na plachtu necháme děti umisťovat nalepovací cedulky s názvy „jejich“ zdrojů, na závěr se jich zeptáme na rozdíl mezi červenými /neobnovitelné zdroje /a zelenými /obnovitelné/ cedulkami. Geotermální energii zmíní lektor. Ke každému zdroji řekneme stručně základní informace (jak se využívá).

Problémy – na tabuli si připravíme graf (jedna osa čas - dnes, týden, měsíc, rok, 100 let, 1 mil. l. druhá osa osoby - já, já a přítel, rodina, ČR, Evropa, planeta Země). Děti mají za úkol přemýšlet nad jedním problémem, který je nejvíce trápí. Lektor pak vynáší do grafu jen body (děti nemusí říkat, o jaký problém jde! Jen koho se týká a v jakém časovém období) (př. písemka z matematiky – já, týden). Později se ke grafu vrátíme...

Věty - v klubovně jsou rozmístěné barevné kartičky s rozstříhanými výrazy k jednotlivým typům energie. Děti je 1. Musí najít, 2. Sestavit z nich smysluplné věty, 3. Rozdělit věty na fakta a dále kladné a záporné argumenty. 4. Představit svůj typ energie. Mají na to asi 5 minut a také karty s dalšími informacemi. Možná diskuse, doplnění...

Mezi jednotlivými zdroji následují aktivity:

jaderná energie - grafy - sestavování grafů - kolik % energie je z kterého zdroje v ČR, srovnání s EU, jak myslí, že to bude v budoucnu

fosilní zdroje - hra **OSTROVY** - **motivace:** vysvětlení skleníkového efektu (ukázat schéma), diskuse o jeho důsledcích - globální oteplování - tání ledovců, ... Co by se stalo, kdyby se zvedla hladina moře...

Děti rozdělíme do skupin - obyvatelé ostrova- po cca 5 - 7 dětech. Z novin jim připravíme „ostrov“, postupně části novin ubíráme - všem skupinám najednou, „vyhraje“ skupina, která se vejde /tak aby každý člen stál alespoň jednou nohou na novinách/ na nejmenší plochu novin. Nicméně nejde o výhru, ale o zážitek a prožitek z neobvyklé situace. Na závěr reflexe – jak se kdo cítil, co si kdo myslel ...

Sluneční - ukázka – **helikoptéra** s fotov. článkem, **zajímavost** - fotografie tibetského mnicha, který využívá odraženého slunečního záření od plechové paraboly k ohřevu vody v kotlíku /způsob častý v horách např. Tibetu, Indie, Nepálu – v horách obecně svítí slunce více, lze ho tedy dobře využít/. - **odhad** ceny kolektoru

biomasa aktivita: přiřazování názvů k rychlerostoucím dřevinám a peletám (rozmístěné po klubovně), informace o nich (tmavé pelety z máku, světlejší ze šťovíku, nejsvětl. Z dřevní hmoty, rostliny: konopí seté, chrastice rákosovitá, křídlatka japonská, ozdobnice čínská)

vítr - katalog obnov. Zdrojů – ukázat, příp. něco najít, Jižní Čechy a obnov. zdroje,...

voda - kinetický model (ukázka distribuce elektřiny) – (druhá skupina až po přestávce)

Opakování- každé dítě na závěr dostane kartičku s obr. zdroje a umístí ji na mapu ČR, kde se zdroj používá

graf (problémy) - ... vrátíme se ke grafu a pokusíme se vynést do něj problémy jednotlivých typů energie – podle skupin (přibližně: Jaderná energie – 100let, Země, Fosilní paliva 50 let, Země, Slunce – 1 mil. l., Planeta, Vítr – 1 mil.l., Planeta, Voda 1 mil. l. , Planeta, Biomasa 100 let ?podle využívání, Planeta)

2.část

Úvod – opakování z první části – křížovka Děti se rozdělí do čtyř skupin. Každá získá jednu křížovku, legendu k ní (jednotlivé části) najdou v ohraničeném kruhu uprostřed místnosti (nesmí do něj vstoupit, jen šahat rukou!), úkolem skupiny je vyluštit co nejrychleji tajenku (vítězové mohou získat drobné odměny – např. časopis *Supreman*) Tajenka: kogenerace (vysvětlit dětem, co to je: současná výroba tepla i elektřiny, využívá se např. ve spalovnách na biomasu)

Povídání o hospodářském využití energie - (zamyšlení na co vše je třeba energie – např. na co jsem potřeboval energii od rána, když jsem vstal, ... - rozvést, souvislosti)

Časová osa - děti mají za úkol spojit jednotlivá období s časovým údajem – ukázky obrázků (graf rozložení spotřeby energie ve světě a v historii)

Úspory energie v domácnosti - vyplnění grafů v pracovních listech (kolik % energie se na co spotřebuje), rozdělení do skupin, každá má na starosti jednu oblast (vytápění, vaření, osvětlení, spotřebiče) – postupují dle zadání (v pomůckách), shrnutí výsledků skupin, vyplnění pracovních listů (podle času, možné i říct pí. učitelce aby s PL pokračovali ve škole)

Ukázka - těsnění, izolace, folie - co lze využít doma...

ALTERNATIVY (pokud je čas, přizpůsobit věkové skupině)

DOMEK- vylosování obrázků od H. Smolíka- každý má jeden svůj „pokoj“ (příp. do dvojice) jejich popis (jaký způsob úspory energie znázorňují, doplnit)- na závěr každý položí svůj obrázek na velký plakát domku- každý přispěje svojí částí k „úsporné domácnosti“ (vhodné pro menší děti)

Chyby architektů – děti se rozdělí do 4 skupin, každá skupina dostane nákres domu, fixu, houbičku. Mají za úkol najít chyby, které architekti, projektanti, nebo obyvatelé domu udělali – orientace domu, použití zářivek / žárovek.... Pracují samostatně, na závěr vyhodnocení nejčastějších chyb + návrhy oprav.

ZELENÁ ARCHITEKTURA- EKOLOGICKÉ BYDLENÍ - Energetická krize v 70. letech vyvolala zájem o šetrné bydlení. Na západě je velký zájem o ekologické bydlení, vzniká řada projektů (viz info a Slabikář zelené architektury, zásady zelené architektury)...Ukážeme dětem obrázky zelené architektury a necháme je říct, co je na obrázcích zaujalo, poté shrneme znaky zelené architektury. Představíme jim konkrétní objekty, lektor vybere zajímavosti k obrázkům... Snažit se dát důraz na ČR (viz info)

Návrh domu s využitím prvků zelené architektury - Děti mají za úkol vytvořit ve skupinách návrh „ekodomu“ popřípadě „ekosídliště“ - každá skupina dostane čtverku, různý materiál a vytvoří návrh domu, ve kterém by se jim líbilo bydlet. Do představy by měli zahrnout prvky zelené architektury (skupinkám dát Zásady zelené architektury). Na závěr uděláme „vernisáž“, kde děti své projekty představují.

ZÁVĚR: HRA PŘEDCI - Zamyšlení nad rychlostí, kterou spotřebováváme neobnov. zdroje- pošleme papír, ze kterého si první člověk část „vezme“ (přeloží), další člověk- generace- minim. dvakrát tolik. Pokračovat dokud je papír, „předci“, kteří už si část vzali s ostatními už) – jak dlouho „zdroje“ vydrží- shrnout, co z toho vyplývá....

Závěr - Opět zhasneme světlo a zapálíme svíčku, kterou pošleme kolovat a děti nám řeknou co se jim líbilo /nelíbilo/ na programu a nějakou zajímavou informací (konkrétní !), kterou se dozvěděli. Rozloučení, ...²⁴

---

²⁴ PEŠKOVÁ, B., NOVÁKOVÁ, J. Program energie. 2005: Praha, Sdružení Tereza. Interní materiál.

Hodnocení programu dle osmera:

1. **Smysluplnost, cíle** – cíle nejsou definovány na úrovni výstupu u žáka, z toho důvodu jsou hůře ověřitelné, v programu se s nimi plánovitě nepracuje. Cíl: „*seznámit děti s různými zdroji energie, jejich využitím a dopadem na životní prostředí. Dále s možnostmi úspor energie v domácnosti doplněné praktickými ukázkami,....*“ může stejně tak naplnit článek v novinách. Myslím, že aktivity v programu pouze „neseznamují“ ale učí žáky posuzovat, hledat souvislosti, argumentovat....Např. cíl: žák navrhne způsoby šetření energií doma i ve škole by byl konkrétní a šlo by přesně určit, která aktivita ho naplňuje, je reálný a měřitelný.

2. **Návaznost na RVP** – v době tvorby programu nebyla problematika RVP aktuální, proto není v anotaci uvedeno, jak program navazuje na RVP, svými cíly však naplňuje cíle průřezového tématu RVP ZV a např. očekávaný výstup v oboru Fyzika ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda - *Žák: zhodnotí výhody a nevýhody využívání různých energetických zdrojů z hlediska vlivu na životní prostředí*

Metodami, které jsou v programu použity, jsou rozvíjeny klíčové kompetence.

3. **Struktura programu** – Program nemá příliš jasnou strukturu a není postaven podle konkrétního modelu učení, aktivity však mají logickou návaznost (úvodní seznámení, navození atmosféry a tématu, závěrečné opakování...) Aktivit je mnoho a dávají možnost lektorovi vybrat dle vlastního úsudku podle vývoje programu. Pro méně zkušené lektory je to však obtížné a může docházet i ke špatnému rozhodnutí a vynechání stěžejních aktivit.

4. **Zpracování anotace, výběr aktivit, aktuálnost** – Grafické zpracování anotace není příliš přehledné, chybí časové dotace. K hodnocení slouží pouze opakovací aktivity a závěr, pro hodnocení naplnění cílů, nejsou dostatečné, některé informace v pomůckách jsou potřeba aktualizovat. Zařazení některých aktivit (např. ty zařazené mezi prezentaci o jednotlivých zdrojích) je třeba promyslet.

5. **Možnosti evaluace** – chybí systém hodnocení programů a v tomto programu konkrétní aktivity k hodnocení, možnost vyhodnocení programu a naplnění jeho cílů je pouze na lektorovi a jeho pozorování

6. **Práce lektora** – Práce lektora nelze posuzovat dle anotace, lze však konstatovat, že program a jeho vedení vyžaduje mnoho lektorských dovedností, jejichž úroveň se u každého

lektora liší. Při náslechu tohoto programu jsem měla možnost pozorovat vedení programu zkušeným lektorem, který splňoval většinu požadavků, daných osmerem v tomto bodu

7. **Rozvoj lektora** – Při analýze anotace tohoto programu, jsem si uvědomila, náročnost práce lektora a potřebu jeho rozvoje

8. **Prostředí výuky programu** – Pro tento program je vyhrazena speciální „Energetická“ klubovna, která je vybavena nejrůznějšími pomůckami a informačními materiálu k programu. V této místnosti mohou žáci, stejně jako v celém domu, vidět konkrétní příklady prostředků šetření energie jako jsou např. hliníkové folie za radiátorem, volný prostor okolo nich a úsporné žárovky.

4.5 Hodnocení ekologických výukových programů

Jedním z nezbytných kroků strategie zvyšování kvality ekologických výukových programů (EVP) je vytvoření systému jejich hodnocení. Vyhodnocování, neboli evaluace efektivity programu neznamena nic jiného než zjištění, zda bylo dosaženo vytyčených cílů. Každý program má definovány dílčí cíle, které se vztahují k jeho tématu. EVP mají však i cíle společné. Proto by měl tento systém hodnocení zjišťovat dosažení cílů v obou těchto rovinách.

Program má několik účastníků. Je to vždy lektor a žáci, většinou učitel a někdy „náslecháč“ (tedy lektor, který má zájem tento program učit a přišel ho naslechnout). Do hodnocení by měli být zahrnuti všichni tito účastníci. Chceme-li hodnotit, zda bylo dosaženo cílů programu, musíme si ujasnit konkrétní cíle programů na úrovni všech těchto účastníků.

Cíle programů na úrovni žáků:

- dílčí cíle definované jednotlivými programy
- program je pro žáky příjemný zážitek
- program je pro žáky přínosný
- žáci si z programu odnášejí nové informace a souvislosti, na které přicházejí většinou sami nebo se svými spolužáky, s případnou pomocí lektora či předloženého textu
- žáci hodnotí svou vlastní práci
- žáci získají pocit zapojení a důležitosti jejich názoru
- programy rozvíjí klíčové kompetence

Cíle programů na úrovni učitele:

- programy zapadají do výuky a je možné na ně navázat
- program nabízí učiteli didaktické náměty a inspirace
- program umožňuje učiteli v klidu pozorovat žáky při jejich práci a nebýt přítom „rušen“ starostmi s organizací hodiny apod., všimnout si žáků z jiného pohledu
- porovnávat chování žáků ve škole a na programu a zamýšlet se nad jejich důvodem
- pozorovat a hodnotit u žáků úroveň některých jejich klíčových kompetencí a jiných dovedností, znalostí a jejich postoje
- zapojení učitele do hodnocení programu a práce lektora (a případné zamyšlení nad vlastní prací)

Cíle programů na úrovni lektora:

- naplňování cílů programů jejich efektivním vedením
- kritické zhodnocení účinnosti programu a jednotlivých aktivit
- zdokonalování lektorských dovedností v těchto oblastech:
  - motivace žáků
  - zpětná vazba
  - navození správné atmosféry
  - organizace průběhu programu
  - znalost a orientace v problematice tématu
  - prostor pro vlastní uvažování a diskusi žáků
  - zvládnutí problémových situací
  - posouzení přínosu programu i jednotlivých aktivit žákům
  - práce s cíly a zjišťování jejich dosažení
  - a další (např. správné kladení otázek)

Cíle programů na úrovni náslechaře:

- seznámení s programem a jeho realizací
- zhodnocení programu a účinnosti aktivit a případné návrhy pro jejich zlepšení
- zhodnocení práce lektora, na případné porovnání a zamyšlení se nad vlastní prací
- motivace pro lektorování programu

4.6 Nástroje hodnocení a jejich výběr

Při výběru nástroje, kterým chceme zjišťovat naplňování cílů programů, si musíme uvědomit specifika EVP a to především:

- program je krátkodobý, se skupinou žáků nepracujeme dlouhodobě, většinou ji neznáme (proto není např. vhodným nástrojem žákovské portfolio, i když práce žáku na programu a jeho hodnocení, může být jeho součástí)
- program rozvíjí u žáků znalosti, dovednosti i postoje (nelze tedy hodnotit pouze znalosti)

Důležité je, aby bylo hodnocení zaznamenáno. Všichni účastníci a především lektor hodnotí již přirozeně během programu např. pozorováním žáků při jejich práci nebo i cíleně krátkými hodnotícími aktivitami (např. závěrečná reflexe, ve které lektor otázkami zjišťuje přínos programu pro žáky – např. co se jim líbilo, co se dozvěděli nového, co je nejvíce překvapilo...). Stejně tak učitel hodnotí program, práci lektora i děti svým pozorováním. Často se k programu nebo k lektorovi i slovně vyjádří. Přestože hodnocení již takto probíhá, je důležitá jiná forma, která toto hodnocení zaznamená. Měla by tedy být písemná.

Proto se jako nástroj hodnocení EVP jeví jako vhodný dotazník pro každého účastníka programu. Dotazník umožňuje položení otázek, nad kterými by se účastník sám nezamyslel a to prohloubí jeho uvažování o tom, co proběhlo v programu, jak jsem sám pracoval, jak pracovali druzí, čím byl pro mě program přínosný apod.

V dotazníku je také vhodné kombinovat různé typy otázek: otevřené, uzavřené i polootevřené. Jako velice vypovídající bývají nejčastěji otevřené otázky, které se však hůře vyhodnocují, přesto bude tento typ v dotazníku klíčový.

Pro děti z MŠ a prvního stupně ZŠ je třeba k jejich schopnostem zvolit jiný způsob. I jejich výstupy je třeba zaznamenat, a proto dotazník vyplňuje lektor. Odpovědi u dětí získává různými vhodnými metodami, vzhledem k jejich věku. Např. na otázku: „Jak se ti dnes pracovalo“ odpovídají děti umístěním kolíčku či svým postojem na škále, kterou vytvoří lektor (např. z provazu, čáry na podlaze apod.).

4.7 Dotazník a jeho tvorba

Na základě cílů programu, jejichž dosahování, chceme hodnocením zjistit, je třeba formulovat otázky a vhodně je v dotazníku zařadit. Dotazníky pro jednotlivé účastníky, kombinují otázky zjišťující naplnění cíle u tázaného účastníka a účastníků ostatních. (Např. přínos programu žákům je hodnocen všemi účastníky.)

HODNOCENÍ – ŽÁK - Starší žáci – 2. st. a SŠ:

Grafická podoba dotazníku – viz příloha B

Způsob zadání: dotazník zadává lektor na konci programu, vysvětlí dětem, že to je to jejich možnost vyjádřit se k programu apod. – není to test a je to anonymní (nepodepisují se)

Otázky:

1. Co zjišťujeme: Byl pro žáky program přínosný? Co bylo přínosné? Proč nebyl přínosný?

Jak bylo pro tebe dopoledne přínosné?

Škála 10 (hodně) -----1 (málo)

Co bylo nejvíce přínosné?....

Proč málo?....

2. Odnášejí si žáci něco nového (informaci, souvislost)? Co? Odkud? Neodnášejí – Proč?

Dozvěděl/a ses v hodinách něco nového?

ANO

NE

Co?

Proč?

Odkud?

- *z textu*
- *od spolužáka*
- *přišel jsem to sám/a*
- *od lektora*
- *odjinud?.....*

3. Jak žáci hodnotí svou práci a své zapojení?

A co ty? Jak jsi pracoval/a?

10 (výborně) -----1 (nic moc)

Ohodnot' slovně svůj výkon?.....

4. Jak pracuje s dětmi lektor? Jak to hodnotí sami děti?

A jaká byl výkon lektora/lektorky?

10 (výborný) -----1 (nic moc)

Proč?.....

5. Co děti nejvíce zaujalo? Která aktivita se jim nejvíce líbila?

Jaká aktivita tě zaujala?

Nejvíce.....

Nejméně.....

6. Byly naplněny konkrétní cíle programu? – zde je prostot pro otázku, která zjišťuje naplnění konkrétního cíle programu. Cílů je více, ke každému programu budou vytvořeny specifické otázky, jednu z nich lektor vybere a položí ji žákům – odpovědi zaznamenají do dotazníku.

HODNOCENÍ – ŽÁK - mladší MŠ a 1. st. ZŠ:**Grafická podoba dotazníku – viz příloha B**

Způsob zadání: Dotazník vyplňuje lektor na konci programu. Dětem zadává otázky a zaznamenává jejich odpovědi. Na škálové odpovědi vytváří škálu (např. provázek, kam umísťují děti kolíčky podle odpovědi). Na otevřené otázky se lektor ptá dětí v kroužku.

1. Jak se děti na programu cítili? Jak se jim pracovalo? Byly nějaké problémy?

Jak se ti dnes pracovalo?

10 (výborně) ----- 1 (nic moc)

Proč? .....

2. Jak děti hodnotí svou práci a své zapojení?

Ohodnot' sebe: Jak jsi pracoval ty?

10 (výborně) ----- 1 (nic moc)

Proč? .....

3. Co se žáci naučili? Dozvěděli? Odnášejí si z programu něco? Co jim utkvělo v paměti?

Co jsi se dnes naučil? Co jsi objevil? Co bylo nové?

.....

HODNOCENÍ – UČITEL

Grafická podoba dotazníku – viz příloha B

Způsob zadání: O vyplnění dotazníků požádá učitele koordinátor EVP či lektor již na začátku programu, aby se během programu mohl učitel zaměřit na otázky dotazníků, vyplňuje na konci.

1. Co zjišťujeme: Co motivovalo učitele přijít se svými dětmi na výukový program?

Na tento výukový program jsme přišli, protože .....

2. Byl pro žáky program přínosný? Co bylo přínosné? Proč nebyl přínosný?

Jak byl program pro žáky přínosný?

10 (hodně) ----- 1 (málo)

Co bylo nejvíce přínosné?.....

Proč málo?.....

3. Byl program přínosný pro učitele?

Byl program přínosný pro vaši práci?

ANO

NE

V čem?

- nové metody, náměty, hry.....

Jaké?.....

- nové informace, souvislosti.....

Jaké? .....

- možnost pozorovat práci žáků

4. Liší se chování žáků ve škole a na programu? Jak? Pozoruje tyto změny učitel?

Pozoroval/a jste změny, nebo odlišnosti v chování žáků? (v porovnání se školou)

ANO

NE

Jaké? .....

5. Jak hodnotí učitel práci žáků? Jsou žáci aktivní? Spolupracují ve skupině? Formulují samostatně své myšlenky? Proč tomu tak bylo?

Jak hodnotíte práci žáků v těchto oblastech:

- **Chů a aktivita** 10 (*velice aktivní*) ----- 0 (*pasivní*)

Čím to bylo?.....

- **Spolupráce ve skupině** 10 (*velice efektivní*) ----- 0 (*málo efektivní*)

Čím to bylo?.....

- **Formulace informací a souvislostí** 10 (*samostatné*)-----0 (*s pomocí lektora*)

Čím to bylo?.....

6. Navazuje program na výuku? Naváže učitel na program ve výuce? Jak? Proč učitel na program nenaváže?

Plánujete na program navázat ve výuce?

ANO

NE

Jak?.....**Proč ne?**.....

6. Jak pracuje lektor? Organizuje dobře hodinu? Umí vytvořit správnou atmosféru? Motivuje žáky? Poskytuje žákům zpětnou vazbu? Jak se vyjadřuje? Má dostatečné znalosti a orientuje se v problematice tématu? Dává žákům prostor pro jejich vlastní uvažování a diskusi? Jak to hodnotí učitel?

Vyjádřete se k lektorovi v těchto oblastech:

- **organizace a atmosféra programu**.....

- **motivace žáků**.....

- **zpětná vazba žákům**.....

- **verbální projev** .....
- **znalost a orientace v problematice tématu** .....
- **prostor pro vlastní uvažování a diskusi žáků** .....

HODNOCENÍ - LEKTOR

Grafická podoba dotazníku – viz příloha B

Způsob zadání: Každý lektor vyplňuje po programu.

1. Co zjišťujeme: Byly naplněny cíle programu? Jak to lektor zjistil?

Byly naplněny cíle programu?

ANO

NE

Jak jsi to poznal/a

Proč?.....

.....

2. Co bylo pro žáky nejvíce a nejméně přínosné?

Jaká aktivita byla pro žáky

Nejvíce.....**přínosná** .....**nejméně**

Proč?.....

Proč?.....

3. Jak lektor pracuje? Jak to sám hodnotí? Organizuje dobře hodinu? Umí vytvořit správnou atmosféru? Motivuje žáky? Poskytuje žákům zpětnou vazbu? Jak se vyjadřuje? Má dostatečné znalosti a orientuje se v problematice tématu? Dává žákům prostor pro jejich vlastní uvažování a diskusi? Jak řeší problémové situace?

organizace programu .....

atmosféra programu.....

motivace žáků .....

zpětná vazba žákům.....

verbální projev.....

znalost a orientace v problematice tématu.....

prostor pro vlastní uvažování a diskusi žáků.....

Jaké byly problémové situace?.....

Jak jsi je řešil? .....

HODNOCENÍ – NÁSLECHÁŘ

Grafická podoba dotazníku – viz příloha B

Způsob zadání: Zadává koordinátor EVP s vysvětlením, o co v hodnocení jde (především vyjasnění hodnocení lektora). Náslechář vyplňuje na konci programu.

1. Co zjišťujeme: Podle čeho si lektori vybírají programy, které chtějí učit?

Náslech tohoto programu jsem si vybral, protože .....

je to z mého oboru

je často objednávaný

chci si rozšířit obzory

jiný důvod.....

1. Jaká je na programech atmosféra? Co nebo kdo ji ovlivňuje?

Jaká byla na programu atmosféra? .....

Čím to bylo? .....

3. Byly naplněny cíle programu? Jak to náslechář zjistil?

Byly naplněny cíle programu?

ANO

NE

Jak jsi to poznal/a

Proč?.....

.....

2. Je program dobře postaven? Jsou aktivity efektivní? Jak hodnotí program náslechář? Co navrhuje ke změně?

Bylo by něco, co bys na programu změnil, vypustil, vylepšil? Napiš konkrétně co:

.....

3. Co bylo pro žáky nejvíce a nejméně přínosné? Co žáky bavilo?

Jaká aktivita byla pro žáky nejvíce přínosná.....?   **Jaká nejméně?.....**

Proč? .....   **Proč? .....**

Jaká aktivita byla žáky bavila nejvíce .....?   **Nejméně?.....**

6. Jak lektor pracuje? Organizuje dobře hodinu? Umí vytvořit správnou atmosféru? Motivuje žáky? Poskytuje žákům zpětnou vazbu? Jak se vyjadřuje? Má dostatečné znalosti a orientuje se v problematice tématu? Dává žákům prostor pro jejich vlastní uvažování a diskusi? Jak řeší problémové situace? Jak to hodnotí jiný lektor?

Vyjádři se k práci lektora v těchto oblastech:

organizace programu .....

atmosféra programu.....

motivace žáků.....

zpětná vazba žákům.....

verbální projev.....

znalost a orientace v problematice tématu.....

prostor pro vlastní uvažování a diskusi žáků.....

řešení problémových situací?.....

Napadá tě nějaké zlepšení? .....

ZPŮSOB UCHOVÁVÁNÍ DOTAZNÍKŮ: Pro každý program jsou vytvořeny dvojice desky, jedny pro zakládání vyplněných dotazníků od učitele a žáků, druhé pro zakládání dotazníků lektora a náslechaře). Jsou zakládány postupně (tedy podle data) – nejvýše nejaktuálnější datum. Součástí desek pro lektory, je i tabulka pro zaznamenávání stavu pomůcek.

4.8 Zavádění nového systému a jeho ověřování

Chceme-li, aby systém hodnocení fungoval, musíme do něj zasvětit jeho realizátory a ověřit jeho fungování. To vyžaduje tyto kroky:

Seminář pro lektory, na kterém se mají lektoři seznámit s novým systémem hodnocení; pochopit jeho smysl; vyjádřit se k dotazníkům a formulacím otázek a učit se pracovat s cíly.

Informace k hodnocení pro lektory – které budou vyvěšeny na jejich nástěnce a dostanou je emailem

Ověřování dotazníků na programech – sledování reakcí na tento způsob; pochopení otázek; schopnost odpovídat na otázky apod.

1. SEMINÁŘ PRO LEKTORY

Trvání- 2h (odpoledne)

Cíle: lektoři:

- chápou smysl hodnocení EVP
- umí pracovat s hodnotícími dotazníky (zadávání dětem 1. i 2. st., sebehodnocení)
- pracují s cíly programů, znají nástroje jakými zjistit, zda byly naplněny
- jsou motivováni pracovat s hodnocením

Hodnocení dne (10min) – lektoři tak jak přicházejí, zakreslují nebo zapisují na flip nebo na tabuli, jak by vystihli jejich dnešní den. Po přivítání rozebíráme, co právě proběhlo tím, že vyjadřovali na tabuli svůj den, nad čím přemýšleli, když „hodnotili“. – úvod do tématu. Položení otázky: „Proč hodnotíme?“

Jak hodnotíme programy (5-10min) – diskuse nad tím, že programy hodnotíme přirozeně, už tím, že si o nich vzájemně povídáme, nebo se nad ním sami zamýšlíme či pozorujeme žáky, sledujeme reakce učitele apod. – to dále zůstává. Ale proč bychom to ještě měli zapisovat?

Smysl dotazníků (30min) – představení dotazníků (zatím ne podrobně s otázkami) Kdo hodnotí + příležitosti pro každého – *metoda sněhové koule, lektoři se postupně ve skupinách vyjadřují k tomu: Co přináší hodnocení EVP žákům, Tereze, lektorovi, náslecháři a učiteli?*

Přestávka (5-10min)

Cíle programů (30min) – Zjišťování efektivity programu, cíle jako východisko pro hodnocení efektivity programu. V malých skupinkách vymýšlejí lektoři ke konkrétnímu programu, který si vyberou, otázku nebo otázky, které položili žákům, aby zjistili, zda je naplněn jeden z cílů programu. Dále navrhuje různé způsoby jak se na tyto otázky zeptat nebo jak jinak zjistit zda byl cíl naplněn.

Dotazníky (30min) – seznámení s jednotlivými dotazníky a způsobem jejich zadávání – komentář k dotazníkům *Každá skupina komentuje jeden dotazník::*

- Je použita vhodná forma/úprava dotazníků vzhledem k cílové skupině?
- Které otázky nejsou jasné a srozumitelné?
- Které otázky považují za nepotřebné, nemají smysl?
- V tomto dotazníku bych se ráda ještě zeptala....

Vyplnění dotazníku (5 min) – lektoři na závěr hodnotí seminář k hodnocení vyplněním dotazníku, který je určen pro žáky.

Hodnocení semináře: Lektoři na semináři pochopili smysl hodnocení, znají nový systém hodnocení, vědí jak dotazníky zadávat. Z nedostatku času se však nestihlo pracovat s cíly. Proto bude třeba zařadit tuto problematiku do příštího semináře a pracovat s lektory individuálně. Na základě připomínek se přeformulovaly některé otázky.

2. INFORMACE PRO LEKTORY (všichni lektoři nebyli na semináři)

Hlavní cíl: zvyšování kvality a efektivity programů

Dílčí cíle:

- zjišťování efektivity programů (naplnění cílů)
- všichni účastníci se učí hodnotit a sebehodnotit
- identifikace problémových či málo efektivních částí nebo celých programů
- vytvoření dat k dalším účelům (např. monitorovací zprávy)
- identifikace vzdělávacích a rozvojových potřeb lektora aj.

Nástroje: hodnotící dotazník pro všechny účastníky programů + hodnotí aktivity na programech

Umístění prázdných dotazníků (formulářů): nástěnka pro lektory v knihovně

Kdo zadává:

- žákům – lektor
- učiteli a náslecháři – koordinátor EVP
- lektorovi – sám lektor

Zadávání dotazníků žákům:

2. st. a SŠ – dotazník zadáváme žákům na konci programu s vysvětlením, že jde o jejich hodnocení průběhu programu

1. st. a MŠ – dotazník vyplňuje lektor na konci programu, otázky zadává dětem – na škálové otázky děti odpovídají umístěním kolíčku na napnutý provázek nebo jiným podobným způsobem (je důležité se dobře ptát a vše dětem dobře vysvětlit)

Kam s vyplněnými dotazníky: na každý program 2 x desky

- desky - učitel, žáci
- desky - lektor, náslechář (jejich součástí je tabulka pro zaznamenávání současného stavu pomůcek)

Co se pak s tím děje:

- dotazníky jsou v různých periodách (např. na konci školního roku) nebo podle vzniklé potřeby vyhodnocovány
- vyhodnocují se dotazníky k jednomu programu nebo se porovnávají různé programy
- mohou se vyhodnocovat pouze některá data (odpovědi na vybrané otázky, kterými zjišťujeme jeden konkrétní cíl) a porovnávat odpovědi různých účastníků
- na základě vyhodnocení dat se identifikují různé potřeby (např. upravit některé programů, rozvíjet lektory v určité oblasti – např. práce s cíly)

3. OVĚŘOVÁNÍ DOTAZNÍKŮ NA PROGRAMECH

Po semináři pro lektory se ihned začalo se zadáváním všech dotazníků na programech. Reakce na ně jsou převážně kladné. Přesto se ukázaly některé problémy:

- někteří lektori (obzvláště ti, kteří nebyli na semináři) mají pochybnosti o vyplňování vlastního sebehodnocení (moc se jim do toho nechce)
- pro lektory je sebehodnocení nové, někteří se musí teprve učit

- lektoři se zatím příliš nepouštějí do hodnocení se žáky 1. st., je to trochu složitější než zadávání dotazníků u 2.st., proto se ještě musí způsob zadávání pro děti 1. st. technicky a metodicky dořešit

Pozitiva:

- všichni (lektoři i následáři) vítají zapojení následáře do hodnocení, považují to za přínos, lektoři nechápu hodnocení jejich práce jako kritiku a jsou rádi, že si poslechnou nebo přečtou jiný pohled
- většina účastníků hodnotí a má o to zřejmě zájem - v dotaznících jsou většinou zodpovězeny všechny otázky
- otázky jsou srozumitelné – usuzuji dle odpovědí na ně
- z dotazníků lze mnoho vyčíst – jaká byla atmosféra, co se dařilo, nedařilo....

Ukázky vyplněných dotazníků uvádím v příloze.

4.9 Shrnutí

Nový systém hodnocení je ve sdružení Tereza zaveden krátce, ale zatím se jeví jako účinný. Většina lektorů i dalších účastníků ho přijala velmi kladně. Je třeba však třeba s lektory dále pracovat. Jako jeden z hlavních nedostatků se ukazuje nezkušenost práce s cíly. Dále je třeba ještě přesně definovat, co vše lze z dotazníků získat a jak s nimi při vyhodnocování pracovat.

5. SHRNU TÍ

Ve sdružení TEREZA se za jeden školní rok realizuje více než 300 programů. Sdružení tak má možnost působit na více než 6000 žáků. Jsou ale tyto programy efektivní? Jsou kvalitní a jsou dobrým příkladem toho, jak se dělá environmentální výchova? Na tyto otázky je třeba si odpovědět. Pro zjišťování efektivity programů byl vytvořen systém hodnocení. Zda je to dobrý nástroj a zda budou na jeho základě vytvářeny kvalitnější programy, je otázkou času a další práce.

Vytvoření systému hodnocení však není jediným krokem ke zlepšení kvality výukových programů. Je tu mnoho dalšího, jako práce s lektory a „revitalizace“ programů na základě již zjištěných nedostatků. Také doplnění nabídky programů je důležité především pro naplňování potřeb pražských a okolních škol. Jedním z nástrojů pro vytváření nových efektivnějších forem výukových programů je navázání na výstupy projektu Tři kroky k aktivnímu vyučování – tedy na tvorbu ukázkových výukových hodin a návazných rozborových seminářů pro učitele, tak je zajištěna účinnější forma začleňování environmentální výchovy do výuky. Tento projekt by mohl být dobrou cestou pro motivaci a efektivnější práci učitelů. Tento projekt také rozvíjí lektory, většinou budoucí pedagogy a učí je jak učit efektivně.

ZÁVĚR

Problematika environmentální výchovy je složitá a prolíná se mnoha vědními oblastmi. Je spojená s životním stylem nás samých, s filozofií, vírou, výchovou, přístupem rodičů k přírodě a mnoha dalšími aspekty, které ještě ani neznáme.

Stav životního prostředí je podle mého názoru jednou z nejzávažnějších věcí, které by lidstvo mělo řešit. Proto si myslím, že je velice důležité podporovat a využívat ekologická centra, jakým je například sdružení pro ekologickou výchovu Tereza.

Cílem každého výukového programu je probudit v dětech i dospělých pocit spoluzodpovědnosti za současný i budoucí stav planety Země a to se podle mého názoru Tereze vede.

Ze své zkušenosti mohu říct, že studenti, kteří navštěvují Terezu, jsou nenásilnou formou vedeni k pochopení skutečnosti. Proto věřím, že si budou postupem času stále jasněji uvědomovat, jak důležité je, vytvářet citlivý vztah k sobě, lidem i světu, k přírodě a Zemi. Začnou si osvojovat znalosti, pochopení souvislostí, rozvíjení ekologického myšlení a utváření vztahu k lidem. Důležité je, aby uměli naslouchat jeden druhému a aby se vzájemně respektovali.

První kapitola mé práce pojednává o environmentální výchově. Environmentální výchova se stala povinnou součástí počátečního vzdělávání a je jedním z důležitých předpokladů pro naplňování strategie udržitelného života, kterou si vyžádal současný stav planety Země. V České republice má environmentální výchova již hluboké kořeny a především prací středisek ekologické výchovy a dalších organizací se stala kvalitní a nezbytnou součástí výchovného působení. Na školách však ještě není běžnou součástí. To by se mělo změnit povinným zavedením environmentální výchovy jako průřezového tématu do školních vzdělávacích programů. Překážkou by však mohla být nezkušenost a také malá motivace učitelů a ředitelů škol. Dokud sami učitelé a ředitelé nepochopí nezbytnost této výchovy a sami nezaujmou postoje slučitelné s udržitelným životem, nebude environmentální výchova na školách účinně realizována. Jednou z cest, jak k tomuto učitele dovést a jak jim alespoň v začátcích pomoci, je nabídka středisek ekologické výchovy, které mají co nabídnout, především na základě vlastních zkušeností. Aby byla činnost těchto středisek efektivní, je

nezbytné zabývat se kvalitou produktů, které nabízejí. Jsou to především ve velké míře školami využívané ekologické výukové programy.

V praktické části této práce jsem na základě analýzy současného stavu vytvořila strategii zvyšování kvality ekologických výukových programů ve sdružení TEREZA. Jedním z hlavních zjištění při analýze současného stavu kvality programů byla potřeba vytvoření systému hodnocení ekologických výukových programů. Tento systém je ve fázi ověřování a je třeba na něm dále pracovat. Kromě systému hodnocení a vzniku nových programů je potřeba mnoho dalších kroků pro naplnění strategie zvyšování kvality ekologických výukových programů. Stěžejní nyní bude „revitalizace“ některých ze současných programů a práce s lektorským týmem.

Na samotný závěr bych si dovolila citovat Alexandra Solženicyna, který píše: „Je možné, že zlo je nutné a nakonec zvítězí, ale jednejme tak, aby nezvítězilo skrze nás a s naší pomocí.“

POUŽITÁ LITERATURA

- BLÁHA, I.A. *Ethika jako věda*. Brno: Atlantis, 1991.
- BRANIŠ, M. *Základy ekologie a ochrany životního prostředí*. Praha: Informatorium, 1999.
- BRUNDTLANDOVÁ, G. H. (ed.): *Naše společná budoucnost*, Academia, Praha 1991. ISBN 80-85368-07
- CARTER, F. *Škola Malého stromu*. Praha: Kalich, 2000.
- CÍSAŘ, V. a kol. *Člověk a životní prostředí*. Praha, 1987.
- COOPER, G.; GITTINS, J.; HLINSKÁ I. *Škola – místo k životu*. Vsetín: Alcedo, 2001.
- ČINČERA, J.: *8 problémů environmentální výchovy*. In Bedrník, roč. 4 č. 1 s.18 - 20, 2006.
- DAŇKOVÁ, L. a kol. *Škola pro život*. Praha: SSEV Pavučina. 2003.
ISBN 80-903345-04
- DAŇKOVÁ, L.; SOKOLOVIČOVÁ, J.; KONUPKOVÁ, R. *Jak na školní vzdělávací programy: Průřezové téma environmentální výchova*. In Bedrník, roč. 5, č.4, s. 24-25. 2007
- DEJMALOVÁ, K.; PETERKA, J. *Ekologická čítanka. Pozdě na budoucnost?*. Praha: Fortuna, 2001.
- DLOUHÁ J.: *Environmentální vzdělání v České republice (vývoj po roce 1989)*. In Životne prostredie, roč. 33, č. 5, s. 255 - 258, 1999.
- FISCHER, R. *Učíme děti myslet a učit se*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-966-6
- GORE, A.: *Země na misce vah*. Praha: Argo, 1994. ISBN 80-85794-21-7
- GUTHOVÁ, Z. a kol. *Výchova ekologického spotřebitele*. České Budějovice: Rosa, 2002.
- HADAČ, E. *Ekologické katastrofy*. Praha: Horizont, 1987.
- HICKSON, A. *Dramatické a akční hry*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-387-0
- HOLT, J. *Proč děti neprospívají*. Volary: Stehlík, 2003. ISBN 80-902707-6-X
- HORKÁ, H. *Teorie a metodika ekologické výchovy*. Brno: Paido, 1996.
- HORKÁ, H. *Výchova pro 21. století*. Brno: PAIDO, 2000. ISBN 80-85931-85-0
- JANČAŘÍKOVÁ, J. *Úcta k životu – jeden z cílů Environmentální výchovy v RVP a lze se s ní ve školní praxi vypořádat?* In Envigogika, roč. 2, č. 3, 2007.
- KAŠOVÁ, J. *Škola trochu jinak*. Kroměříž: IUVENTA, 1995.
- KELLER, J.: *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem*. Praha: G plus G, 1995. 80-901896-1-X
- KELLER, J.: *Až na dno blahobytu*. Brno: Hnutí Duha, 1993

- KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Praha: Slon, 2000.
- KOLÁŘ, Z.; ŠIKULOVÁ, R. *Hodnocení žáků*. Praha: GRADA, 2005.
ISBN 80-247-0885-X
- KOŠŤÁLOVÁ, H. *Úvod do přemýšlení o průřezových tématech ŠVP*. In *Kritické listy*, č.20, s.44-45. 2005
- KULICH, J. a kol. *Škola pro udržitelný život*. Brno, 2002.
- KULICH, J.: *Vývoj a trendy ekologické výchovy a jejího kontextu u nás a ve světě*. In: *Environmentální výchova na ZŠ a SŠ - teoretický základ, praktická aplikace (sborník)*. UK PedF, Centrum ekologického vzdělávání a výchovy. Praha 2001, s. 138 -143
- KULICH, J. *Jak na vzdělávací programy: Průřezová témata*. In *Bedrník*, roč. 3 č. 4 s.22 - 24, 2005.
- KULICH, J.: *Pojetí, rozsah a obsah ekologické výchovy*. In: *Environmentální výchova na ZŠ a SŠ - teoretický základ, praktická aplikace (sborník)*. UK PedF, Centrum ekologického vzdělávání a výchovy. Praha 2001, s. 144-148
- KULICH, J. *Co jsou a kde se vzala Střediska ekologické výchovy, ekocentra, ekologické poradny*. In *Bedrník*, roč. 4, č. 2, s.12-14. 2006
- KUNC, K.: *Environmentální vzdělávání a výchova*. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava; Praha: Ministerstvo životního prostředí České republiky: Centrum pro otázky životního prostředí UK, 1996. 80-7078-363-X
- KVASNIČKOVÁ, D. *Základy ekologie*. Praha: Fortuna, 2001.
- KYSUČAN, L. *Hledání řádu. Ideály skromnosti v antické filozofii*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.
- LAMBARDIOVÁ, F.G.; LOMBARDI, G.S. *Nekonečný kruh*. Knižná dielňa Timotej, 2002.
- LIBROVÁ, H. *Empirická rezonance ekologické etiky*. Sociologický časopis, 1992.
- LIBROVÁ, H. *Můžeme překročit vlastní stín?*. Ostrava, 1990.
- LIBROVÁ, H. *Pestří a zelení*. Brno, 1994.
- LOKŠA, J., LOKŠOVÁ, I. *Tvořivé vyučování*. Praha: Grada, 2003. ISBN 80-247-0374-2
- LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Panorama, 1990.
- MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno: Rezekvítek, 2000.
ISBN 80-902954-0-1

MÁCHAL, A.; VLAŠÍN, M.; SMOLÍKOVÁ D. *Desatero domácí ekologie*. Brno: Rezekvítek, 2002.

MÁCHAL, A.: Pojetí ekologické výchovy. In: *Environmentální výchova na ZŠ a SŠ - teoretický základ, praktická aplikace* (sborník). UK PedF, Centrum ekologického vzdělávání a výchovy. Praha 2001, s. 134 -137

MÁCHAL, A. a kol. *Projekt Wild*. Břeclav: Moraviapress, 1993.

MÁCHAL, A., ČINČERA, J., DAŇKOVÁ, L., BROUKAL, V. *Ekopedagogovo osmero*. Praha: SSEV Pavučina. 2007

MATEROVÁ, J. *Ekohry do kapsy*. Praha: Tereza, 1998.

PIKE, G.; SELBY, D. *Globální výchova*. Praha: Grada, 1994. ISBN 80-85623-98-6

PIŇOS, J. *Trvale udržitelné hnutí*. Sedmá generace, 2000.

SEYMOR, J.: *Zelená planeta*. Praha: Mladá fronta : Ministerstvo životního prostředí České republiky, 1993. ISBN 80-204-0396-5

SIMONOVÁ, J., STRAKOVÁ, J. *Vymezení hlavních problémů ohrožujících realizaci kurikulární reformy*. Praha: SKAV. 2005. 60 s.

SNYDER, G. *Praxe divočiny*. Praha, 1999.

STREJČKOVÁ, E. *Děti pro pětihory*. Praha: Toulcův dvůr, 1998.

ŠMAJS, J. *Ohrožená kultura*. Brno, 1994.

ŠOLC, J.; POSPÍŠILOVÁ J. a kol. *Praha - životní prostředí 2002*. Magistrát hl.m. Prahy, 2003.

UHŘÍČKOVÁ, A.; MALÍKOVÁ Z. *Kouzlo zapomenutého*. Brno: Rezekvítek, 1998.

ZIEGLER, V.: *Environmentální výchova v teorii a praxi*. Praha: UK PedF, 2004.

ISBN 80-7290-153-2

Dokumenty:

Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2000. ISBN 80-7212-151-0

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Stařeč: Infra, 2005.

ISBN 80-86666-24-7

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bílá kniha. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. ISBN 80-211-0372-8

Elektronické zdroje:

Školní ekologická výchova. [on-line]. Česká informační agentura životního prostředí, 2005. [cit. 22.2.2006]. Dostupné na WWW: <http://www.ceu.cz/edu/evvo/evvo.htm>

Environmentální vzdělávání výchova a osvěta. [on-line]. Praha: Ministerstvo životního prostředí České republiky. 2005 [cit. 28.1.2006]. Dostupné na WWW: <http://www.env.cz/AIS/web.nsf/pages/evvo>

Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve školách a školských zařízeních. [on-line] Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. 2001. [cit. 15.1.2008]. Dostupné na WWW:

<http://www.msmt.cz/>

Celoživotní učení – základní pojmy [on-line] Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. 2003. [cit. 15.1.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/Files/HTM/Celozivotniucenizakladnipojmy.htm>

Projekty – škola mých snů [on-line] Praha: KALIBRO. 2004. [cit. 18.1.2008]. Dostupné na WWW: http://kalibro.cz.zavodak.webparking.cz/index.php?sec=form_menu

CVACH, R. *ŠVP těsně před spuštěním* [on-line] Praha: Učitelké listy. 2007. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW: <http://ucitelske-listy.ceskaskola.cz/Ucitelskelisty/AR.asp?ARI=103297&CAI=2153>

Jak vidí reformu ředitelé škol? Praha: Česká škola. 2007. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.ceskaskola.cz/Ceskaskola/Ar.asp?ARI=104173&CAI=2152>

ČINČERA, J. *Směry a proudy environmentální výchovy.* [on-line] Kroměříž: ZO 60/03 Planorbis ČSOP Kroměříž. 2007 [cit.15.2.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.naucnastezka.cz/clanek.asp?id=155&clanek=Smry%20a%20proudy%20environm%20entln%20vchovy>

Platná právní norma: Zákon č.17/1992 Sb. - Zákon o životním prostředí. [on-line] Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR. 2007. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.env.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e8900296e32/5b17dd457274213ec12572f3002827de?OpenDocument>

O environmentálním vzdělávání, výchově a osvětě. [on-line] Praha: CENIA, česká informační agentura životního prostředí. 2007. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGSJ1VT](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGSJ1VT)

Akční plán EVVO na léta 2007-2009. [on-line] Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR. 2007. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.env.cz/AIS/web.nsf/pages/evvo>

Státní program ochrany přírody a krajiny ČR. [on-line] Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR. 2002. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.env.cz/www/zamest.nsf/defc72941c223d62c12564b30064fdcc/7b69e3d83d8b0178c1256608003fb897?OpenDocument>

Standart dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v environmentálních vzdělávání, výchově a osvětě (EVVO). [on-line] Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. 2005. [cit.15.1.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/Files/HTM/JKStandardEVVOleden2005a.htm>

Klíčové rysy ekologické výchovy. [on-line] Praha: CENIA, česká informační agentura životního prostředí. 2007. [cit.28.1.2008]. Dostupné na WWW: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFGSJ1VT](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFGSJ1VT)

Výukové programy [on-line] Praha: Sdružení TEREZA. 2008. [cit.28.2.2008]. Dostupné na WWW: <http://www.terezanet.cz/programy/>

Program čtením a psaním ke kritickému myšlení. [on-line] Praha: Kritické myšlení o.s.. 2001. [cit.20.2.2008]. Dostupné na WWW: http://www.kritickemysleni.cz/kdojsme_detaily.php

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A - Fotografie z ekologických výukových programů realizovaných ve sdružení

TEREZA

Příloha B – Hodnocení ekologických výukových programů

Příloha C - Dotazník

Příloha A - Fotografie z ekologických výukových programů realizovaných ve sdružení
TEREZA

Společnost a tradice:

Jaký byl život slovanského válečníka? (Program: Záhada záušnice)

Zdroj: Archiv Sdružení TEREZA

Vyčesávání lnu. (Program: Co, vypráví kolovrátek)

Zdroj: Archiv Sdružení TEREZA

Udržitelný rozvoj v praxi:

Které zdroje energie jsou obnovitelné? (Program: Energie pro Robinsona)

Zdroj: Archiv Sdružení TEREZA

Kam s ním? (Program: Třídí vaše třída?)

Zdroj: Archiv Sdružení TEREZA

Místo, kde žijeme:

Zjišťování kvality vody v Prokopském potoce. (Program: Voda na Zemi)

Zdroj: Archiv Sdružení TEREZA

Co ovlivňuje náš pohled na svět? (Program: Telka nebo noviny - hlava naší rodiny)

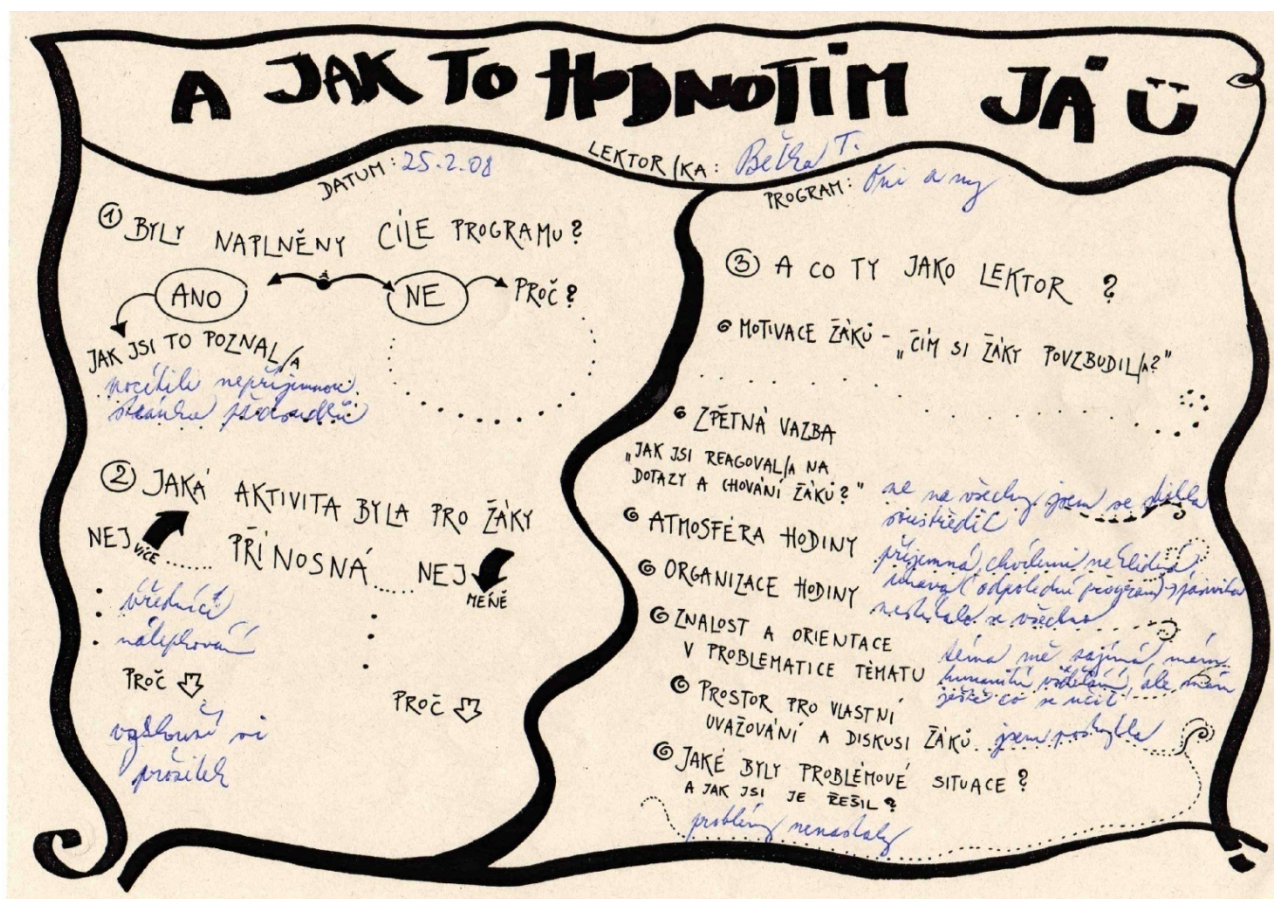
Zdroj: Archiv Sdružení TEREZA

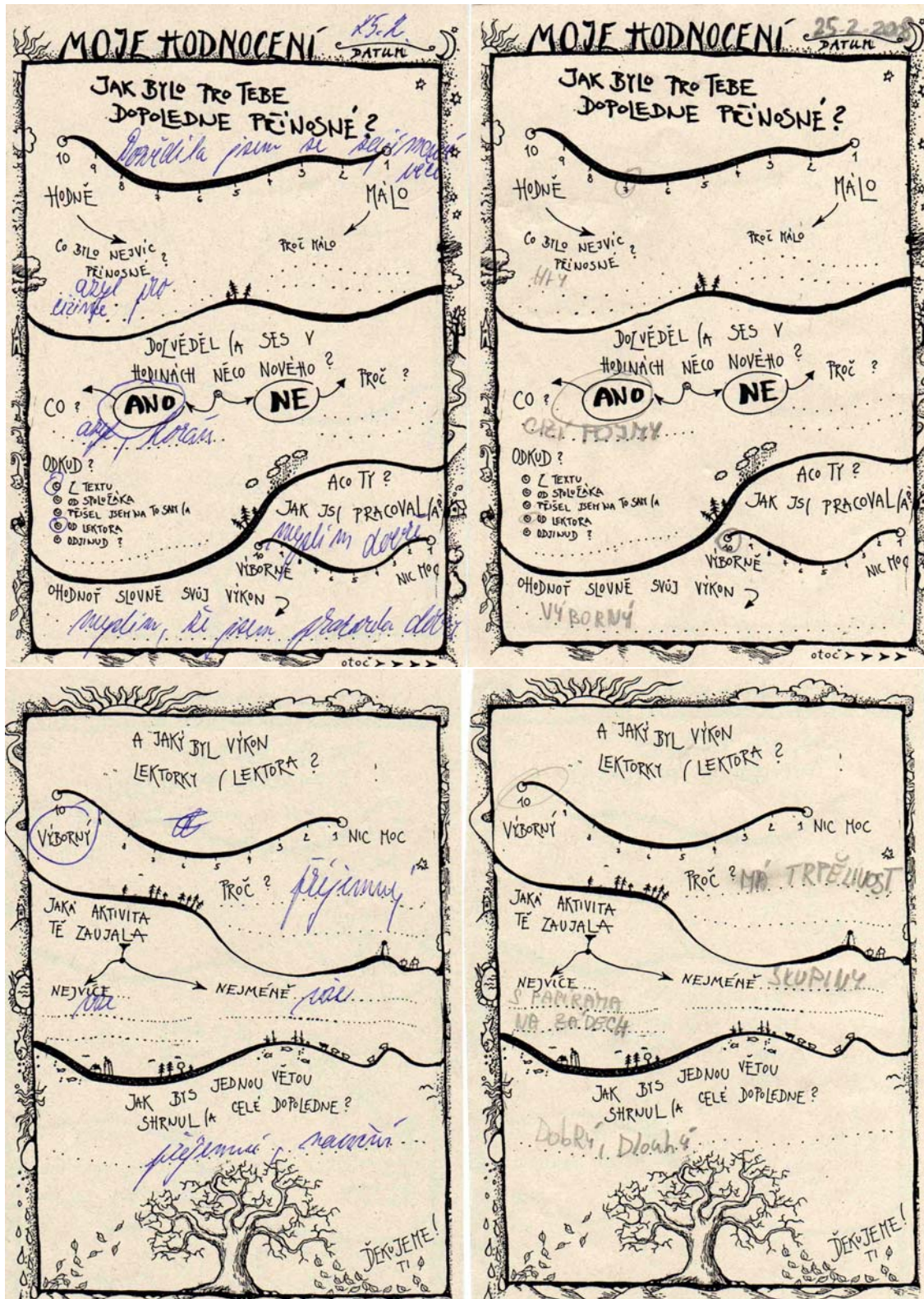
Příloha B – Hodnocení ekologických výukových programů

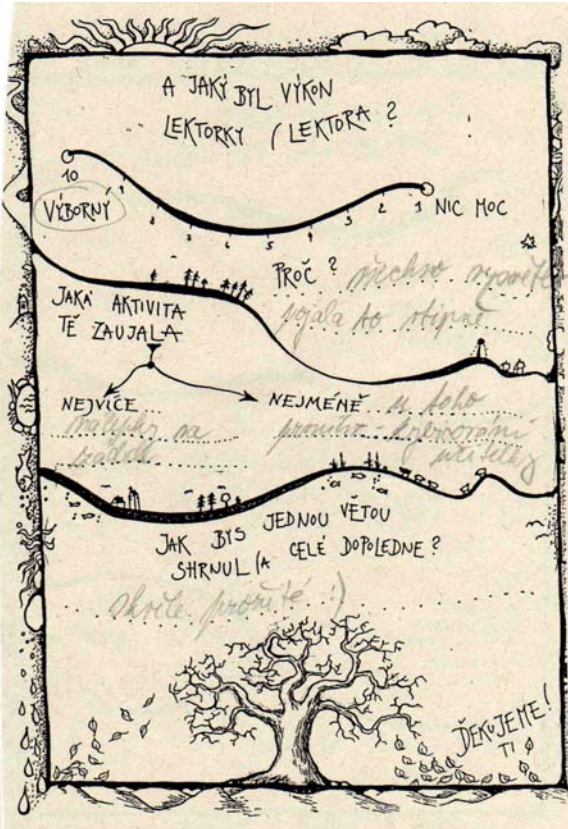
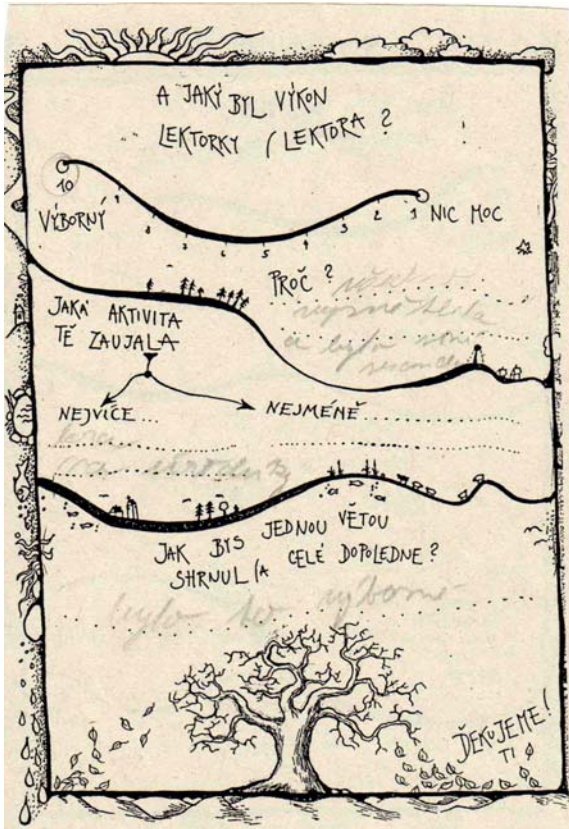
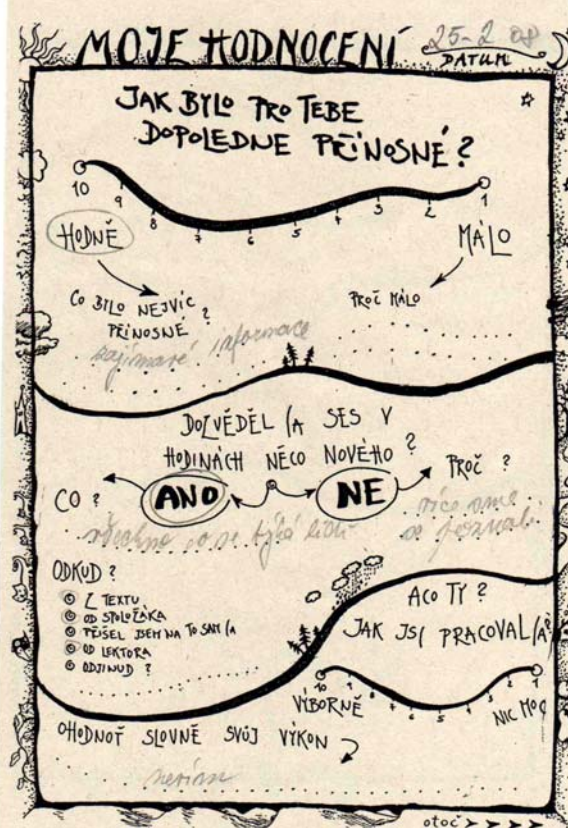
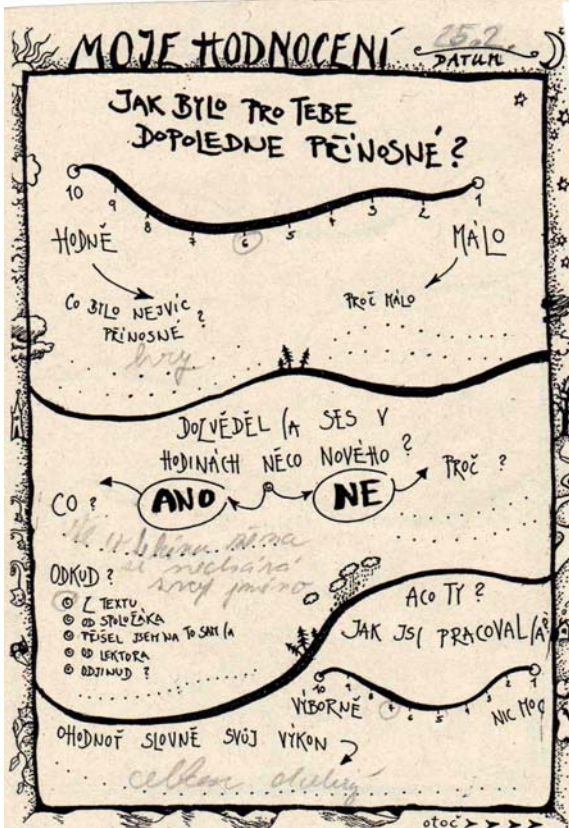
Dotazníky z programu Oni a my (2. stupeň ZŠ)

Hodnocení lektora:

Hodnocení žáků:

Hodnocení náslecháře:

MOJE HODNOCENÍ 2
DATUM

JÁ JAKO NÁSLECHÁŘ

JMÉNO: *BARA TESTROCHA*   PROGRAM: *ONI A MY*
 DATUM: *25.2.08*   Lektor: *ELIČKA*

aneb... *Positivní zpětná vazba potěší, připomínky a návrhy ke zlepšení posunou dál.*

1) NÁSLECH TOTOHO PROGRAMU JSEM SI VYBRAL, PROTOŽE .....

- JE TO Z MĚHO OBORU
- JE ČASTO OBJEDNÁVANÝ
- CHCI SI ROZŠÍŘIT OBLASTI
- JINÝ DŮVOD (*prorad*)

2) JAKÁ BYLA NA PROGRAMU ATMOSFÉRA? *JAK NAPŮL POKOPOVÁ, NAPŮL TO KLUCI KAZILI.*
 ČÍM TO BYLO? *JE KLUCI SEDELI POSPOLU*

3) BYLI NAPLNĚNY CÍLE PROGRAMU?

ANO   NE   Proč?

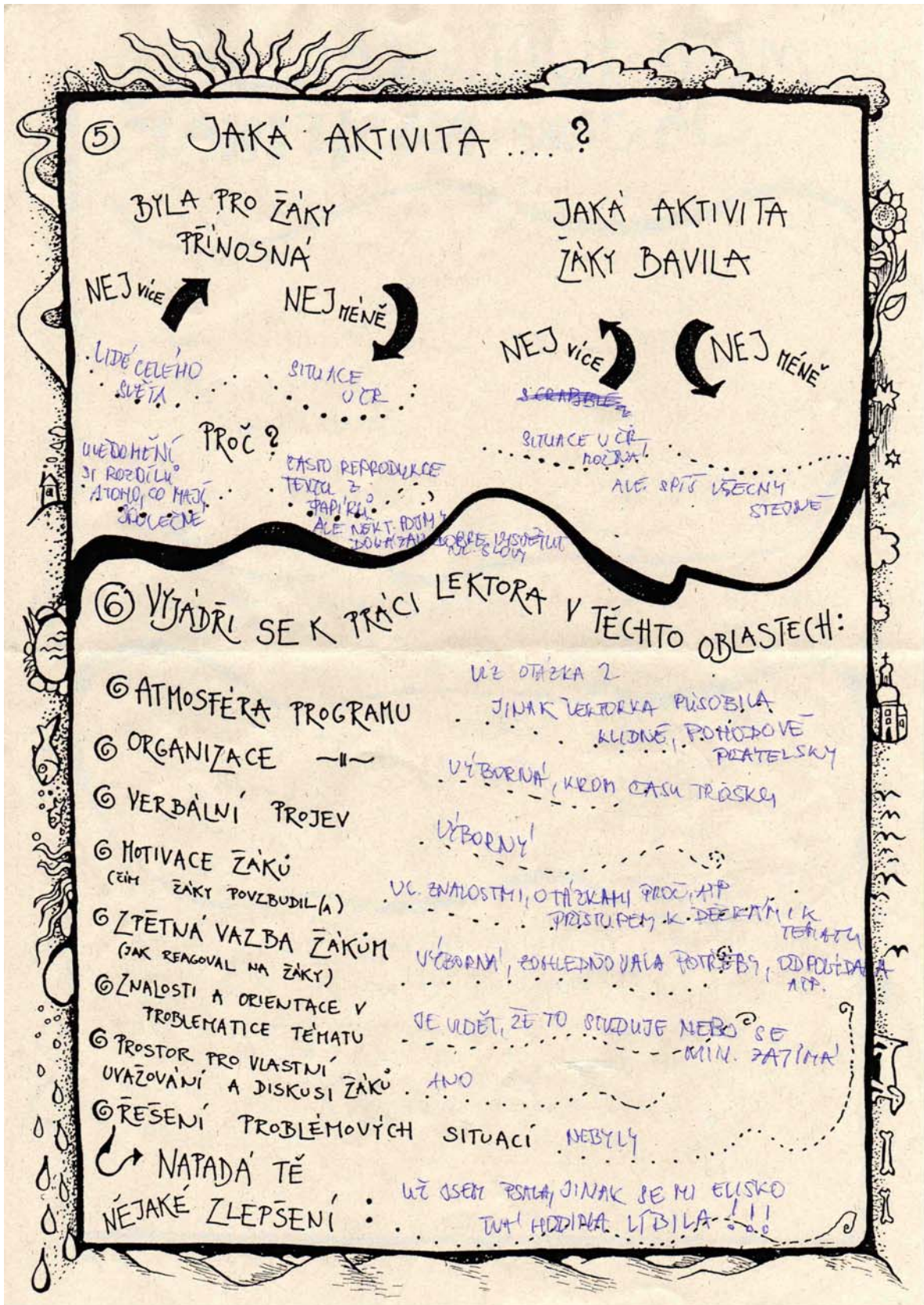
JAK JSI TO POZNAL(A)
DEČKA DOKÁZALI VL. SLOUŽ POPISOVAT, PŘEMÝŠLET, PŘEDKOVAT, POZNALI SI NĚCO UVEDOMILI

4) BYLO BY NĚCO, CO BYS NA PROGRAMU ZMĚNIL, VYPUSTIL, ...
 VYLEPSIL? NAPIŠ KONKRÉTNĚ CO:

- ASI BYCH TO URČETLILA, NECHALA ČAS NA REFLEXI, KT. ~~JE~~ NEPROBĚHLA JEN KRÁTKE
- ROZSADILA BYCH KLUCY

PROSTOR PRO TEBE

otoč >>>>

Hodnocení učitele:

MOJE HODNOCENÍ

25.1.2008
DATUM

ŠKOLA: ZŠ Dukelská, Benčičov P. M. Holáček

TRÍDA: VII.C, A, B P. M. Holáček

PROGRAM:

1) NA TENTO VYUKOVÝ PROGRAM JSME PŘIŠLI, PROTOŽE ...
kurz s úkoly

2) JAK BYL PROGRAM PŘINOSNÝ PRO ŽÁKY?
 10 5 0 MAĽO → PROČ / CO MAĽO?
 HODNĚ
 CO BYLO NEJVÍCE PŘINOSNÉ?
poznámky a posedy
nejas

3) BYL PROGRAM PŘINOSNÝ PRO VAŠI PRÁCI?
 ANO NE
 • V ČEM?
 6 NOVÉ METODY; NÁMĚTY; HRY ...
 JAKÉ ...
 6 NOVÉ INFORMACE; SOUVISLOSTI ...
 JAKÉ ...
 6 MOŽNOST POZOROVAT PRÁCI ŽÁKŮ

4) POZOROVAL/A JSTE ZMĚNY, NEBO ODLIŠNOSTI V CHOVÁNÍ ŽÁKŮ?
 (V POROVNÁNÍ SE ŠKOLOU)
 ANO NE
 JAKÉ?
leh. rozlo.
komunikace
nenm. přes.

vesim otoc >>>>>

5) JAK HODNOTÍTE PRÁCI ŽÁKŮ V TĚCHTO OBLASTECH:

- CHUŤ A AKTIVITA
ČIM TO BYLO? *velmi, ve třídě, hodně, hodně*
VELICE AKTIVNÍ 10 5 0 PASIVNÍ
- SPOLUPRÁCE VE SKUPINĚ
ČIM TO BYLO? *je to těžké*
VELICE EFEKTIVNÍ 10 5 0 MÁLO EFEKTIVNÍ
- FORMULACE INFORMACÍ A SOUVISLOSTÍ
ČIM TO BYLO? *nedokáže odpovědět*
SAMOSTATNĚ 10 5 0 S POMOČÍ LEKTORA

6) PLÁNUJETE NA PROGRAM NAVÁZAT VE VÝUCE

ANO NE

JAK? *Adama je spíše ovládnutý* PROČ NE?

7) VYJÁDRĚTE SE K LEKTORŮVI V TĚCHTO OBLASTECH:

- ORGANIZACE A ATMOSFÉRA PROGRAMU *dobrá*
- MOTIVACE ŽÁKŮ *dostatečně!*
- ZPĚTNÁ VAZBA ŽÁKŮM *ano*
- VERBÁLNÍ PROJEV *velmi dobře!*
- ZNALOST A ORIENTACE V PROBLEMATICE TÉMATU *velmi dobře*
- PROSTOR PRO VLASTNÍ UVAŽOVÁNÍ A DISKUSI ŽÁKŮ *dostatečně!*

8) PROSTOR PRO POZNAMKY:

DEKOVEME ZA VAŠ ČAS A ENERGII!

Hodnocení dětí: program „Jím zdravě a s chutí“ (1. stupeň ZŠ):

HODNOCENÍ TŘÍDY

DATUM: 04.03.2008 ŠKOLA: KLÍČEK
 PROGRAM: Víme, zda správně jíme LEKTOR: Jitka Křivá

1) JAK SE TI DNES PRACOVALO ?

PROČ ?

VÝBORNĚ 10 5 0
 NIC, MOC

• byla to zábava
 • zajímavé pokusy
 • jsem unavený je mi vedro

2) OHODNOT SEBE :
 JAK JSI PRACOVAL TY ?
 (SEBEHODNOCENÍ DĚTÍ)

PROČ ?

VÝBORNĚ 10 5 0
 NIC, MOC

• aktivní
 • bavilo mě to
 • jsem unavený

3) CO JSI SE DNES NAUČIL ?
 CO JSI OBJEVIL ?
 CO BYLO NOVE ?

• jak se mrazí bakterie
 • proč není št mlieč a hodně sladké
 • že je zlá vlastná kyselá

Hodnocení učitele: program „Jím zdravě a s chutí“

MOJE HODNOCENÍ \$3.09
DATUM

ŠKOLA: KLÍČEK DYDOVA ZDĚŮKA

TRÍDA: 1. PŮCITEL/KA:

PROGRAM: ZDRAVĚ JITE

1 NA TENTO VÝUKOVÝ PROGRAM JSME PŘÍŠLI, PROTOŽE...
PŘÁVĚ PRACUJEME V PROJEKTU LIDSKÉ TĚLO. * !

2 JAK BYL PROGRAM PŘÍNOSNÝ PRO ŽÁKY?
HODNĚ
CO BYLO NEJVÍCE PŘÍNOSNÉ?
PŘÍKUS SE ZKUMAVKAMI
ZE 4 NA ZÁVĚR SAMI VĚSTAVILI VLASTNÍ VIDĚLÍČEK

3 BYL PROGRAM PŘÍNOSNÝ PRO VAŠI PRÁCI?
ANO NE

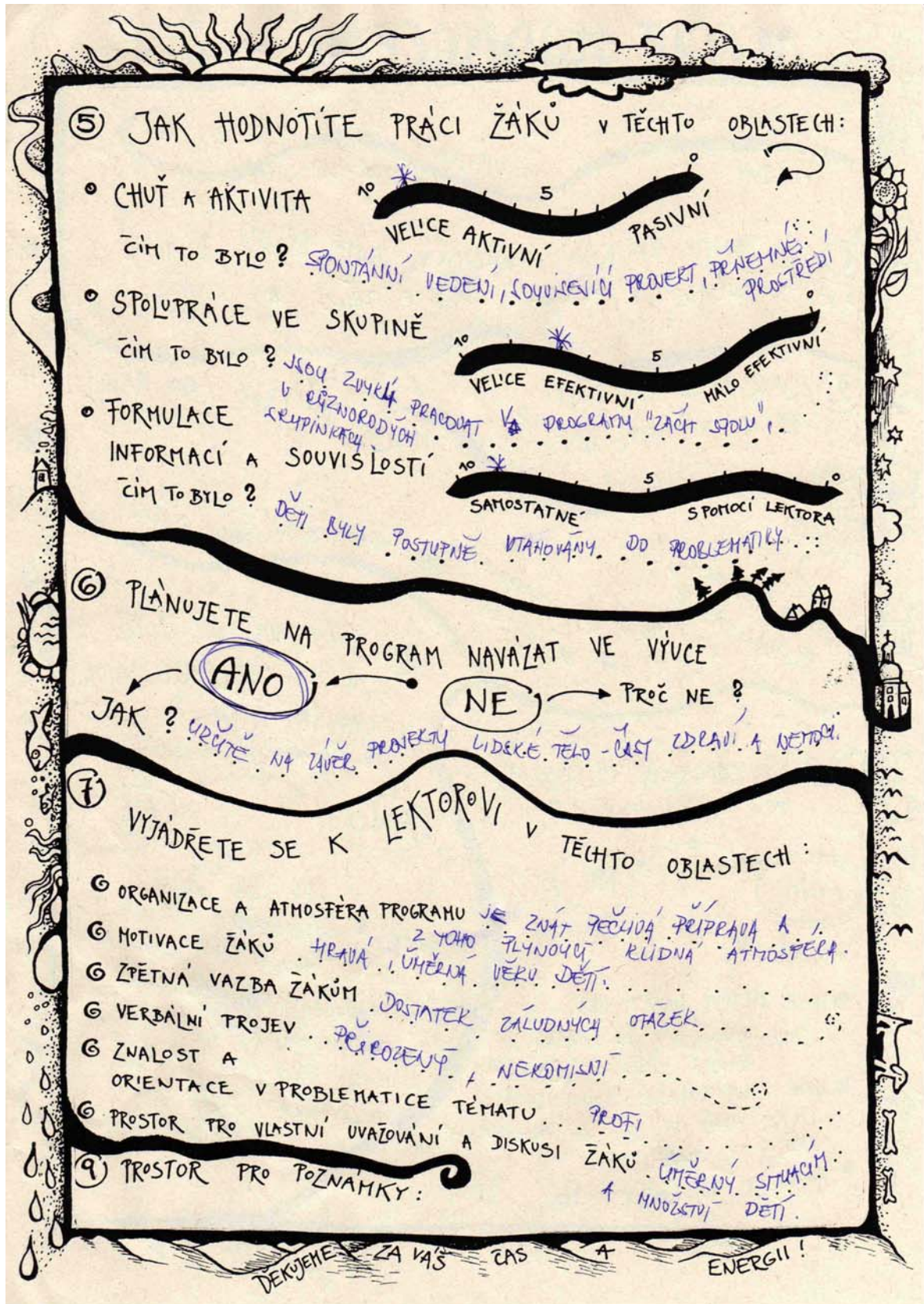
- V ČEM?
- NOVÉ METODY; NÁMĚTY; HRY...
JAKÉ POZDĚLENÍ DO SKUPIN
POMOCÍ ZÍRÁTEK; BAKTERIE!
- NOVÉ INFORMACE; SOUVISLOSTI...
JAKÉ NOVÉ NĚ, SPÍS SI PROHLUBUJÍ
DĚTI TY STARÉ
- MOŽNOST POZOROVAT PRÁCI ŽÁKŮ

4 POZOROVAL/A JSTE ZMĚNY, NEBO ODLIŠNOSTI V CHOVÁNÍ ŽÁKŮ?
(V POROVNÁNÍ SE ŠKOLOU)

ANO NE

JAKÉ? DĚTI SE ČÍTILY
PŘÍROZENĚ DORONCE I
SIMON ZLOBIL TAK, NAKO JE
TRÍDE. ČUVALÍM PÁNÍ LKTOREK/
ŽE SI SIMONA HNEJ POSADIL.
K SOBĚ, ČIMŽ HO ZNACNE
ZKUDNILA.

prosim otoc >>>>

PŘÍLOHA C – DOTAZNÍK

Dotazník

Jsem studentkou Husitské teologické fakulty a v rámci svého šetření v oblasti environmentální výchovy Vás prosím o vyplnění tohoto dotazníku, který poslouží pouze jako podklad pro můj výzkum.

Zakroužkujte vždy jen jednu odpověď.

Děkuji, Jana Řezáčová

---

1. Pohlaví

- muž
- žena

2. Věk

20 – 30   31 – 40   41 – 50   51 - 60   61 – 70

3. Nejvyšší dosažené vzdělání

- středoškolské
- vyšší odborné
- vysokoškolské

4. Vypište, prosím, předměty, které vyučujete:

.....
.....

---

5. Zajímáte se o ekologii?

- ano
- ne

6. Třídíte doma odpad?

- ano
- ne

7. Chodíte často do přírody? Pokud ano, jak často.

- ano .....
- ne

8. Co je pro vás rozhodující při nákupu výrobku?

- cena
- zda je šetrný k přírodě
- kvalita
- jiné .....

9. Zajímáte se o domácí ekologii?

- ne, nikdy jsem o ní neslyšel(a)
- ne, ale slyšel(a) jsem o ní
- ano, snažím se podle ní řídit
- ano, ale neřídím se podle ní

10. Hovoříte ve svých předmětech s dětmi o ekologických problémech dnešní doby?

- ano často
- ano málo
- ne nikdy

11. Myslíte si, že ekologická výchova dětí důležitá? Proč?

- ano.....
- ne.....

12. Znáte nějaký zákon (předpis), který se zabývá ekologickou výchovou?

- ano.....
- ne.....

13. Víte, čím se zabývají střediska ekologické výchovy?

- ano
- ne

14. Znáte nějaké ve svém okolí? Pokud ano, uveďte kde.

- ano.....
- ne

15. Navštěvujete ho s dětmi v rámci výuky?

- ano často
- ano málo
- ne nikdy

16. Znáte školní ekologické projekty?

- ano
- ne

17. Účastní se vaše škola nějakého ekologického projektu? (Můžete zakroužkovat i více odpovědí)

- ano
- ne
- v předchozích letech se účastnila
- v příštích letech s tím počítáme

18. Je podle vašeho názoru ekologická výchova na vaší škole dostačující?

- ano
- ne
- nevím